

631
3

FORELESNINGER I LANDBRUKSØKONOMI

av

Paul Borgedal.

Del 4. Priser i jordbruket.

Forelesningene er inndelt i deler, kapitler, paragrafer (P) og punkter (Pkt). Det er brukt desimalnummerering, slik at første, andre, tredje og fjerde siffer angir henholdsvis delen, kapitlet, paragrafen og punktet. Eks.: 4432 er å lese som andre punkt av paragraf 3 i kapitel 4 under 4. del.

1. opplag.

Norges Landbrukshøgskole 1941.

MEIERIØKONOMISK INSTITUTT
NORGES LANDBRUKSHØGSKOLE

Rettelser:

422. Midt på siden. Skal være: 1 % øking av tilbudet medfører når $b = 0,79$
3 eller tilnærmet 0,8.

423. 10. linje ovenfra står: poteter er meget uelastisk. Skal stå: Da elasti-
1 siteten for poteter er mindre enn 1.

I n n h o l d.

- Del 4. Prisene i jordbruket.
- Kap. 41. Prisnotering og prissetterretning.
  - 411. Noteringsgrunnlaget.
  - 412. Ymse prisnoteringer.
  - 413. Prissetterretning.
- 42. Priser og mengder.
  - 421. Pris-tilbudskurven.
  - 422. Koeffisienter for elastisitet og fleksibilitet.
  - 423. Tilbudet av jordbruksprodukter.
  - 424. Prispolitikk og prisregulering.
- 43. Prisbevegelser.
  - 431. Den monetære bevegelse.
  - 432. Sesongbevegelsen.
  - 433. Den periodiske eller cycliske bevegelse.
  - 434. Langtidsbevegelsen eller treng (sekulære bevegelse).
  - 435. De tilfeldige bevegelser.
- 44. Jordbruksproduktene prisindeks og bytteverdi.
  - 441. Beregningsmåten eller konstruksjonen.
  - 442. Basisperioden.
  - 443. Bytteverdi - kjøpekraft - prisforhold.
  - 444. Bytteverdien overfor enkelte varer og grupper av varer.
  - 445. Nyttien av indekstall.
- 45. Prisene på produksjonsstedet (transportkostnadene.).
  - 451. Driftsmessig avstand.
  - 452. Transportens utvikling.
  - 453. Fraktberegning.
  - 454. Jernbanefraktene.
  - 455. Fraktenes innflytelse på nettoprisene.
  - 456. Arbeidslønns geografiske variasjoner.
  - 457. Transportutgiftene (beliggenhetens) innflytelse på bruttoavkasting og driftsutbytte.
- 458. Driftsmåtenes tilpassing til avstanden for markedet.
  - 46. Prisforholdenes utvikling.
- 461. Arbeidslønna.
- 462. Tekniske produksjonsmidler.
- 463. Eiendomsprisene.
- 464. Produktene prisutvikling.
- 465. Sammendrag.
- 466. Omsetningskostnadene og endringene i produsentpriser og detaljpriser.

4. P r i s e n e i j o r d b r u k e t.

Det går fram av siste avsnitt i del 2 at prisene på jordbrukets produkter og behovsartikler er av avgjørende betydning for såvel det omfang en skal gi de enkelte driftsgrener som for den intensitet en skal gjennomføre produksjonen med.

I sin bok "Agricultural Prices" (1936) nevner professor Thomsen at kjennskapet til jordbruksprisene er av betydning for (1) å legge en langsiktig plan for drifta, (2) for fra tid til tid å tilpasse forholdet mellom de enkelte greiner av plante- og husdyrproduksjonen en vil drive med, (3) for å planlegge tiden for kjøp og salg, (4) for å planlegge det offentlige og lokale fellesarbeid for jordbrukets fremme, (5) for i fellesskap å kunne regulere produksjonen og dermed stabilisere prisene, (6) for å kunne gi jordbrukere og sammenlutninger kyndig veiledning i alt som angår prisene.

Herunder nevner han særlig betydningen av å vurdere de økonomiske vilkår ved kjøp av eiendom. Mange har ødelagt seg ved ikke å gjøre det. En kan, sier han, endog gå så vidt som å si at hvorvidt virksomheten skal bli vellykket, er fra et økonomisk synspunkt halvt avgjort i og med kjøpet av eiendommen og starten av drifta. Vi har foran lært at det er nødvendig å tilpasse drifta til de rådende prisforhold sjøl om den i sitt vesen er så bundet at en ikke kan endre den for hver endring i prisforholdene. Det er videre de produktpriser en vil oppnå som en bør regne med og ikke de en har hatt. For fleskeproduksjonen f.eks. bør en således ikke utvide når prisene er høye, for da vil en få mye å selge når de blir lave. Derimot bør en utvide mens de er lave, så en får mye å selge når

de blir høye. Kan en ikke det, bør en holde en jevn produksjon.

Men også i løpet av året må en overveie omhyggelig når en skal selge og kjøpe. For visse grupper går salget automatisk. Mjølka må en levere regelmessig, og mange ordner seg slik at de òg leverer andre produkter regelmessig og jevnt fordelt på månedene. Men mange spekulerer også i tiden både for innkjøp og salg, og det kan lønne seg om en har godt kjennskap til prisforholdene og hvordan prisene varierer i de enkelte årstider. Poteter f.eks. vil det som regel lønne seg å selge unna om høsten når det er store avlinger og prisene er lave. Er de lave om høsten, blir de forholdsvis ennå lavere om våren. Da må folk selge sjøl om prisene er lavere enn ventet. Er de høye om høsten, vil det ofte lønne seg å holde på dem, da de ofte blir ennå høyere om våren. Salget blir da forholdsvis stort om høsten i forhold til beholdningene, og det blir relativt lite igjen til salg lengre utpå vinteren. Men når det er lave priser om høsten, selger folk ikke mer enn høyst nødvendig i håp om bedre priser siden. Følgelig blir det mye igjen til salg utover vinteren og våren, og prisene blir små.

Prisstudiene vil videre være av den største betydning for salgs- og innkjøpsorganisasjonene. Ved å studere samvirkets historie vil en finne at mange organisasjoner har beredt sine medlemmer skuffelser, fordi de lovte mer enn det var mulig å holde. Professor Thomsen (side 10) forteller at en nyvalgt direktør i et salgslag var vannmeloner "hadde et lyserødt syn på organisasjonens makt og satte prisen opp på et nivå han ønsket, idet han trodde han kunne tvinge kjøperne til å betale den pris. Men resultatet ble at adskillige vogner ble ødelagt før de ble solgt, og salgslaget gikk overende, og til idag er ordet samvirke upopulært i denne kommune." Liknende erfaringer er det gjort i andre landsdeler. I U.S.A. Departement of Agriculture sies det i en undersøkelse: "Det er uten tvil klart at mange av de vanskeligheter samvirkelagene har med å sikre medlemmene best mulig økonomisk utbytte, skyldes mangel på forståelse av de faktorer som bestemmer prisene. Uten en slik forståelse blir fastsettelsen av prisene et gjetningsarbeid".

Endelig er det klart at skal det offentlige enten alene eller sammen med organisasjonene regulere prisene eller produksjon, må en ha det best mulige kjennskap til forholdet mellom tilførsler og priser. Uten et slikt kjennskap blir det hele arbeid som Thomsen sier, et gjetningsverk som kanskje vil koste mye og volde forbrukerne ulemper uten å bringe produsentene noen fordel.

241. Prisnotering og prisetterretning.

Den måten prisene er blitt fastsatt på, har endret seg svært mye i de senere mannsaldre. Den enkelte selgers og kjøpers subjektive vurdering har sjølsagt sin betydning for valg av varer, men den har mindre direkte betydning for setting av prisene enn tidligere. For enkelte ting som hester, særs kostbare avlsdyr, hus, eiendommer o.a. blir handelen regelmessig sluttet på grunnlag av

individuell avtale, men for de fleste varer vil de enkelte kjøpere og selgere gå ut fra de prisnoteringer som er satt av andre, sjøl om det i de enkelte tilfelle kan bli akkordert og gjort noen innrømmelse. Med utviklingen av den samvirkemessige omsetning har jordbrukerne etterhvert fått mer innflytelse på fastsettingen av prisene på alle jordbrukets produkter og behovsmidler. Tildels setter de sjølve prisene for alle ledd i omsetningen. Det gjelder f.eks. for mjølk. Enkelte produsenter såvelsom kjøpere beklager at de har mistet den mulighet de tidligere hadde til å oppnå bedre pris enn andre. For disse kan denne utvikling således være å beklage, men for jordbrukerne under ett har denne utvikling vært heldig, idet det store flertall ikke har hatt betingelser for å underhandle på like fot med den spesialiserte forretningsmann, og de kan nå med større trygghet samle seg om vareframbringelsen.

Prisnoteringen må dog i alle tilfelle baseres på tilbud og etterspørsel. Oppgaven for den som skal sette prisen er å vurdere disse faktorer mest mulig rett. Uttrykket "price discovery" gir uttrykk for at de som leder omsetningen, må lete seg fram for å finne - oppdage - prisen som er bestemt av forhold som er utenfor deres kontroll (tilbudet og etterspørselen). Bare der hvor en har herredømmet over tilbudet eller etterspørselen kan en bestemme prisene. Om staten som i Tyskland vil sette og holde faste priser, må den ha makt og vilje til å regulere tilbudet og forbruket (siste f.eks. ved rasjonering).

2511. Noteringsgrunnlaget. Vil en sammenlikne prisene på samme produkt i ymse distrikter eller land, er det ikke nok bare å kjenne sjølve noteringene. En må kjenne noteringsgrunnlaget. Som eks. kan vi nevne de engelske og norske fleskenoteringene. Sjøl om de engelske fleskenoteringene ligger over Oslonoteringene, så kan en ikke slutte derav at flesket står i bedre pris i England enn i Norge. Undersøker en noteringsgrunnlaget, finner en nemlig at i England blir flesket notert uten hode og labber, mens det i Oslo blir notert med hode og labber. Den engelske notering og Oslonoteringen kan en således ikke sammenlikne medmindre en kjenner forskjellen på noteringene med og uten labber og hode. Det en vet, er at forutsatt samme fleskeverdi, må Englands noteringer ligge over Oslonoteringene. Derimot kan en sammenlikne denne Englandsnotering med Vestlandske Salgslags notering for flekk.

Noe liknende gjaldt Fellesslakteriets og Kjøttshallens noteringer for kjøtt. Fellesslakteriet noterte netto med hud og innmat beregnet pr. kg. kjøtt, Kjøttshallen brutto uten hud og innmat. Vi begge tilfelle beregnet en prisen pr. kg. kjøtt, men mens Kjøttshallen avregnet hud og innmat i tillegg til kjøttverdien, måtte ved Fellesslakteriet hud og innmat gå med "attpå", verdien var innbefattet i kjøttprisen. Det trakk noteringen opp. På den andre side var Fellesslakteriets notering nettonotering, dvs. det ble ikke trukket noe fra. Det trakk noteringen ned. Kjøttshallens var bruttonotering, der gikk salgskostnadene fra. Det samme gjelder noteringen fra N.K.F. - De danske baconflesknøtinger er ikke

sammenliknbare med de norske fleskenoteringene.

Den norske konsummjølknotering gjelder prisene i detaljutsalg, mens Københavns mjølkenoteringsutvalgs notering gjelder den pris produsentene oppnår levert fra meieriene (samlestasjon) (fra fjøsdør 1,5 øre lavere).

Slike eksempler er det mange av. Den ensartethet som en har tilsiktet med prisnoteringene, er altså ikke oppnådd helt ut. Den landbruksøkonomiske seksjon av N.J.F. har arbeidet med å få en oversikt over prisnoteringsgrunnlaget for jordbruksproduktene, men det er et vanskelig arbeid. - Noteringens høyde vil videre være avhengig av på hvilket omsetningstrin den blir satt. Dette må en angi. En kan tenke seg pris:

I. til produsent

- a) netto gården,
- b) opplastet på jernbane, dampskip (fob),
- c) levert mottakerens jernbanestasjon eller dampskipsstøppested cf. oif eller
- d) hos mottaker - fritt,

II. til grossist under ulike leveringsvilkår,

III. til detaljist (detaljpris).

Ved å studere prisutviklingen for enkelte produkter f.eks. nøkkelost, finner en at noteringsgrunnlaget er endret flere ganger og at en må foreta de nødvendige korreksjoner.

En effektiv prisnotering må en basere på bestemte kvalitetsgrupper. Den og den pris for fleusk sier lite. En må angi den for de ymse klasser. Det samme gjelder andre produkter f.eks. poteter. Det er vanskelig å sammenlikne tidligere og nyere prisserier, fordi en nå i større utstrekning får angitt prisen for de enkelte kvaliteter.

(Betydningen av standardisering og den nærmere analyse av omsetningsmargin behandles under omsetningslæren.)

412. Ymse prisnoteringer. En kan dele dem i tre grupper:

Opplysende prisnotering,	
veiledende	"
blindende	"

Den opplysende prisnotering gir meddelelse om de priser som er oppnådd på et gitt tidspunkt eller i en periode. Som eks. kan en nevne de torgpriser som blir meddelt for f.eks. grønnsaker, bær, poteter, høy. Da Kjøttthallen er å betrakte som overbygget torg for kjøtt, er Kjøttthallens priser med rette regnet under torgprisene og av opplysende beskaffenhet.

Den veiledende prisnotering utføres av institusjoner som vil gi sine medlemmer veiledning med omsyn til priser som de bør bruke ved kjøp eller salg. Denne institusjon nedsetter som regel utvalg av personer med spesiell innsikt og erfaring i å bedømme markedsforholdene, så de kan gi veiledning med omsyn til f.eks. prisutviklingen i kommende uke. De fleste børsnoteringskommitterer kommer inn

under denne gruppe.

Ved utarbeidinga av denne notering tar en omsyn til priser og prisutvikling den foregående tid, mulighetene for tilførsler av varer, produksjonsvilkåra, tilbudets og etterspørselens samsynlige størrelse i den nærmest påfølgende tid, andre produkters medvirkende betydning og annet av betydning.

Bindende prisnotering har kontraktmessig karakter. Den binder den forretning som noterer prisene en bestemt tid eller inntil ny notering, og alle produkter mottatt i dette tidsrom blir avregnet med den noterte pris, sjølsagt under hensyntagen til kvaliteten av produktet.

Også denne notering setter en under omsyn til de samme forhold som nevnt under den veiledende prisnotering.

Som eksempel på bindende prisnotering skal en nevne kornprisen som Statens Kornforretning setter. Fellesslakteriets notering var bindende og omsetningen for N.K.F. er såvidt en forstår på det nærmeste bindende. Det samme er tilfelle med S/L Norske Eggsentralers notering for leveranse til kjøpmenn. Flere og flere noteringer som før var veiledende, blir bindende - om ikke andre så for organisasjonenes medlemmer og alle som vil handle med dem.

413. Prisetterretning. I de fleste land er det etterhvert etablert organer som har til oppgave å samle og spre de aktuelle opplysninger om produktprisene i jordbruket. Disse institusjoner har observatorer i de viktige markeder hvor de samler inn oppgave som de meddeler videre. I U.S.A. blir dette arbeid ledet for landbruksdepartementet i Washington som om formiddagen disponerer et utbredt telegrafnett så de tidlig på formiddagen kan få oppgavene som så sammen- dras og meddeles igjen ut til de viktigste markeder samme formiddag. I de mindre land blir sjølsagt apparatet mindre og oppgavene kan ikke bli så dagsaktuelle, men er dog en stor nytte.

Hos oss er det Landbrukets Prissentral som har denne oppgave. Den er opprettet av Norges Bondelag som velger dens styre blandt de tilsluttede organisasjoner som yter et årlig bidrag. Dessuten gir Omsetningsrådet og Landbruksdepartementet et bidrag. Landbrukets Prissentral utarbeider ialt ca. 250 markedsberetninger hvert år. Disse kan en dele inn i:

Periodiske, dvs. de som kommer med bestemte mellomrom, eks. ukeberetninger,

Tilfeldige, dvs. beretninger av mer tilfeldig karakter.

Disse beretninger sendes til de aviser som har abonnert og en del andre forbindelser og blir utarbeidet på grunnlag av materiale innsamlet ved:

Prisberettere i de viktigste byer,
Spesielle spørrekort,
Tidsskrifter og aviser,
Tilfeldige meldere,
Byttevirksomhet med:
Innenlandske institusjoner,
Utenlandske institusjoner,
Radio.

Spørrekortene sender sentralen direkte til gårdbrukerne, og hvert kort omfattet et bestemt emne: Fleskekort, potetkort osv.

Disse kort kan nærmest betraktes som øyeblikksfotografier av stillingen og må sjølsagt besvares nøyaktig, hvis de skal ha noen verdi.

Ved hjelp av de oversikter som en utarbeider på grunnlag av dette materiale, kan en dra visse slutninger om tilførsler og dermed priser i den nærmeste framtid. En av vanskelighetene har vært å få helt ensartet noteringsgrunnlag, og ved en nærmere sammenlikning av prisene mellom ymse byer må en nok undersøke dette nærmere.

Prissentralen sender hvert år ut en beretning: Landbrukets priser.

Av andre prisoversikter skal en nevne Statistisk Sentralbyrås, dels i egne publikasjoner, dels "Statistiske Meddelelser", "Landbruksstatistikk" hvert år og i "Økonomisk oversikt" hvert år.

Landbrukshøgskolens institutt for driftslære og landbruksøkonomi har siden 1932 sendt ut en årlig oversikt: Landbrukets prisindeks og bytteverdi. I de senere år også en månedlig oversikt.

Av andre publikasjoner skal en nevne: Markedspriser på korn og poteter 1836-1914, utgitt av Statistisk Sentralbyrå, Oslo 1915.

Kapiteltakstene er navnet på de noteringer som har vært lagt til grunn for beregningen av pengeverdien av de forpliktelser som visse gårder har vært pålagt å yte til kirken i form av korn. De ble fastsatt på grunnlag av oppgaver fra:

1. Presten.
2. Lensmannen.
3. Herredsstyret.

Enkelte gårder har en liknende ytelse til universitetet.

Skal en få et mer sammenhengende bilde av prisutviklingen og de forhold prisendringene henger sammen med, må de underkastes en nærmere statistisk analyse. De forhold som vi da særlig må drøfte er:

- a) Sambandet mellom priser og mengder - elasticitet og fleksibilitet.
- b) Bevegelsene i priser og tilførsler.
- c) Hvordan vi beregner de midlere prisendringer i jordbruket (indeksberegning).
- d) Hvordan prisene varierer geografisk i forhold til et marked - transportkostnader m.m.
- e) Hvordan prisforholdene i jordbruket har utviklet seg fra 1880 åra.

42. Priser og mengder.

421. Pris-tilbudskurven. Under sosialøkonomikken har en behandlet de alminnelige prinsipper ved prisdannelsen, etterspørsel- og tilbudskurvene.

For sammenhengen skal en minne om at med ordet etterspørsel tenker en

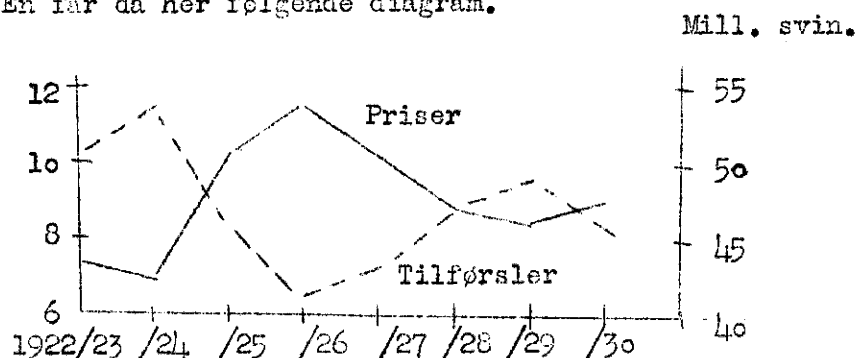
seg de varemengder som blir etterspurt på et bestemt sted eller marked i en bestemt periode til en bestemt pris. Hvorvidt varemengden faktisk er omsatt, er ikke avgjørende, derimot at viljen og evnen til å kjøpe den er tilstede (Thomsen). Ofte blir disse betingelser ikke nevnt, idet en forutsetter dem. Det kan og være nødvendig å angi hvilke grupper av kjøpere en tenker på. (Frisch' undersøkelser over konsummjølkoprisen). Hvis ikke, må en forutsette at en tenker på alle mulige kjøpere i gjennomsnitt. Fra produsentenes synspunkt har det størst interesse å undersøke hvordan endring i tilførslene påvirker prisene, og vi bruker derfor vanlig uttrykket Pris-tilbudskurve, som er identisk med etterspørselskurven.

For å studere pris-tilbudskurven må en skaffe seg oppgaver over tilførsler og priser i bestemte perioder og markeder. Disse oppgaver må en så behandle etter visse metoder.

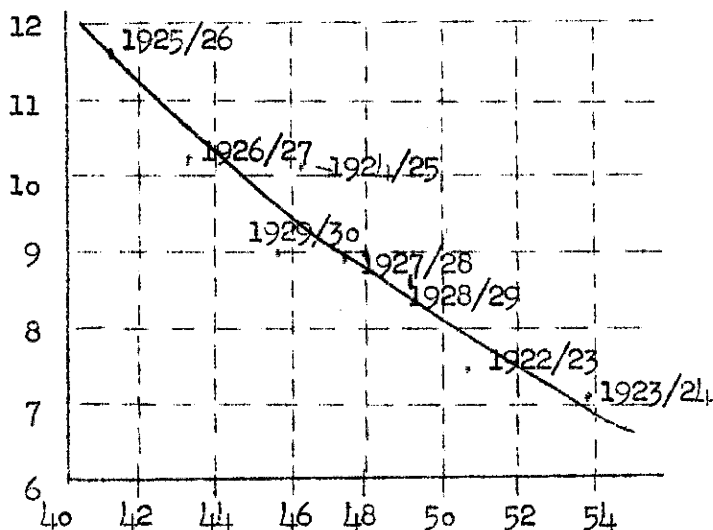
Som eksempel velger vi etter professor Thomsens bok: Agricultural Prices side 19, følgende over tilførsler av svin og fleskepriser i U.S.A.

År.	Antall svin loco.	Pris til produsent pr. 100 kg. i dollar.
1925/26	41 150	11,61
26/27	43 090	10,27
29/30	45 542	8,96
24/25	46 289	10,15
27/28	47 370	8,85
28/29	48 959	8,63
22/23	50 612	7,41
23/24	53 706	6,96

En legger merke til at her kommer ikke årene etter hverandre. Tallene er ordnet etter tilførslene, og de er dermed ferdig til å avsettes i pris-tilbudsdiagrammet. I alminnelighet vil en for å få oversikt, først avsette tallene etter åra og tegne opp et enkelt diagram over tilførsler og priser hver for seg, idet en avsetter åra (månedene) på x-aksen og tilførsler og priser på y-aksen. En får da her følgende diagram.

Dette diagram viser at det er en tydelig sammenheng mellom tilførsler og priser, men ikke hvor sterk den er. Skal en vise det, må en avsette tilførselene på x-aksen og prisene på y-aksen (korrelasjonsdiagram).

Sjølve kurven kan en beregne etter visse formler (se "Fløskeprisene" side 64), men en kan også tegne den inn på frihånd og som regel er det tilstrekkelig for å få en tilnærmet forståelse av hvordan forholdet er mellom tilførsler og priser. Det skal dog en del øvelse til for å trekke opp disse kurver på frihånd. En støtte har en i følgende: Om en betegner den vertikale avstand mellom kurven og punktene over kurven med + og punktene under kurven med -, skal differensen mellom summen av alle plusser og minusser være minst mulig. På grunnlag av denne kurve kan hvem som helst gjøre seg opp en mening om hvor mye prisene sannsynlig vil endre seg med en bestemt endring i tilførselene eller hvor mye etterspørselen vil endre seg med en viss endring i prisene. Om tilførselene her avtar fra 51 mill. til 42 mill., er det sannsynlig at prisene vil øke fra 7,60 dollar til 11,20 dollar. Fra forbrukersynspunkt vil en si at ved å øke prisen fra 7,60 til 11,20 dollar, vil forbruket gå ned fra 51 til 42 millioner svin. I praksis vil det selvfølgelig bli avvikelser på samme måten som været den enkelte dag avviker fra det en har grunn til å vente etter årstiden. Denne skilnad mellom det faktiske forhold og det beregnede, kan en uttrykke matematisk, men en vil få et godt inntrykk av den ved å studere diagrammet. Er den for stor, dvs. ligger de enkelte punkter for langt fra kurven, kan en ikke trekke noen slutninger av prisdannelseskurven i det heletatt. En må og huske at enhver statistisk beregning bare angir tilstanden slik den var. Når en skal overføre de statistiske erfaringer på nåtid og framtid, må en ved siden av vurdere de grunnleggende faktorer som bestemmer etterspørsel, tilbud og prisdannelse.

Det viser seg at kurvene i noen grad kan endre forløp fra tid til tid. For Oslo er pris-tilbudkurven for flesk steilere i tiden fra 1921/33 enn i tiden fra 1900 til 1914. Den kan også ha et forskjellig forløp for ymse klasser av forbrukere. Den kan videre ha et kontinuerlig forløp som kurven foran. En hvilkensomhelst liten endring i prisen over den samme forholdsvise virkning på forbruket; men den kan også ha et diskontinuerlig forløp, slik at det skal en viss prisendring til før forbruket endres. Jo større markedet er og jo flere det er som bruker varen, dessto mer kontinuerlig vil pris-tilbudskurven bli. Jordbruksproduktene anser en vanlig for å ha en kontinuerlig pris-tilbudskurve, men det er ikke mye undersøkt. Det tør således være tvilsomt om mjølk har en kontinuerlig pris-tilbudskurve.

I det foregående talleksempel var det forholdsvis enkelt å illustrere forholdet mellom tilførsel og priser, idet en kunne bruke tallene direkte. Om en tar tilførslene av flesk til Oslo i tiden for 1920 til ut i tredveårene, blir det med en gang vanskeligere å behandle tallene. Tilførslene viser en sterk gjennomgående stigning (trend) og prisene viser både en alminnelig pengemessig nedgang og en spesiell trendmessig nedgang for flesk. Den siste er en følge av den trendmessige stigning i tilførslene.

Følgende tabell viser antall svin til Oslo og noterte priser for kl.1. Flesketilførsel til Oslo og priser kl. 1, Fellesslakteriet, Oslo.

År.	Tilførsel av flesk, antall svin.	Fleskepris kl. I, F.S. notert.
1921	53 319	3,56
1922	61 588	3,02
1923	72 558	2,52
1924	72 945	3,09
1925	60 973	3,41
1926	83 836	2,05
1927	113 514	1,46
1928	100 001	1,72
1929	104 000	1,57
1930	131 142	1,18
1931	160 128	0,94
1932	144 740	1,03

I denne tid tredobles tilførslene, og prisene trykkes jevnt og sikkert nedover. Det er flere måter en kan behandle tallene på. En kan f.eks. eliminere trendbevegelsen og derpå bruke tallene direkte. For prisene ville det dog neppe være nok. En må òg eliminere den monetære bevegelse. En slik eliminering for den monetære bevegelse gjør en ved å dividere de noterte priser med engrosprisindekstallene. Da får vi de såkalte realpriser eller virkelige priser. (Se

Johan Åkermann: Konjunktorella relationer, Ekonomisk tidsskrift 1940, side 62.) Omregningen til realpriser bygger på den forutsetning at engrosprisindeksen gir uttrykk for den virkelige endring i pengenes verdi. Hvorvidt det er tilfelle, er alltid tvilsomt og følgelig er en omregning av de noterte priser til realpriser heller ikke sikker. Men når det gjelder å vurdere sambandet mellom tilførsler og priser fra tid til annen, tror jeg at realprisene gir bedre uttrykk for de virkelige forhold enn de noterte priser. En undersøkning av tilførsler og priser for flekk og kjøtt før 1914 bekrefter denne antakelse.

Når tilførslene og prisene er rensset for trend og prisene videre for den monetære bevegelse, kan en bruke tallene direkte. Men en kan og resonnerer slik at det ikke er de virkelige mengder og priser som er avgjørende, men endringen i dem. Tilførslene går opp eller ned med en viss prosent som framkaller en viss endring i prisene. Hvorvidt denne endring bare skriver seg fra den periode den gjelder (måned - året) eller den inneholder en trendtendens, er da ikke avgjørende. Følgelig er det neppe helt nødvendig å eliminere trend i dette tilfelle, men en beregner direkte de i foregående tabell angitte mengder i prosent av foregående år, mens de noterte priser først blir omregnet til realpriser som så beregnes i prosent av foregående år. (Disse relativtall blir også kalt "Link relatives". Se bl.a. nevnte avhandling av Åkerman, side 63.) De derpå beregnede relativtall behandler en på samme måten som i forangående eksempel fra U.S.A.

Flekk-tilførsel og pris i prosent av foregående år for Oslo.

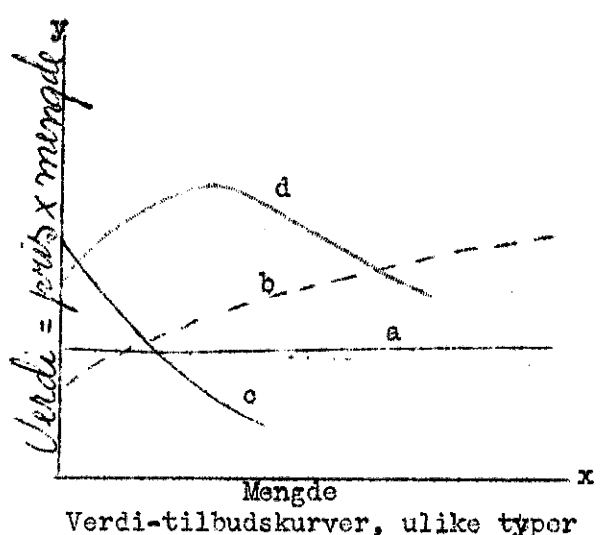
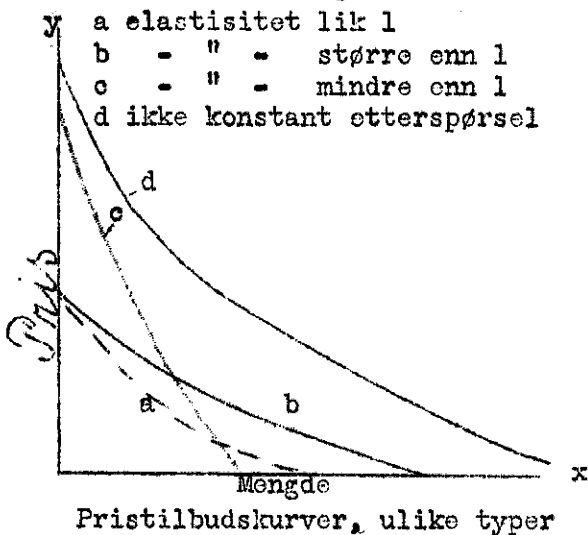
År.	Tilførsel av svin, prosent av året foran.	Realpriser	
		Øre.	Prosent av året foran.
1921	-	120	-
1922	115,51	130	108,16
1923	117,81	108	83,45
1924	100,53	115	105,90
1925	83,69	136	118,12
1926	137,50	105	77,58
1927	135,40	91	86,79
1928	88,10	110	120,49
1929	104,00	105	95,91
1930	126,10	86	81,42
1931	122,10	77	90,22
1932	90,39	84	108,13

Tegn opp tidsdiagram og spredningsdiagram som foran. Tegn inn pris-tilbudskurven og bestem tilnærmet koeffisientene for elastisitet og fleksibilitet. (Se følgende punkt).

422. Koeffisienter for elastisitet og fleksibilitet. Av og til vil det

være nyttig å ha et tallmessig uttrykk for elastisiteten i etterspørselen eller fleksibiliteten i priser. Om pris-tilbudskurven er tegnet opp enten på dobbelt logaritmisk papir eller etter relative tall, så vil kurvens heldning direkte gi uttrykk for elastisiteten såvel med hensyn til mengde som priser. Tegner en den på dobbelt logaritmisk papir, vil kurven danne en rett linje om elastisiteten er konstant, dvs. forholdsvis den samme enten det gjelder de større eller de mindre mengder. En prosentisk endring i tilbudet vil øve like stor prosentisk virkning på prisene enten en befinner seg et sted på kurven hvor tilførslene er store eller der de er små. Men det er selvfølgelig mulig at virkningen kan være prosentisk ulik på ymse steder av kurven. I såfall vil den ikke danne noen rett linje om den tegnes inn på dobbelt logaritmisk papir. En taler idenne sammenheng om kurvens form.

Er kurven tegnet inn på dobbelt logaritmisk papir eller etter relativtall, vil heldningen gi uttrykk for elastisiteten både med omsyn til mengde og priser. Avskjærer kurven like store deler av x- og y-aksen, vil det si at prisen endrer seg forholdsvis like mye som mengden. Pris gange mengde vil være den samme om det omsettes små eller store kvanta. En sier at elastisiteten er 1 eller at pris-mengdesamsvaret er 1 : 1. (Se a i neste diagram). Er etterspørselen større enn 1, vil kurven skjære av større stykker av x-aksen enn av y-aksen. Skjærer kurven 2 deler av x-aksen for hver del av y-aksen, vil elastisiteten for etterspørsel være 2 : 1, mens pris-tilbudssamsvaret er 1 : 2. (Kurven b i neste diagram). Er etterspørselen mindre enn 1, vil kurven skjære større stykke av y-aksen enn av x-aksen. Skjærer den 1 del av x-aksen for 2 deler av y-aksen, vil elastisiteten for etterspørselen være 1 : 2 og pristilbudsforholdet 2 : 1 (kurve c i diagrammet).

For kurve a vil elastisitetkoeffisienten være 1, for kurve b vil den være $2 : 1 = 2$, og for c vil den være $1 : 2 = \frac{1}{2}$. En kan altså enkelt betegne elastisitetkoeffisienten som den relative endring i mengde (dx/x) dividert med den relative endring i pris (dy/y) $E = \frac{dx/x}{dy/y}$. Ofte betegner en mengden med q og prisen med p , og følgelig blir

$$E = \frac{dq/q}{dp/p}$$

Tar en to punkter på kurven, vil en beregne E etter følgende formel:

$$E = \frac{q_1 - q_2}{q_1 + q_2} : \frac{p_1 - p_2}{p_1 + p_2}$$

Om 60 enheter av en vare er solgt til en pris av 70 pr. enhet, og 100 enheter er solgt for 50 pr. enhet, vil elastisitetkoeffisienten være:

$$E = \frac{60 - 100}{60 + 100} : \frac{70 - 50}{70 + 50} = \frac{-40}{160} : \frac{20}{120} = \underline{\underline{-1.5}}$$

En kan beregne kurven (regresjonskurven) og dermed elastisitetkoeffisienten etter visse statistiske metoder. Finner en ved foreløpig inntegning på spredningsdiagrammet at elastisiteten er konstant, kan en benytte følgende formel:

$$p = aq^{\frac{1}{b}} = \frac{a}{q^b}$$

som logaritmisk blir skrevet:

$$\log p = \log a + b \log q,$$

som er formelen for en logaritmisk rett linje hvor a betegner linjens (kurvens) nivå og b dens heldning med x -aksen, (og a og b beregner en ved å løse følgende likninger hvor n = antall perioder:

$$(\sum n) \log a + (\sum \log q) b = \sum \log p$$

$$(\sum \log q) \log a + (\sum \log q^2) b = \sum (\log q \log p)$$

En slår opp logaritmene til p (pris) og q (mengde) hvorpå en beregner $\log a$ og b på samme måten som en beregner den rette regresjonslinje i et spredningsdiagram.

Etter tabellen side 252/4 utfører vi følgende beregning: (Antall svin og pris i prosent av foregående år var i beregningen ført opp med 2 desimaler).

	Log q.	Log p.	Log q ² .	Log q.log p
1922	2.06262	2.03407	4.25440	4.19551
1923	2.07118	1.92143	4.28979	3.97963
1924	2.00230	2.02190	4.00921	4.05146
1925	1.92215	2.07232	3.69466	3.98331
1926	2.13830	1.88975	4.57233	4.04085
1927	2.13162	1.93847	4.54380	4.13208
1928	1.94498	2.08095	3.78295	4.04741
1929	2.01703	1.98186	4.06841	3.99747
1930	2.10072	1.91073	4.41302	4.01391
1931	2.08672	1.95530	4.35440	4.08016
1932	1.95612	2.03395	3.82641	3.97865
$\Sigma 11$	22.43374	21.84373	45.80938	44.50344

$$11 \log a \div 22.43374 b = 21.84373$$

$$22.43374 \log a \div 45.86938 b = 44.50344$$

$$63.019 b = 49872$$

$$b = 0.7910039$$

$$\log a = 3.59899$$

Det er her sett bort fra at b har negativt fortegn. Det er oftest tilfelle, derfor behøver en ikke å belaste beregningen med det.

Av formelen $\log p = \log a \div b \log q$, går fram at $\log p$ endrer seg b ganger $\log q$. Når logaritmen til mengden (antall slakt) endres med f.eks. 1 %, vil logaritmen til prisen endres med b ganger logaritmen til $1 = b$ %. Endres logaritmen til mengden med 10 %, endres logaritmen til prisen med b ganger 10 %. Tilnærmet kan en si at en endring i tilbudet på 1 % følges av en endring av prisen på b % i motsatt retning. Denne tilnærming bør en dog ikke anvende på større endringer, men når b er kjent, kan en nokså lett beregne endringen i prisen for hvilken som helst endring i tilbudet.

Om tilbudet tiltar, vil en ha følgende relasjon:

$$\log \left(1 + \frac{p}{100}\right) = \div b \log \left(1 + \frac{q}{100}\right)$$

Hvis det avtar:

$$\log \left(1 + \frac{p}{100}\right) = b \log \left(1 + \frac{q}{100}\right)$$

1 % øking av tilbudet medfører:

$$\log \left(1 + \frac{p}{100}\right) = \div 0,8 \log 1,01$$

Ved 4 % minskning av tilbudet får vi:

$$\log \left(1 + \frac{p}{100}\right) = \div 0,8 \log 0,96$$

Tilbudet avtar:

	$1 + \frac{q}{100}$	$\log \left(1 + \frac{q}{100}\right)$	$\log \left(1 + \frac{q}{100}\right) (\div 0,8)$	$1 + p/100$	$p/100$	p vil tilta.
1 %	0,99	-0,00436	0,00409	1,0095	0,0095	0,95
4 %	0,96	-0,01773	0,01665	1,0391	0,0391	3,91
10 %	0,90	-0,04576	0,04297	1,1040	0,1040	10,40
20 %	0,80	-0,09691	0,09100	1,2331	0,2331	23,31

Tilbudet tiltar:

	$1 + q/100$	$\log (1 + q/100)$	$\log (1 + q/100) (\div b)$	$1 + p/100$	$p/100$	p vil avta.
1 %	1,01	0,00406	0,99594 = 1	0,99070	0,00930	0,93 %
4 %	1,04	0,01599	0,98401 = 1	0,96386	0,03614	3,61 %
10 %	1,10	0,03887	0,96113 = 1	0,90438	0,08562	8,56 %
20 %	1,20	0,07435	0,92565 = 1	0,84265	0,15735	15,74 %

b blir etter amerikaneren Moore betegnet for fleksibilitetskoeffisienten, som altså er den relative endring i pris dividert med den relative endring i mengde. Den er av større interesse for produsenten enn etterspørselskoeffisienten, fordi han vil vite hvordan prisen endrer seg med endring i tilførselene. Etterspørselskoeffisienten er den inverse verdi av fleksibilitetskoeffisienten.

Om prisen avtar, er:

$$- 1/b \cdot \log(1+p/100) = \log(1+q/100)$$

$1/b$ er derfor lik elastisitetkoeffisienten.

Hvordan elastisitetkoeffisienten er for de ymse jordbruksprodukter har vi ennå liten oversikt over. Det har vanlig vært sagt at jordbruksproduktene har uelastisk etterspørsel. Det er en altfor skjematisk oppfatning. En kan derimot si at alle nødvendighetsartikler som en ikke eller vanskelig kan erstatte med andre varer, har lite elastisk eller uelastisk etterspørsel. Når forholdet i endringen mellom mengde og pris (i relative tall) har vært større enn 1, har en talt om elastisk etterspørsel, og har den vært mindre enn 1, har en talt om uelastisk etterspørsel. Uttrykkene er missvisende. Det ville være bedre å si at etterspørselastisiteten er større eller mindre enn 1. Av produkter med liten etterspørselastisitet kan en nevne poteter, brød (korn), mjølk, billige kjøttkvaliteter. Foreløpig har vi kalkulert E for poteter til 0,9 og for mjølk til 0,2 - 0,6 (Frisch inntil 1,0).

Produkter som en lettere kan erstatte med andre varer, har mer elastisk etterspørsel og oftest større enn 1. For fleisk er E kalkulert til 1,25

oksekjøtt kl. 1	1,70
smør	2,5.

Det som gir smør så stor elastisitet hos oss, er at en så lett kan erstatte det med margarin. For England, hvor det har vært brukt lite margarin, har Jørgen Pedersen beregnet elastisitetkoeffisienten til 0,7.

Elastisiteten er ikke noen konstant faktor. For fleisk er f.eks. det som nevnt påvist at den er mindre etter krigen enn den var før krigen. Beregnet på basis av Oslo Kjøttalls prisoppgaver er elastisitetkoeffisienten gått ned fra 1,59 i 1894-1913 til 1,07 for tiden 1921-32 (middelpriser). Etter som velstanden stiger hos forbrukerne og produktene blir mer alminnelig brukt, vil elastisiteten avta. Etterspørselastisiteten for et bestemt produkt vil være ulik for de ymse inntektslag av befolkningen. Hos de mest velstående har smør sikkert en lite elastisk etterspørsel, mens det for de andre inntektsklasser har svært elastisk etterspørsel. Noe liknende gjelder for fleisk. Den elastisitetkoeffisient som er beregnet foran, er et slags gjennomsnittstall for elastisiteten i de enkelte inntektslag. Nedgangen i elastisiteten for fleisk fra før krigen til nå, skyldes sikkert for en stor del at forbrukernes inntekter er steget, slik at de høyere inntektslag er sterkere representert enn før, og elastisitetstallet for disse befolkningslag veier da mer i det samlede elastisitetstall. Elastisiteten i de enkelte inntektslag behøver derfor ikke å ha forandret seg stort. Elastisiteten for frukt og grønnsaker kan en gå ut fra er nokså stor, men at den raskt blir mindre. På den andre siden kan det òg tenkes at elastisiteten kan bli større. Det er sannsynlig at den nå er større for korn enn før, fordi en nå lettere kan erstatte brødmat med annen mat.

423. Tilbudet av jordbruksprodukter. På samme måten som en med etterspørsel forstår de varemengder som blir etterspurt på et marked i et tidsrom til de gjeldende priser, forstår en med tilbudet de mengder som tilbys på et marked i en viss tid. En bør dog for tilbudet skille mellom varemengder som er fremstillet og de som skal fremstilles, da de forholder seg forskjellig til de priser som gjelder. De varer som er fremstillet, må en realisere på en eller annen måte, mens en står mer fritt med omsyn til de mengder som en skal produsere. Som eksempel skal vi se på tilbudet av poteter til Oslo marked. Når det gjelder poteter som er produsert for salg, vil produsentene forsøke å selge dem enten prisene er lave eller høye. Da etterspørselen for poteter er meget uelastisk, vil følgen være at såvel tilbud som priser vil endre seg mye fra år til år etter årets avling. Tilbudet vil først stoppe opp når nettoprisen på gården går ned på den pris som potetene kan realiseres til ved oppføring eller på annen måte. Det blir derimot en skilnad i tilbudets relative størrelse fra år til år etter avlingen. I år med store potetavlinger blir det absolutte tilbud større om høsten enn i år med små avlinger, og prisene blir absolutt sett lavere, men i forhold til det hele potetkvantum blir tilbudet relativt mindre om høsten enn i år med små potetavlinger, med den følge at tilbudet blir relativt stort utover vinter og vår, og prisene holder seg lave. En vil i slike år ha lite igjen for lagringen. I år med små avlinger blir tilbudet absolutt sett mindre hele tiden, også om høsten, men i forhold til den hele avling blir det stort om høsten på grunn av de høye priser og følgen vil være ennå mindre tilbud utover vinter og vår med ennå større priser. Altså i år med store avlinger blir det lave priser om høsten og ikke nevneverdig stiging utover vinter og vår, mens det i år med små avlinger blir høye priser om høsten og ennå større utover våren.

På sekundære markeder hvor potetprodusentene oppnår en lavere nettopris på gården enn ved hovedmarkedene, kan en finne at det er positiv korrelasjon mellom potetpriser og potettilførsler. I Trondheim er det således store tilførsler i år med høye priser og små tilførsler når prisene er lave. Der er det prisene som fremkaller og bestemmer tilbudet.

Dette gjaldt varer som er produsert. Hvordan produsentene pleier å reagere i sin framtidige produksjon for prisendringene, går ikke tilstrekkelig klart fram av tilførslene. Skal en studere det spørsmål, må en eksempelvis for potetene sammenlikne potetarealene med prisene i tiden før potetarealene blir bestemt. Som regel må en da stille potetarealet i et år sammen med prisene i foregående år, og en vil da finne at det er en tydelig tendens i den lei at har potetprisen et år vært høy, vil potetarealene utvides, har den vært lav, vil det bli noe innskrenking. Det er arealene og ikke avlingene som i første rekke gir uttrykk for hvordan produsentene vil reagere i sitt tilbud (produksjon) overfor

prisendringene. I andre tilfelle vil det bestående driftsapparat og de anskaffede driftsmidler og varer virke sterkere inn på hvor mye det skal produseres enn de priser som gjelder eller som antas å komme til å gjelde. I jordbruket er produksjonen særlig sterkt bundet, og tilbudet kan ta en retning som går motsatt av den en normalt venter.

Alminnelig blir det antatt at det stigende tilbud med stigende priser følges av stigende produksjonskostnader. Det er vel også som regel tilfelle sjøl om en ikke må anta at tilbudskurvene gir uttrykk for kostnadskurven. En prisøkning er ofte nødvendig for å frambringe produksjonsøkning. Men i jordbruket har en òg ofte det tilfelle at prissenking direkte framkaller produksjonsøkning. Det står i samband med det forhold at produksjonsmengden fra den enkelte produsent betyr så lite i den hele produserte mengde. For ham sjøl er det en mulighet for å holde oppe inntektene ved å øke produksjonen, idet de ekstraavgifter han har ved å øke den, kan være små. Kanskje betyr de ikke annet enn noe mer arbeid for brukeren og hans familie, og den byrde tar de på seg for å holde levestandarden oppe. En av de største vanskeligheter for enhver produksjons- og prisregulering i jordbruket er derfor at det for den enkelte produsent oftest lønner seg bedre å opprettholde produksjonen enn å innskrenke den, ja det kan endog lønne seg å utvide produksjonen om den pris som en får, er noe større enn de spesielle utgifter ved denne produksjon. Som eksempel nevnes at jeg hadde et grisehus til 30 griser og en røkter som kunne stelle disse i tillegg til sitt øvrige arbeid. Utgiftene regnet jeg ville bli:

	Pr. gris.	Pr. kg.
Fôr	kr. 50,-	
Smågris	" 20,-	
Andre spesielle utgifter	" 5,-	
	<u>kr. 75,-</u>	1,-
Arbeid, husleie o.a. faste utgifter	" 37,50	<u>0,50</u>
Sum produktkostnad		kr. 1,50 pr. kg.

Ved en salgspris på noe over 1 krone ville det for meg være bedre å fortsette med produksjon, eventuelt å sette den i gang enn å la være, mens jeg burde hatt kr. 1,50 for å dekke produksjonskostnadene. Sjøl om markedsprisen blir atskillig lavere enn de totale produksjonskostnadene, kan det lønne seg bedre å opprettholde produksjonen, eventuelt å utvide den enn å innskrenke den; men når dette kommer til å gjelde alle driftsgrener, må resultatet nødvendigvis bli at markedsprisen også blir holdt lavere enn produksjonskostnadene og at drifta i sin helhet blir ulønnsom. I det lange løp må produsentene dekke underskuddet ved enten (1) å gi avkall på renteinntekt av sin egen kapital i bedrifta eller (2) la de faste driftsmidler forfaller eller (3) å nøye seg med et mindre arbeidsutbytte. Det siste er alminnelig.

Jo mindre driftsenhetene er i et land og jo større krav naturforholdene stiller til hus og faste innretninger, dessto mer vil dette gjøre seg gjeldende. Da vårt jordbruk er særkjennet ved små bruk, dyr jord og kostbare hus, vil det gjøre seg sterkere gjeldende enn i de fleste land.

I denne henseende står jordbruket i en helt annen stilling enn handel og industri. Det beror ikke bare på at de faste utgifter er så mye større. I industri og handel har virksomheten et mer kontinuerlig ensrettet forløp og industriproduktene har en større holdbarhet. Den enkelte industribedrift øver også en meget større innflytelse på tilbudet og prisene, og såvel i industri som i handel er omsetningen større i forhold til kapitalen, og hvordan det vil virke inn på evnen til å bære et underskudd, vil følgende talleksempel illustrere:

	Industriell bedrift.	Jordbruksbedrift.
Medlagt kapital	kr. 100 000	100 000
Årlig omsetning	" 800 000	16 000
Årlig tap på omsetning	" 10 %	10 %
Årlig tap, kroner	" 80 000	1 600
Antall år før en må innstille	1	20-35

Når en sier at økingen av tilbudet står i samband med stiging av prisene slik som tilbudskurven gir uttrykk for, vil det altså bare gjelde det fremtidige tilbud. Produksjonskostnadene har ingen innflytelse på prisene i øyeblikket. (Thomsen side 76). Er først potetene satt, må den avling en får, realiseres uansett produksjonskostnadene. Det er areal og avling som tilsammen vil bestemme matpotetprisen. Derimot vil den pris en får for denne avling som nevnt virke sterkt inn på det areal en vil sette poteter på neste år. For andre produkter kan tilbudet være bestemt for en årrekke framover av de disposisjoner en alt har tatt. Øking eller minsking i prisene vil først om en årrekke virke inn på tilbudet. Dette antall år vil henge sammen med produksjonens periodisitet. For griser vil disse perioder strekke seg over 3 - 4 år, for storfe 6 - 7 år og for hester over kanskje 18 år, for den samlede produksjon på en gård kanskje ennå lengre.

I gjennom de ymse sesonger av året er tilbudet stort sett gitt med de unnatak som en kan skape gjennom lagring. Hvordan produksjonskostnadene har vært, vil ikke virke inn på prisene.

I visse tilfelle lar det seg dog gjøre ved hjelp av organisasjonene og de offentlige myndigheter å sette ut av kraft den frie konkurranse mellom tilbud og etterspørsel. Kan en gjennom et maktbud låse fast prisene, vil mellommennene sjøl måtte begrense tilførslene om prisene er høye, så det blir samsvarende mellom priser og tilbud. En større del av varene vil dog da lett ta veien direkte til forbrukerne om det ikke organiseres en avsetning av overskuddet og en utjevning av prisene. Produsentene vil søke å finne kjøpere. Er prisene

lave i forhold til tilbudet, må en ofte rasjonere forbruket ellers vil forbrukerne søke opp varene hos produsentene, og det oppstår ulovlig handel.

424. Prispolitikk og prisregulering. I industrien er det forholdsvis få bedrifter eller en enkelt bedrift som behersker tilførselen av en vare. En kan derfor forholdsvis lett velge den produksjons- og prispolitikk som en finner mest formålstjenlig, og en kan forholdsvis sikkert kalkulere med et visst overskudd. Hvorvidt kalkulasjonen faktisk slår til, vil avhenge av at en har bedømt salgsmulighetene riktig. Har en overvurdert dem, kan det være en må sette ned salgsprisen for en del av produksjonen så den blir liggende under produksjonsprisen. I så fall vil en hurtigst mulig innskrenke produksjonen.

I et tilfelle vil en dog opprettholde en produksjons som ikke dekker alle kostnader, nemlig når en kan eksportere merproduksjonen til en pris som overstiger merproduksjonens spesialutgifter, eller kan realisere den til et særlig forbruk som overhodet ikke kommer istand ved full pris. På den måten kan en forklare at det blir eksportert til en lavere pris enn den som gjelder innenlands.

I jordbruket er det så mange produksjonsenheter at den enkelte produsent ikke vil øve noen innflytelse på prisen. Han må gå ut fra den pris som gjelder. Han kan heller ikke alltid begrense produksjonen om salgsprisen ikke dekker kostnadene. Han vil kanskje forlenge arbeidsdagen for å øke den for på den måten å holde inntektene oppe. Og en vil ofte lett utvide produksjonen, fordi de faste utgifter er store og de spesielle merutgifter små. En betydelig del av produksjonen i jordbruket er i virkeligheten basert på dekking av et ubetydelig utbytte utover de spesielle kostnader. Det er forklaringen på at salgsprisene i sin helhet ofte ligger under produksjonskostnadene.

I et uorganisert jordbrukssamfunn blir prisene fastsatt av andre enn jordbrukerne. Først når produsentene blir tilstrekkelig sterkt organisert, kan de være med å fastsette dem. De vil dog sjelden gjennom sine organisasjoner kunne regulere produksjonen; men de kan i noen grad regulere tilbudet. Ofte må de om det skal lykkes, ha statens støtte for å hindre "outsidere" i å innkassere fordelene av organisasjonenes arbeid uten å være med å bære byrdene.

Slik regulering er hos oss gjennomført for konsummjølk, ost og smør på den måten at konsummjølktilførslene er begrenset, mens resten av mjølka anvendes til ost og smør. Osteproduksjonen begrenser organisasjonene ved å tildele meieriene produksjonskvoter og ved at de sender skummet mjølk tilbake til produsentene. Ostepreisene kan en derved holde så høye at mjølk til ost blir verdt mer enn mjølk til smør. Smørtilførslene begrenser en ved lagring fra sesong med stor produksjon til sesong med liten, samt ved å blande smør i margarinene. For flekk, sauekjøtt og egg søker en å regulere tilførslene til markedet ved eksport og for flekk og kjøtt ved nedsalting.

Ved enhver slik regulering blir det tilbudet som en må begrense. I noen grad kan en øke etterspørselen ved å stimulere forbrukernes kjøpekraft. Hvor stor betydning det har for matvarenes vedkommende, er ikke godt å si. Forbrukerne må i alle tilfelle skaffe seg mat. Handelsmennenes erfaring går ut på at det ikke er så stor øking i salget av matvarer i oppadgående tider, som i salget av andre varer som f.eks. manufakturvarer, mens det i nedgangstider holder seg jevnere.

Noen innflytelse vil forbrukernes inntektsforhold dog måtte ha. Særlig vil de med større inntekter kunne legge forbruket over på mer foredlede og verdifulle matvarer. Det viser seg å gå slik med det resultat at deres elasticitet avtar. For England har professor Jørgen Pedersen ved Århus Universitet regnet ut en elasticitetskoeffisient for smør på 0,7, mens den hos oss i alle fall er 2,5 i normale tider. Propaganda stimulerer omleggingen og dermed forbruket. Mjølkepropagandaen har vist det. Men det tør antakelig vise seg at prisene på jordbruksproduktene i korte perioder varierer mer med endringer i tilbudet enn med endringer i forbrukernes kjøpeevne, da etterspørselen etter matvarer besidder en stor treghet (vane). Og det vil være tilfelle i høyere grad jo mindre elastisk etterspørsel produktet har. Det vil gjelde poteter, mjølk, sauekjøtt, fleesk mer enn det beste oksekjøtt, smør, frukt o.l.

Ønsker produsentene å regulere tilførselen for å øke prisene, vil de oppnå størst prisøkning ved å ta fatt på de produkter som har lite elastisk etterspørsel. Om det skal ytes bidrag fra det offentlige for nedsettelse av prisen ved salg til visse forbruksklasser eller visse landsdeler, vil en derimot oppnå den største øking i forbruket ved å bruke beløpene til produkter med elastisk etterspørsel, men det vil virke forholdsvis mindre inn på prisene. En vil oppnå større innflytelse på prisene ved å bruke beløpene til å skaffe av veien noe av produktene med uelastisk etterspørsel. Produsentenes og samfunnets interesser går her i forskjellig retning. For produsentene er det av betydning å vite at om de får hevet prisen på en vare med uelastisk etterspørsel, kan det virke trykkende på prisen på produkter med elastisk etterspørsel.

Maksimums- og minimumspriser settes i visse tilfelle av staten. Betingelsen for at en kan holde disse, er at de settes innenfor rammen av tilbud og etterspørsel, og har en satt prisene vilkårlig, må en sørge for at varemengden reguleres til prisene.

Staten regulerer forøvrig prisene ved hjelp av toll, eksportpremier og importreguleringer.

Med omsyn til disse er å merke at de i visse tilfelle kan skade produksjonen istedenfor å gagne den. Dette er tilfelle om de kommer på et uheldig tidspunkt. En tollforhøyelse i en periodisk oppgangstid vil f.eks. ytterligere stimulere prisoppgangen, en tollsenking i en periodisk nedgangstid vil ytterli-

gere senke den. I begge tilfelle vil den skade. En for sterk prisstiging vil for sterkt stimulere produksjonen med den følge at prisfallet blir så mye større igjen. All prisregulering bør skje på grunnlag av teoretisk og praktisk kjennskap til de prisdannede elementer og ikke grunnlag av tro og håp. Mange salgslag i verden er gått til grunde fordi lederne ikke ville erkjenne dette.

Jo ugunstigere vilkårene er i et land for produksjonen av en vare, dessto høyere pris må en normalt sette om en vil skaffe seg varen ved innlandsk produksjon. Ved fri vareutveksling mellom landene vil landet kanskje stå seg bedre på å importere denne vare og produsere så meget mer for eksport av de varer en har gode betingelser for å fremstille. Stanser imidlertid varebyttet, må en fremstille den i landet, og skal det være mulig, må prisen settes opp så de økede utgifter dekkes. Vårt lands jordbruk arbeider stort sett under ugunstigere forhold enn i de fleste andre land, og om vi skal oppnå så stor øking som mulig av produksjonen under en periode med stengt import, må prisene settes høyere enn i normale tider. Hvor høye priser en vil holde i normale tider, avhenger i det lange løp av hvor mange mennesker en vil ha knyttet til den produksjon eller næring det gjelder.

Men like viktig som det er å organisere øking av produksjonen når det er nødvendig, er det å organisere innskrenking når den ekstraordinære produksjon kan eller bør opphøre. Det blir således en viktig oppgave når krigen slutter å organisere overgangen til det en vil kalle normale forhold. Det vil ikke være tenkelig at en våken administrasjon f.eks. vil tillate fri kraftfôrimport og den utvidelse av husdyrproduksjonen den vil betinge. Såvel hensynet til landets valuta som bøndernes økonomi vil tilsi at den nødvendige regulering blir fortsatt eller gjennomført.

43. Prisbevegelser.

Alt etter prisbevegelsenes vesen og varighet kan vi skjelne mellom følgende fem typer:

431. Den monetære bevegelse som ene og alene skyldes endringer i pengenes kjøpekraft. Med inflasjon og deflasjon under og etter forrige krig har disse virket svært sterkt. Til sine tider har de virket så sterkt at de har dekket over de øvrige prisvariasjoner. Ved undersøkelser av de øvrige typer av prisendringer elimineres så vidt det er mulig innflytelsen av den varierende pengeverdi ved å dividere de noterte (nominelle) priser med indekstallene for engrosprisene for vedkommende tidsperiode, f.eks. måned. Da får en realprisene.

Derved blir det for det ene mulig å finne fram til de øvrige prisbevegelser. Dernest blir det mulig å vurdere forholdet mellom tilbudet og etterpørselen. Om en holder seg til de noterte priser, vil en sjøl med de relativt stabile pengeforhold vi hadde før forrige krig, lett trekke feilaktige slutninger. En sammenlikning av tilførsler og priser for flekk til Oslo fra 1898 til

1913 viser det. Fløsketilførslene steg i denne periode. Realprisene derimot holder seg ganske konstante (se diagram 10 i "Fleskeprisene og deres fremtidsvurdering") når en holder seg til den gjennomsnittlige bevegelsestendens (trend), og vi kan derfor gå ut fra at økingene i tilførslene svarte til den stigende etterspørsel. Betrakter en derimot bare de noterte priser som stiger prosentisk omtrent like mye som tilførslene, vil en bli fristet til å trekke den slutning at stigningen i tilførslene ikke holdt tritt med etterspørselen, og at prisene av den grunn gikk opp. Vi ville derved få et feilaktig inntrykk av utviklingen, og om den framtidige produksjons- og prispolitikk ble basert på det grunnlag, kunne det føre til høyst uheldige resultater.

4.2. Sesongbevegelsen angir den regelmessige opp- eller nedgang i de ymse årstider. Denne har sin årsak i de med årstiden vekslende forbruks- og produksjonsbetingelser. Den er svært utpreget for en flerhet av jordbruksproduktene som følge av at såvel forbruket som produksjonen er sterkt avhengig av de klimatiske forhold. En kan beregne den på flere måter.

Vi er gått over til å beregne den på grunnlag av prosentavvikelsen fra 12 måneders bevegelig gjennomsnitt (se nedenfor).

Å beregne sesongindeksen på grunnlag av et simpelt gjennomsnitt av månedstallene er ikke å anbefale. Sesongindeksen vil da for det første være påvirket av trend, dernest kan den være påvirket, endog sterkt påvirket, av den periodiske bevegelse.

Gjelder den statistiske serie mengder, f.eks. tilførsler, må en først korrigere månedstallene for den ulikhet som skriver seg fra at det er flere dager i noen måneder enn i andre. Det gjøres ved å beregne tilførslene i "normalmåneder" på 30 dager.

4.33. Den periodiske eller cycliske bevegelse strekker seg over flere år. Den har delvis sin årsak i det treghetsmoment som gjelder i all produksjon, og som får såvel en berettiget øking som minsking av produksjonen til å fortsette for lenge. Grunnen hertil ligger dels i psykologiske forhold, dels deri at en ikke kjenner prisutsiktene når produktene er ferdige til avsetning, men vurderer ut fra de øyeblikkelige prisforhold.

En kan tenke seg at denne bevegelse kommer fram som en rest når den langtidstenderende bevegelse (trend) og sesongvariasjonen er eliminert. Ved å dividere hele den opprinnelige tallrekke med trendnormaltallene og derpå med sesongindekstallene, skulle den nye rekke gi uttrykk for den periodiske bevegelse samt de tilfeldige fluktasjoner. Nå viser det seg imidlertid at sesongbevegelsen sjøl varierer ganske mye fra år til år; sesongindeksen gir derfor bare uttrykk for t e n d e n s e n i sesongbevegelsen, og det i forbindelse med de tilfeldige bevegelser gjør at konjunkturperiodene utregnet på denne måte kan bli brutt og utydelige, under det sterke preg av underliggende komponenter.

Vi bruker derfor nå som regel det såkalte 12 måneders bevegelige gjennomsnitt til å uttrykke den periodiske bevegelse. Det 12 måneders bevegelige gjennomsnitt kommer fram på den måten at en beregner det aritmetiske gjennomsnitt fra januar til og med desember, februar til og med neste januar, mars til og med neste februar etc. Følgende vil illustrere beregningen. Månedenes navn er betegnet med deres første bokstav, og 12 måneders bevegelige gjennomsnitt bare med "gj.snitt".:

Tallene for (J + F + M ..... + D)	: 12 = gj.snitt pr. 1. juli
" " (F + M + A + ... + J året etter)	: 12 = " " 1. august
" " (M + A + M + ... + F " ")	: 12 = " " 1. september.

Derved vil alle bevegelser hvis spillerom er innen året, i det vesentlige bli eliminert. Det som blir igjen av sesongvariasjonen på grunn av den skiftende utslag i gode og dårlige år osv. - samt tilfeldige bevegelser i enkelte måneder - vil få så liten innflytelse på det 12 måneders bevegelige gjennomsnitt at en i praksis uten skade kan se bort fra den. Denne 12 måneders gjennomsnittskurve gir et tilnærmet uttrykk for den periodiske bevegelse samt trend. Gjennomsnittet av tallene januar - desember vil imidlertid falle på 1. juli. De tall man opererer med, gjelder derimot i alminnelighet pr. 15. i hver måned, idet de ofte er et gjennomsnitt av månedens noteringer. For å overføre tallene for det bevegelige gjennomsnitt fra den 1. til den 15. i hver måned beregnes et 2 måneders bevegelig gjennomsnitt av de 12 måneders:

gj.snitt (Pr. 1. juli + pr. 1. aug.)	: 2 = gj.snitt pr. 15. juli
" (" 1. aug. + " 1. sept.)	: 2 = " " 15. august.

Fortsetter vi på denne måten, får vi en ny rekke som i tid faller sammen med den opprinnelige rekke. Gjelder den statistiske serie mengder, benytter en tallene for normalmånedene.

Langtidsbevegelsen eliminerer en ved å dividere med trendnormaltallene.

Den statistiske rekke som en således får fram og som beskriver den periodiske bevegelse, er en forholdstallrekke uttrykt i forhold til trend (prosent av trend). Derved kan en sammenlikne den periodiske bevegelse for tallserier av ulike slag. Den er som sagt en smule påvirket av tilfeldige bevegelser og er ikke helt fri sesongvariasjonene og vil videre i noen grad avhenge av hvorvidt trendtallene gir et godt uttrykk for langtidsbevegelsen.

Periodene regner en f.eks. å gå fra et lavpunkt til et annet, slik at de slutter med den måned som har det laveste relativtall og begynner med den første måned som viser oppgang.

34. Langtidsbevegelsen eller trend (sekulære bevegelse) er den midlere bevegelse gjennom flere periodiske bølger. Denne har sin årsak i eller står i samband med den tekniske og økonomiske utvikling i sin alminnelighet, f.eks. en alminnelig øking eller minsking i levestandarden med den derav

følgende endring i etterspørselen på vedkommende vare. Framsteg i teknikk, transportvesen og omsetningsforhold vil også kunne medføre en varig heving eller senking av prisene på en vare (ullprisene).

Den periodiske bevegelse og langtidsbevegelsen er de egentlige konjunkturmessige bevegelser. Langtidsbevegelsen er dog i forhold til den periodiske bevegelse liten, så man regelmessig forbinder de konjunkturrelle svingninger med de periodiske bevegelser. Langtidsbevegelsen må dog øve den mest avgjørende innflytelse på produksjonens ordning.

Har en et materiale som dekker et bestemt antall år, og en skal bestemme langtidsbevegelsen eller trend i en slik statistisk rekke, vil det ikke si annet enn at en beregner tallene for en linje eller en kurve som går tvers gjennom rekken, så rekkens tall tilsammen blir liggende med minst mulig avvikelse fra den beregnede linje eller kurve. Kvadreres differensene mellom de opprinnelige tall (y) og trendtallene (y') og summeres, skal summen bli den minst mulige. Trendtallene er de som vil komme fram om alle tilfeldige bevegelser, enhver sesongbevegelse og enhver periodisk bevegelse, ikke hadde innvirket på materialet eller var eliminert fra dette.

Er denne langtidstendens i rekken jevn, vil den best kunne uttrykkes som en rett linje. Likningen for den rette linje er $y' = a + bx$, hvor y' representerer de beregnede trendnormaltall. Konstanten a angir basisnivået for trendnormaltallene og b stignings-(senknings-)koeffisienten pr. tidsenhet x . Ut fra denne likning vil en da kunne beregne trendnormaltallene for de ymse tidspunkter $x_1, x_2, \dots, x_n$ ved å sette de forskjellige verdier for x fra 1 og ut materialet inn i likningen. x vil da selvfølgelig være et uttrykk for tiden, her år eller måneder, da jo normaltallene referer seg til ymse tidspunkter.

Hvor det er mulig å uttrykke trend ved en rett linje, er det en fordel, da en sådan trendtendens er lett å forstå.

Ofte gir dog den rette linje et altfor ufullstendig uttrykk for den tendens i langtidsbevegelsen som gjør seg gjeldende. Det vil f.eks. være tilfelle hvor stigningen eller fallet tydelig er prosentisk noenlunde det samme fra år til år. Der må trendlinjen når den framstilles på basis av de virkelige tall, bli krum.

Enkelte ganger er langtidsbevegelsen av sådan form at det ikke er mulig å uttrykke den ved noen matematisk formel av anvendelig enkelhet. Det i det tilfelle tegner en på frihånd en trendkurve inn på et diagram, var således tilfelle ved en undersøkelse over smågristilførslene. I dette diagram avleses avvikelserne mellom den opprinnelige rekke og den på frihånd inn-tegnede trendkurve. Trendkurven må uten å miste sin evne til å vise langtidsbevegelsen formos slik at standardavvikelsen blir minst mulig. Det matematiske uttrykk for en sådan kurve som fremdeles er en funksjon av x , er

$$y' = f(x).$$

435. De tilfeldige bevegelser kan vi kalle de endringer som ikke kommer inn under noen av de ovenfor anførte grupper. Av sådanne kan nevnes de daglige endringer i prisen på grunn av at værforholdene har påvirket etterspørselen eller tilførselen.

Engangsbevegelser kunne en skille ut som en 6. gruppe. De har sin årsak i forhold som ikke regelmessig gjentar seg, f.eks. naturkatastrofe, krigsutbrudd o.l.

Ved forskjellige regnemetoder kan en skille ut og undersøke de ymse bevegelsestyper.

44. Jordbruksproduktenes prisindeks og bytteverdi.

For å få et mer oversiktelig bilde av prisforholdene i jordbruket har vi også der begynt å konstruere prisindekser.

44.1. Beregningsmåten eller konstruksjonen. Prisindekser er en videre bearbeidelse av prisnoteringene. Prisnoteringene gjelder jo en mengde produkter og produksjonsmidler, og for hver enkelt vare får en etterhvert en hel serie av tall. Å bevare oversikten over dette store tallmateriale, er umulig uten å foreta en gjennomsnittsberegning som gir uttrykk for hele prisbevegelsen. Vi tar som eksempel følgende 5 produkter med sine priser i 4 perioder.

	Øre pr. kg.				
	Bygg.	Høy.	Kukjøtt.	Egg.	Smør.
1909-14	11,31	6,65	72	143	211
20-21	44,49	29,81	285	604	680
32-33	14,8	6,9	81	130	218
39-40	20,4	9,0	123	175	323

En vil her se at prisene har svinget en del, men det er ikke mulig å få et samlet bilde av hvor stor den samlede prisendring har vært uten en nærmere behandling av tallene.

Setter vi prisen i 1909-14 til 100, får vi følgende bilde:

	Bygg.	Høy.	Kukjøtt.	Egg.	Smør.
1909-14	100	100	100	100	100
20-21	393	448	396	422	322
32-33	131	104	113	91	103
39-40	180	135	171	122	153

Her får en straks et bedre inntrykk av prisendringene. Men noe helt bilde får man heller ikke her. En kan i høyden si at prisene i 1920-21 f.eks. lå 222-344 % høyere enn i 1914. Tallene her kaller en relativtall, og en leser dem slik: Når prisen for bygg i 1909-14 settes lik 100, var den 1920/21 lik 393

eller 293 % høyere enn i 1909/14.

Den enkleste måte å beregne et gjennomsnitt på er å summere enhetsprisene. Gjør vi det i nest foregående tabell, får vi:

1909-14	444	øre	100
1920-21	1643	"	370
1932-33	451	"	102
1939-40	650	"	146

Her har altså hvert produkt gått inn i indeksen med like store mengder. Mangelen ved denne metode er at de varer som har en høy enhetspris, influerer mer på indeksen enn de varer som har lav enhetspris. Denne metode bruker en derfor ikke. En lar enten (a) hvert produkt gå inn i indeksen med samme andel av verdisummen eller (b) en veier produktene etter den betydning hvert produkt har for det formål indeksen skal belyse.

a) Ønsker en at hvert produkt skal influere like sterkt på indeksen, kan en gå fram på en av to måter: En tar

(1) gjennomsnitt av relativtallene,

1909-14	500	100
1920-21	1981	396
1932-33	542	108
1939-40	761	152

(2) eller en går i basisperioden ut fra et bestemt beløp, f.eks. 50,- kr. som er gjeldende for alle varer. Dividerer en dette beløp med enhetsprisen, får en for hvert enkelt vareslag et bestemt antall kg. De dyre varer vil få et lite antall kg., de billige et stort. For de perioder som en skal sammenlikne, multipliserer en disse mengder med prisene. Derpå summeres verdibeløpene for hver periode, og idet en setter summen for basisperioden lik 100, beregner en summene i de andre perioder som relativtall i forhold til denne.

Ekst.

	Bygg	Høy	Kukjøtt	Egg	Smør	Sum	Indeks
Produktmengde Q kg	442	752	69,4	35,0	23,7		
Produktmengde Q ganger pris P							
1909-14	50	50	50	50	50	250	100
1920-21	197	224	198	211	161	991	396
1932-33	65	52	54	46	52	269	108
1939-40	90	68	85	61	77	381	152

En slik uveiet indeks vil dog bare gi et ufullstendig bilde av de faktiske forhold, idet de ymse varer har en høyst ulik betydning for gårdbrukeren. Noen produkter eller driftsmidler har mye større betydning enn andre.

(b) Å gi de enkelte produkter, eventuelt behovsmidler, den betydning de

skal ha, er svært vanskelig. Undertiden er det umulig, så en er nødt til å holde seg til en uveid indeks. For de produkter det her gjelder, har en dog flere måter å vurdere deres betydning på. Det naturligste er å gå ut fra enten mengden av produserte varer eller omsatte varer. Det blir drøftet nærmere nedenfor. Vi tenker oss at en er kommet fram til de mengder som er angitt nedenfor. Verdisummen i basisperioden blir da skjematisk angitt til for bygg, høy og egg kr. 18,50, kukjøtt kr. 37,- og smør kr. 92,50.

Beregning 1.	Bygg.	Høy.	Kukjøtt.	Egg.	Smør.	Sum.	Indeks.
Produktmengde Q kr. (Verdi:pris 1909/14)	163,6	278,2	51,4	12,9	43,8		
Produkt- (1909/14)	18,5	18,5	37,0	18,5	92,5	185	100
mengde Q { 1920/21	72,8	82,9	146,5	77,9	297,8	677,9	366
ganger pris { 1932/33	24,2	19,2	41,6	16,8	95,5	197,3	107
P { 1939/40	33,4	25,0	63,2	22,6	111,5	285,7	154

Beregning 2.	10	10	20	10	50	= 100	
Veining av (pot).	10	10	20	10	50	= 100	
Relativtall ganger veiningsprosent i basis dividert med 100.							
1909/14	10	10	20	10	50		100
1920/21	39,3	44,8	79,2	42,2	161,0		366
1932/33	13,1	10,4	22,6	9,1	51,5		107
1939/40	18,0	13,5	34,2	12,2	76,5		154

Som en ser, blir resultatet noe forskjellig ved de 2 måter (uveid og veid) å beregne indeksen på. En bruker vanlig betegnelsen q for varemengde og p for priser med tilføyelse o for basisperioden og 1, 2 osv. for de etterfølgende perioder. Konstruksjonen av indeksen kan en da angi ved en formel:

$$I = \frac{\sum p_1 q_0 \cdot 100}{\sum p_0 q_0}$$

Hvis en istedetfor de virkelige priser bruker relativtallene, bruker vi w for den prosentiske veining istedenfor q. Relativtallene betegner vi ved y, og vi får da at $I = \frac{\sum yw}{\sum w}$. Formelen $I = \frac{\sum p_1 q_0 \cdot 100}{\sum p_0 q_0}$ sier at vi har gått ut fra prisene i basisperioden og videre at vi har veiet dem etter produktmengden i basisperioden. Nå veier en i virkeligheten ikke etter produktmengdene i basisperioden. Vi forsøker å veie etter forhold som ligger så nære vår tid som mulig og den vanlige måten å skrive formelen på er:

$$I = \frac{\sum p_1 q_1 \cdot 100}{\sum p_0 q_1}$$

Det karakteristiske her er at en går ut fra den samme veining i alle perioder f.eks. i alle måneder. Sjøl om en i enkelte måneder ikke produserer eller selger noe av en eller flere produkter, går de inn i indeksen og veier like mye som i de måneder de betyr mer. En bruker òg samme pris i divisor sjøl om prisen i den måned det gjelder normalt er lavere eller høyere. Indeksen gir således

ikke noe uttrykk for bøndenes inntekter, resp. utgifter. Den gir ene alene et tallmessig uttrykk for den midlere endring i den ene faktor prisene for de produkter eller varer indeksen omfatter. Hvordan produksjonen eller omsetningen er i måneden, tar den ikke noe omsyn til. Slik som indeksen blir beregnet etter denne formel, gir den et fullstendig uttrykk for den sesongmessige variasjon i prisene, men den sier ikke noe om den sesongmessige fordeling av inntektene eller utgiftene.

Ofte ville det være ønskelig å eliminere sesongbevegelsen. En ville da få en bedre forståelse av den konjunkturrelle endring. Det kan en gjøre på flere måter. Enkelte ønsker å gjøre det direkte ved indeksberegningen. Teoretisk skulle en kunne gjøre det ved å beregne indeksen etter følgende formel:

$$I = \frac{\sum p_1 q}{\sum p_{om} q} \cdot 100$$

hvor p_{om} er prisen i den korresponderende måned i basisperioden. Imidlertid endrer sesongbevegelsen seg noe i fra år til år, såvel mer tilfeldig som etter en regelmessig forskyvning i produksjons- og forbruksvilkårene. Som eksempel på en slik regelmessig eller trendmessig forskyvning i sesongbevegelsen skal vi nevne produksjonsutviklingen for egg. En kan derfor aldri eliminere sesongbevegelsen helt ved å beregne indeksen på denne måten.

Når en begynner å arbeide litt med prisindekser, kommer de fleste inn på den tanke at i perioder som en vare ikke blir produsert eller omsatt, bør en ikke regne den med. Hva hjelper høye potetpriser i juni, når ingen bønder har poteter å selge? Og når det er stor tilførsel av poteter om høsten til lave priser, burde de gis tilsvarende stor vekt!

Denne tankegang forveksler igjen prisbevegelsen med inntektsbevegelsen. Vil en imidlertid endre veiningen fra måned til måned, kan en gjøre det på følgende måte:

$$I = \frac{\sum p_1 q_{cm}}{\sum p_0 q_{cm}} \cdot 100 \quad \text{eller}$$
$$I = \frac{\sum p_1 q_{cm}}{\sum p_{dm} q_{cm}} \cdot 100$$

Den siste skulle være den indeksberegning som brakte prisindeksen nærmest i samband med inntektsendringen. Svalheten er at om veiningen svarer til produktmengden i korresponderende måned f.eks. i de siste 5 år, så er det ikke sikkert at tilførselene er slik i år og det bør også tas i betraktning. Enkelte steder (Minnesota) har en derfor konstruert indeksen etter følgende formel:

$$I = \frac{\sum p_1 q_{cm}(0)}{\sum p_{cm}(0) q_{cm}(0)} \cdot \frac{\sum p_1 q_{cm}(1)}{\sum p_1 q_{cm}(1)}$$

som er en tillemping av Fishers idealformel.

Alle kompliserte indeksberegninger gjør indekstallene mindre forståelige. Vi bruker den første. Den er enklest og lettest å forstå.

412. Basisperioden vil vi i jordbruket skal strekke seg over flere år, helst 5, så de årlige tilfeldigheter blir utjevnet. Såvel for produktene i sin helhet som for de enkelte grupper kan prisene i det enkelte år være tilfeldig høye eller tilfeldig lave. Er basisprisene tilfeldig lavere enn det vi kan si er normalt, vil indekstallene i hele den etterfølgende tid bli høy, er de for høye, vil indekstallene senere bli lave. Dette får betydning for såvel sammenlikning av prisutviklingen av de ymse grupper f.eks. planteprodukter og husdyrprodukter som ved sammenlikning av prisutviklingen for jordbruksproduktene med andre prissier. Av den grunn må en også passe på at det i basisperioden er mest mulig paritet mellom jordbruksproduktene innbyrdes og mellom disse og prisnivået forøvrig. Ved de fleste prisindekser for jordbruket hittil har en brukt 5-årsperioden 1909/13 som basisperiode. Med de unormale tider vi har hatt etter forrige verdenskrig, har denne periode gitt et bedre utgangspunkt for sammenlikning enn noen senere periode, og for såvidt ville den og i tiden framover være heldig. På den annen side endrer som nevnt foran, noteringsgrunnlaget seg på grunn av endring i sjølve produksjons- eller omsetningsmåten, og på grunn av kvalitetsendringer og innføring av nye kvalitetsbetegnelser. Det kommer derved til nye priser, som en bør ta med. For behovsartiklene kan en nevne elektrisk kraft og motorredskaper av ymse slag. En må derfor av og til regne om på en ny basisperiode, og det er ikke sikkert det er mulig å opprettholde kravet om en 5-årsperiode.

Foruten vår indeks for jordbruksprodukter har vi konstruert indekser for tekniske produksjonsmidler, konsumartikler, behovsartikler og arbeidslønn.

Indeksen for tekniske produksjonsmidler omfatter kunstgjødsel, kraftfôr og redskaper samt bygningsmaterialer (etter Storm-Bulls indeks). Indeksen for konsumartikler omfatter de matvarer som vanlig blir kjøpt på gårdene, derimot ikke gårdsprodukter. Videre omfatter den noen alminnelige klær og husholdningsgjenstander. Behovsartikkelindeksen er en gjennomsnittsindeks av indekserne for tekniske produksjonsmidler og konsumartikler.

413. Bytteverdi - kjøpekraft - prisforhold. Disse uttrykk er brukt om hverandre og gir omtrent uttrykk for det samme. Om lønnen for en mann går opp fra 25 til 50 kroner uka, og prisene ellers ikke er endret, vil hans kjøpekraft være fordoblet. En kan også uttrykke det slik at bytteverdien mellom hans arbeid og de varer han kjøper, er fordoblet eller at prisforholdet mellom hans arbeidslønn og vareprisene er dobbelt så godt som før.

Bonden selger sine produkter for å kjøpe igjen eller å betale for:

1. Tekniske produksjonsmidler.
2. Konsumvarer.
3. Arbeidshjelp.
4. Skatter, renter o.l.

Om han for en viss mengde produkter får kjøpt like mye tekniske produksjonsmidler, konsumvarer eller leid like mye arbeid og betalt like stor del av skatter og renter m.m., er produktenes bytteverdi eller kjøpekraft uforandret - prisforholdet er det samme. Å finne et tallmessig uttrykk for hvordan produktenes bytteverdi endrer seg fra tid til annen, er derfor av den største betydning. Har en beregnet indekstall for produkter og f.eks. tekniske produksjonsmidler, beregner en bytteverdien på følgende måte:

Bp = produktenes bytteverdi

Ip = " prisindeks

It = prisindeks for tekniske produksjonsmidler

$$Bp = \frac{Ip \cdot 100}{It}$$

Eks. 1939/40 var Ip = 166, It = 172.

Bp overfor tekniske produksjonsmidler var da:

$$Bp = \frac{166 \cdot 100}{172} = 97 \text{ dvs. } 3 \% \text{ dårligere enn i basisperioden } 1909/13.$$

En kan på samme måten beregne bytteverdien for enkelte produkter. Indekstallet for fleesk 1939/40 var 144, for kraftfôr til fleesk 157. Bytteverdien for fleesk overfor kraftfôr blir da:

Bf = $\frac{144 \cdot 100}{157} = 92$, dvs. at for en kg. fleesk får en kjøpt 8 % mindre kraftfôr enn i 1909/13. Har en som i dette tilfelle prisen pr. kg. fleesk og prisen pr. enhet produksjonsmiddel, kan en beregne produktets bytteverdi til det antall enheter en får byttet til seg for en enhet produkter. Fleskeprisen var 1,65, førenhetsprisen 18,8, følgelig fikk en $165 : 18,8 = 8,8$ f.c. pr. kg. fleesk mot 9,6 f.c. i 1909/13.

Istedenfor å spørre hvor mye en får kjøpt for 1 kg. fleesk (for 1 kr.), vil en ofte spørre hvor mange enheter en må betale for en viss mengde av det en kjøper (hvor mange øre eller kroner en må betale). En får da i dette tilfelle kjøpevarens bytteverdi eller pris. Kraftfôrets bytteverdi (pris) overfor fleesk blir, uttrykt med indekstall

$$Bk = \frac{Ik \cdot 100}{If} = \frac{157 \cdot 100}{144} = 109,$$

dvs. en må betale 9 % mer fleesk for kraftfôret enn i 1909/14. Beregnet på enhetsprisene blir forholdet kr. 18,8 : kr. 1,65 = 11,4 kg. fleesk pr. 100 f.c. kraftfôr mot 10,4 kg. i 1909/14. Kjøpevaren er blitt dyrere.

Hvorvidt en vil bruke "produktenes bytteverdi" eller "kjøpevarens - produksjonsmidlernes - bytteverdi" avhenger av det en vil belyse på samme måten som en kan si at en får 10 epler for en krone eller en betaler en krone for 10 epler. Ofte vil en bruke produktenes bytteverdi, fordi folk har vært mer interessert i de priser som de har oppnådd enn de som de har måttet betale.

Professor Thomson peker i samband med dette på at uttrykket kjøpekraften (purchasing power - Kaufkraft) ikke alltid er et treffende uttrykk. Om timelønnen stiger med 20 % i forhold til kjøpevarene, så er prisforholdet (price

ratios) mellom timelønn og kjøpevarer støget, men det er ikke sikkert at arbeiderens kjøpekraft er bedret. Har han f.eks. måttet innskrenke arbeidstida fra 60 timer til 42 timer pr. uke, er hans kjøpekraft avtatt. På samme måten kan den samlede produktmengdes kjøpekraft avta sjøl om prisforholdet bedres. Det kan være tilfelle om salgsmengden er minsket mye, f.eks. ved dårlig høstutbytte eller på annen måte, f.eks. ved mangel på kraftfôr. Thomsen foreslår derfor at en bruker uttrykket $\text{Price ratio} = \text{prisforhold}$. U.S. Departement of Agriculture har gått over til å bruke uttrykket "Ratio of prices received to prices paid" = forholdet mellom oppnådde og betalte priser. Når vi alltid husker på at det er prisene for en bestemt mengde vi har med å gjøre, skulle uttrykket "bytteverdien" ikke volde noen missforståelse. Endringer i jordbruksproduksjonens kjøpekraft er bestemt av mange andre forhold enn prisene.

444. Bytteverdien overfor enkelte varer og grupper av varer. Formålet for å bestemme bytteverdien kan være ulik. Det kan være som i det foregående, av interesse å bestemme den for et enkelt produkt overfor et enkelt produksjonsmiddel eller for alle jordbruksprodukter overfor tekniske produksjonsmidler eller overfor konsumvarer som kjøpes, overfor arbeidslønna eller skatter, renter o.l. Som regel vil salgssinntektene gå til alle disse formål. For skatter, renter o.l. har vi ikke utarbeidet noen indeks. De andre tre grupper har ulike betydning for de ymse størrelsesklasser av bruk.

Ved små bruk hvor en leier lite eller ingen arbeidshjelp, er det prisene på de tekniske produksjonsmidler og konsumsjonsartiklene som er av avgjørende interesse for utgiftens størrelse i forhold til produktprisene. En kan for disse bruk hensiktsmessig slå indeksene for tekniske hjelpemidler og konsumsjonsartikler sammen. Fellesindeksen kaller vi behovsmiddelindeks.

For de største bruk spiller de alminnelige konsumsjonsartiklene som går inn i indeksen, mindre rolle i forhold til utgiftene til tekniske produksjonsmidler og leid arbeid. For disse bruk er det indekstallene for tekniske produksjonsmidler og arbeidslønna som interesserer.

I middel for vårt lands jordbruk vil alle tre indeksgrupper veie omtrent like sterkt. Da imidlertid utviklingen i teknikk og rasjonalisering virker så forskjellig for disse grupper og på den gjensidige innflytelse og betydning av dem, har vi ikke funnet å kunne utarbeide noen fellesindeks. Derimot har vi utarbeidet en fellesindeks for de tre utgiftsgrupper, tekniske produksjonsmidler og konsumsjonsartikler, og den kalles behovsmiddelindeks.

I den politiske diskusjon har i de senere år indekstallene for jordbruksproduktene vært sammenliknet med indekstallene for de ferdige industri-varer. En slik sammenlikning kan være av interesse, men om den bør danne grunnlag for prispolitiske tiltak, er et annet spørsmål. Egentlig begrunnet vil det

ikke være å bygge prispolitiske tiltak på den medmindre den tekniske rasjonalisering foregår like raskt i jordbruk og industri. Foregår den raskere i den ene gruppe enn den andre, kommer det inn et moment som er vanskelig å vurdere. Om den er større i industrien enn i jordbruket, skulle prisnivået for ferdige industriprodukter bli lavere enn for jordbruksproduktene. Om det ikke er tilfelle, må det ha sin grunn i at industrien er sterkere organisert og at den lettere kan regulere produksjonen til de varemengder som kan avsettes til de høyere priser. I jordbruket vil oppstyking i de små produksjonseenheter fremkalle en sterkere konkurranse, og på grunn av de store faste utgifter vil en betydelig del av produksjonen foregå på basis av dekning av spesialutgiftene, mens en i industrien i større grad forlanger dekning av alle produksjonsutgifter. Å låse tiltakene fast til en slik sammenlikning, må derfor betraktes som en dårlig nødhjelp.

Av særlig interesse kan det være å sammenlikne indekstallene for jordbruksproduktene med det alminnelige prisnivå. Forholdet mellom indekstallene for jordbruksproduktene og engrosprisene skulle gi uttrykk for den prisforskyvning som ikke skyldes endringer i pengenes egen verdi. Antakelig skulle det være rett i den forbindelse å eliminere engrosprisindeksen for jordbruksproduktene.

Under Statistisk Sentralbyrås engrosprisindeks er det nemlig en gruppe jordbruksprodukter. Ved å sammenlikne indekstallene for denne gruppe med indekstallene for jordbruksproduktene etter vår beregning, vil en ofte finne forskjell. Det beror derpå at formålet med de to indekser ikke er det samme og at konstruksjonen heller ikke er den samme. For Sentralbyrået gjelder det å konstatere hvilken betydning prisene på jordbruksproduktene har for det alminnelige prisnivå. Jordbruksproduktene går derfor inn med de mengder som omsettes, og omfatter såvel innenlandske som innførte jordbruksprodukter. Vår indeks skal gi uttrykk for hvordan prisene som driftsfaktorer endrer seg. De må derfor gå inn i vår indeks med de mengder som går inn i bruttoavkastningen, dvs. selges fra gårdene og brukes til konsum på gårdene. I engrosprisindeksen nytter en enhetsprisen på smør og ost. Vi må så vidt det er mulig, regne middelprisen utbetalt til produsentene, og den er foruten av mjølk, smør og osteprisene bestemt av hvor mye av mjølkemengden som går til disse anvendelser. Derfor må indekstallene bli ulike.

445. Nyttien av indekstall. Som foran nevnt, er det ikke mulig å holde seg a jour med prisbevegelsen uten å beregne prisindekstall, og for alle som trenger eller er interessert i å følge prisutviklingen etterhvert, er de nødvendige. På den andre side må en huske på at de i likhet med andre gjennomsnittstall bare har en begrenset gyldighet og at de heller ikke gir uttrykk for mer enn en av de faktorer som betinger inntektene og lønnsomheten i jordbruket.

Det første en vil legge merke til er at i de enkelte distrikter kan produksjonen avvike atskillig fra det gjennomsnittsindeksen bygger på. På Vestlandet, i Fjellbygdene og i det nordlige Norge betyr husdyrholdet mer.

En må videre huske at inntektene og lønnsomheten foruten av prisene er bestemt av høstutbyttet i de enkelte år og av den tekniske og personlige utvikling. Det blir derfor regnskapsresultatene som en må betrakte som det sikreste uttrykk for jordbrukets økonomiske stilling. Men da regnskapsresultatene blir liggende nok så langt etter, gjelder det å ha noe som kan gi et uttrykk for den økonomiske stilling i driftsåret og inntil regnskapet er oppgjort. Avlingene er den annen avgjørende faktor for endring i regnskapsresultatet fra det forrige år, og de kan en vurdere på annen måte. Derved blir prisindeksberegningene et verdifullt hjelpemiddel i den økonomiske navigasjon både for de enkelte brukere som for dem som har ansvaret for det hele.

Paritetspriser (parity Price) kom i bruk i U.S.A. gjennom A.A.A. (Agricultural Adjustment Act). Med paritetspris forstår vi en sådan produktpris at folk for en enhet - kroner - kan kjøpe den samme mengde andre varer som i en gitt basisperiode. Den kalkuleres ved å multiplisere middelprisen for produktet i basisperioden med indekstallet for priser betalt av jordbrukerne for den måned eller det år som paritetsprisen beregnes for. Paritetsprisen for fleisk 1939/40 skulle således i forhold til behovsartikler ha vært

$$1,15 \text{ kr} \cdot 177 = \text{kr. } 1,54$$

og i forhold til arbeidet

$$\text{kr. } 1,15 \cdot 215 = \text{kr. } 2,48$$

Kronens verdi varierer omvendt med prisnivået. Jo høyere dette blir, desto mindre blir kronens verdi. Kronens verdi kalkuleres en ved å dividere 100 med indekstallet for alle produkter. Er indekstallet for engrosprisene 180, vil kronens verdi være

$$(100 : 180) \cdot 100 = 55.$$

En kan sjølsagt òg beregne kronens verdi i forhold til enkelte varer eller grupper av artikler. For konsumentene er kronens verdi mindre, da indekstallene for konsumvarer er støget mer enn for varer i engros.

Kronens verdi må ikke forveksles med kronens gullverdi som gir uttrykk for en mengde gull som en ville få for en krone.

45. Prisene på produksjonsstedet (transportkostnadene).

451. Driftsmessig avstand. For de enkelte produsenter er det ikke markedsprisene som er av størst betydning, men nettoprisene på produksjonsstedet. Som tidligere omtalt viste v. Thünen i sitt klassiske verk "Der isolierte Staat" at disse ceteris paribus bestemmer gårdsdriftas utforming og nettoavkastning samt eiendommens verdi. De løvmessigheter han påviste gjelder òg idag om enn på grunn av den sterke utvikling av kommunikasjonsmidlene ikke er så lette

å påvise. Derfor må en studere hvordan nettoprisene avviker fra markedsprisene når en vil vurdere driftsbetingelsene for et land, et distrikt eller en gård. Nettoprisene kan skille seg mye fra markedsprisene (bruttoprisene.) De faktorer som i første rekke er bestemmende for nettoprisene er stedets driftsmessige avstand og foredlings- og omsetningsorganenes utvikling.

Det blir på andre steder gjort rede for hvilken betydning det har at innkjøpet av driftsmidler og forbruksartikler ellers er organisert slik at en sikrer gode varer med rimelige kostnader, videre hvilken betydning det har at samlingen og den videre behandling av produktene blir gjennomført på en tilfredsstillende måte uten at utgiftene blir for store. En skal her bare peke på at organiseringen av innkjøpet og av foredlingen og salget får øket betydning jo lenger bort en kommer fra markedet. Nærmest markedet kan produsenten hente det han trenger og muligens levere det han har å selge direkte uten mellomledd. Han kjenner forbrukernes krav og innretter umiddelbart drifta deretter. Jo større avstanden er fra markedet, dessto mindre forbindelse får den enkelte produsent med det, og jo mer avhengig blir han av mellomleddene. Disse vil ha en tendens til å øke i antall og alle skal ha sin godtgjørelse foruten at transportkostnadene øker. På ett og samme sted vil det dog være forskjell på den store og den lille produsent. Jo mindre omsetning den enkelte produsent har, dessto mer interessert må han bli i at omsetningen organiseres når interessene vurderes i forhold til hver omsatt enhet. Storprodusenter som kan bestille vognladninger eller store partier, vil såvel med omsyn til kostnadene ved transporten som ved forhandlingene om prisene stå annerledes gunstig enn småprodusentene. Storprodusentene kan også ofre mer på reiser og faglig bistand og derved bedre holde seg a jour med markeds-krav og -muligheter. Derfor er den hensiktsmessige organisering av innkjøp og salg av større betydning for de små produsenter enn for de større. "Den skal støtte de svake i produksjonsmessig henseende".

For alle gjelder at jo mer avstanden øker, dessto større blir c.p. kostnadene, jo lenger tid trenger transporten og jo vanskeligere er det å få produktene inn på markedet i den best konkurransedyktige stand.

En skjelner mellom den virkelige avstand og den driftsmessige avstand.

Med den driftsmessige avstand forstår vi den virkelige avstand sett i samband med transportkostnadene - transportens regelmessighet, sikkerhet, hurtighet og transportmidlenes utstyr med omsyn til sikring av varens kvalitet.

Ved siden av disse rent transportmessige faktorer må vi òg ta omsyn til omsetningens organisasjon. Framsteg og forbedring på hvilket som helst av disse områder bidrar til å minske den driftsmessige avstand. For et gitt produksjonssted blir produktenes nettopriser større i forhold til markedsprisen, mens nettoprisene for de tilførte produksjonsmidler blir forholdsvis mindre enn før.

Et målbart uttrykk for den driftsmessige avstand for et sted kan vi få på følgende vis:

Først finner vi (A) de vanlige transportkostnader (frakt, spedisjon, evt. toll) for de innkjøpte produksjonsmidler og for de ferdige produkter. Der- nest forsøker vi å finne (B) et pengebeløp som gir uttrykk for de andre forhold som er nevnt ovenfor: transportens sikkerhet, hurtighet og transportmidlenes utstyr med omsyn til sikring av varens kvalitet. Et uttrykk for transportens sikkerhet og transportmidlenes utstyr m.h.t. sikring av varens kvalitet, kan en finne i premiebeløpet i de tilfelle hvor transporten kan forsikres, i verdien av de varer som må kasseres eller den minskede verdi som skyldes kvalitetsferrin- gelse. Et uttrykk for transportens hurtighet kan en finne i rentetapet og i det allerede nevnte verditap ved kvalitetsferringelse.

Summen av A og B for hele bedriften under ett kan en ta som et uttrykk for den driftsmessige avstand. Denne sum beregner en for bedriften ved å kal- kulere ^{den} bruttoavkastning og ^{de} driftsutgifter en faktisk har og de en ville hatt om gården hadde ligget like ved markedet. Den ulike nettoavkastning en derved får, kaller vi kostnadsdifferensen (omkostningsdifferensen). Det er mulig enkelte vil beregne de varierende produksjonskostnader istedenfor driftsutgiftene. I de såkalte Standortsundersøkelser for industrien vil en som regel gjøre det.

De enkelte produkter og tekniske produksjonsmidler kan ha ulike mar- keder. Enkelte produkter går til hovedmarkedet, andre har bedre avsetning på lokale markeder. Lønningene som normalt avtar fra hovedmarkedene, kan lokalt stå høyt. Sett i forhold til hovedmarkedet kan såvel produkter som produksjons- midler stå lavere eller høyere i pris - kostnadsdifferensen kan være positiv eller negativ.

Enhver prisdifferens som skyldes avstanden, kan altså betraktes som en transportkostnad. Lave arbeidslønninger på gården korter inn den driftsmessige avstand, mens høye redskapspriser forlenger den. Hvis utlånsrenten - prisen på lånekapital - er lavere i distriktet enn ved markedet, vil dette også kunne minske den driftsmessige avstand. Den fraktutjevning vi har hatt i de senere år for noen produkter og produksjonsmidler, har minskot den driftsmessige av- stand for de bruk som ligger lengst borte fra markedet, og øket den for de nær- mestliggende, samt for enkelte distrikter (Rogaland).

Transportens billighet, regelmessighet, sikkerhet og hurtighet er av- hengig av trafikkmengden. Hvor denne er tilstrekkelig stor, vil det ikke være vanskelig å få de beste transportmidler. Hvor den er for liten, vil der ikke være anledning til å anlegge de enkleste transportmidler. Hvor brukene ligger tett gjennom hele distriktet og landet, vil det med letthet spennes et nett av de beste transportmidler så å si forbi hvermanns dør. Hvor brukene ligger mer spredt, vil det for mange i alle tilfelle måtte bli lang vei til kommunikasjons- linjen, hvorved kostnadene vil tilta og holdbarheten av produktet blir utsatt for større påkjenning.

I Norge gis der distrikter hvor gårdsbrukene ligger forholdsvis tett samlet, men de distrikter er gjennomgående små, og stort sett må landets jordbruk med gjennomsnittlig et 52 dekarers (jordbruksareal) bruk pr. 1,6 km² sies å være uheldig stillet med omsyn til kommunikasjonene. Imidlertid er forholdet ikke så ugunstig som landets utstrekning og brukenes antall gir inntrykk av. Et blikk på et befolkningskart (av A. Söderlund) vil vise at de fleste mennesker bor i ikke synderlig stor avstand fra kysten, omkring de store innsjøer og oppetter dalene, og at der på disse steder er en temmelig stor befolkningstetthet. Den dyrkede jord fordeler seg omlag på samme måten. Ute ved kysten er det ordnet forbindelse med alle steder hvor det drives jordbruk, og en kan overalt skaffe seg de produksjonsmidler en trenger og få sendt sine produkter. Men avhengig som kystfarten er av vær og vind, vil regelmessigheten ikke alltid være så sikker og hurtigheten ikke så stor som ønskelig kan være for lite holdbare varer som mjølk, grønnsaker, ferskt kjøtt o.l. Den innenskjærs forbindelse er dog ganske sikker. Sørlandsbanen og Nordlandsbanen vil korte inn den driftsmessige avstand for disse distrikter.

§52. Transportens utvikling. I innlandet er med de siste 30 års jernbanobygging den driftsmessige avstand blitt vesentlig forkortet. I de store dalflører Østerdalen, Gudbrandsdalen, en stor del av Valdres, Hallingdal, Numedalen, Guldalen, Opdal har en jernbaner. De større distrikter i Vestfold, Østfold, Hedmark, Akershus, Buskerud, Trøndelag er likeledes knyttet til byene ved jernbaner. Likeledes er de store landsdeler knyttet sammen, likosom de òg er knyttet til vårt største marked ved stambanene. Statsmaktene og distriktene har tatt tunge løft for å lette forbindelsen og det økonomiske samkvem. Men tross dette vil dog en mengde jordbruk i vårt land ligge i stor avstand fra disse kommunikasjoner. Sjøl der hvor det går jernbane, vil en stor mengde bruk ligge i en avstand fra denne på mer enn 10 - 20 km., og den daglige forbindelse med jernbanen, som det intensive jordbruk forutsetter, var inntil midten av 1920 årene tidkrevende og kostbar. Mange bygder ligger i stor avstand fra jernbanen (Y. Rendal 50 km., Vang i Valdres 55, Sjøk i Gudbrandsdalen 80 - 95 km.). Dalflørene på Sør- og Vestlandet kan ligge i 25 - 50 km.'s avstand fra kysten. Med hestetransport var disse distrikter svært ugunstig stillet, men med automobiltrafikkens enorme utvikling etter forrige verdenskrig og særlig fra midten av 1920 årene, er forholdene blitt vesentlig endret. Sjøl de avsideliggende steder har nå regelmessig forbindelse, ofte hver dag, sjøl i vintertiden eller i allfall flere ganger i uken, og kan derved motta sine varer og levere sine produkter, likeledes kan produsentene sjøl hurtig komme ned til disse sentrer og få tale med dem som ordner omsetningen og samtidig se og lære mye som kan komme godt med i egen bedrift.

Kostnadene ved transporten er mer og mer blitt det framtrædende transportspørsmål.

Kostnadene avhenger dels av transportmidlet og dels av varenes mengde og art. Ute ved kysten har en fra gammelt relativt bedre forbindelse enn inne i landet, og det har preget hele vår utvikling. Med jernbanenes frammarsj ble den innenlandske forbindelse relativt bedre. Men ved statens støtte til kyst-ruteforbindelser og utviklingen av de små motorbåter er den sjøverts forbindelse i de siste årtier også blitt mye forbedret såvel med omsyn til hurtighet som med regelmessighet.

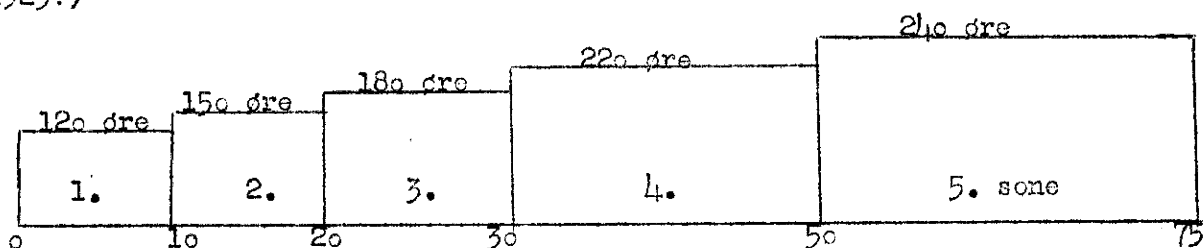
Med bedringen av transportmidlene er skilnaden mellom torgprisene og prisene ute i bygdene (markedsprisene - lokalprisene) blitt forminsknet. Som eksempel herpå skal vi nevne forholdet mellom torgprisen på bygg og havre. Setter en Oslo torgpriser lik 100, lå markedsprisene på

	bygg høyere prosent	havre lavere prosent
1881-90	19,6	12,0
1891-00	13,4	10,0
1901-10	8,7	3,0

453. Fraktberegning. Fraktene kan en stille opp etter ymse systemer, nemlig:

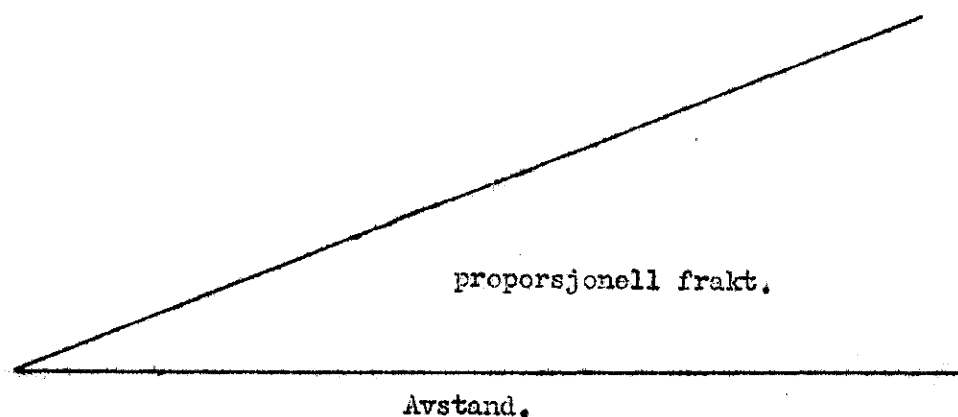
1. Sonefrakter,
2. Proporsjonelle frakter.
3. Fallende frakter.

Sonefrakter bruker en mest ved båtfrakt. Det fastsettes bestemte soner innenfor hvilke frakten regnes ut etter en bestemt sats pr. vekt. Eksempel fra Bergenske og Nordenfjeldske dampskipsselskap for mjøl pr. sekk (1923?)

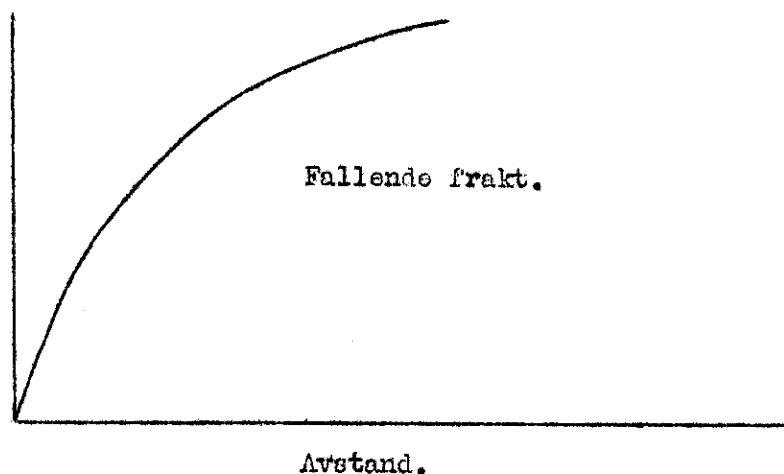

Proporsjonelle frakter brukte en som regel ved landeveistransport, f.eks. i rutetrafikken Oslo - Eidsvoll i gamle dager og jernbanens frakter ble visstnok opprinnelig bygd på samme prinsipp. Denne frakt blir dyr på de store avstander, idet fraktbeløpet stiger jevnt med avstanden.

Det skulle jo også synes rimelig at en frakt over 10 km. med en på- og avlesning skulle bli billigere enn 2 frakter à 5 km., hvor en har to på- og avlesninger med derav følgende tidsspille.

De fallende frakter brukes av jernbanen her i landet og delvis også av rutebilene. Fraktene blir her billigere pr. km. jo større avstanden blir.

454. Jernbanefraktene. Etter den varemengde som sendes, skjelner en mellom:

1. stykkegods inntil 5 000 kg.
2. vognladningsgods, fra 5 000 kg. og oppover til 10 000.

Etter den hurtighet hvormed en ønsker at transporten skal gå, skjelner en mellom ilgods og fraktgods.

Vi får altså følgende hovedinndelinger:

	ilgods
Stykkegods	fraktgods
	ilgods
Vognladningsgods	fraktgods

Ut fra dette system har en da innført en videre inndeling basert på det prinsipp at jo mindre partier det sendes, desto større blir bryet for

jernbanen pr. vektenhet av varen. Ennvidere tas for fraktgods omsyn til at enkelte varer etter sin verdi bedre tåler fraktbelastning enn andre.

Ilgods:

		20 kg. (pakkegods)
1 s	20 - 5 000 "	(stykkegods)
1 v	vognladninger	

Fraktgods:

2	under 1000 kg.	} stykkegods
3	5000 "	
4-9	vognladninger.	

Dertil kommer en unntakelsesklasse. For ilgods under 20 kg. (pakkegods) gjelder egne satser. Satsene for kl. 1 s er lik kl. 1 v + 50 %.

Kl. 2 bruker en for sendinger under 1 000 kg., når det ikke uttrykkelig er sagt i godstakstboka at en skal bruke en lavere klasse. Klasse 3 bruker en for sendinger på minst 1 000 kg. samt for visse matvarer, fôr og gjødselstoffer, sjøl om mengden er under 1 000 kg. Av omsyn til konkurransen med automobilene er det i de senere år innført en såkalt 2 tonnstakst for sendinger på minst 2 000 kg. og avstander inntil 300 km. Den nærmer seg vognladningstaksten.

For fraktgods i vognladninger er varen etter sin verdi inndelt i 7 ulike klasser + en unntakelsesklasse. Klasse 4 er høyeste vognladningsklasse, unntakelsesklassen den laveste. Klassene 4 - 8 bruker en for vognlast under 10 000 kg. og klassene 5 - 9 for vognlast på større vekt. Følgende tabell som bør framstilles grafisk, viser fraktsatsene i pro pr. 100 kg. og kilometer.

	Fast avgift.	Befordr. avgift pr. 100 kg./km.				
		1-100	101-200	201-300	301-500	over 500
<u>Ilgods:</u>						
Pakkegods egen tabell.						
Stykkegods 1 s.	80	3,10	2,00	1,60	0,95	0,55
Vognlast kl. 1 v	60	2,30	1,50	1,20	0,70	0,40
<u>Fraktgods:</u>						
Stykkegods > 1000	2 40	1,50	1,50	1,50	0,60	0,35
" < 1000	3 40	1,50	0,90	0,50	0,40	0,35
Vognlastklassen	4 22	1,04	0,58	1,01	0,35	0,30
	5 22	1,04	0,58	0,46	0,35	0,30
	6 18	0,90	0,48	0,36	0,33	0,25
	7 14	0,66	0,38	0,30	0,30	0,25
	8 12	0,56	0,29	0,28	0,28	0,20
	9 10	0,48	0,29	0,26	0,26	0,20
	u 10	0,38	0,29	0,26	0,26	0,20

Utregningen av takstone skjer på avstander:

1 - 100 km.	pr.	begynnende	2 km.
101 - 500 "	"	"	5 "
over 500 "	"	"	10 "

Minste beregningsavstand er 10 km.

Når vognens lasteevne ikke nyttes helt ut (10 tonn bredsporet jernbane), henføres varen til en høyere klasse enn om lasteevnen nyttes helt ut, poteter henføres i ladninger under 10 tonn til kl. 7, i 10 tonnsladninger til kl. 8. De verdifulleste varer henføres en til høyeste klasse 3, de minst verdifulle til laveste klasse 9 og u. Det medfører fordel såvel for jernbanen som for samfunnet. For jernbanen har prinsippet den fordel at den transport av masseartikler som ellers ikke kunne foregå, blir mulig, og når den får noe mer enn de spesialkostnader den har, vil den tjene på det. For samfunnet betyr forsendelsen av slike varer ofte øket arbeidsbeskjeftigelse og produksjon utover landet.

De foredlede produkter derimot har ofte en større verdi pr. vektenehet, og derfor tåler de en større fraktbelastning. De kommer i høyere klasse med større fraktsatser. Her tar en da mer eller mindre igjen hva en gir i de laveste klasser.

En ser videre av tabellen at fraktsatsene avtar pr. 100 kg/km. med voksende avstand. For kl. 3 er satsene 1,50 øre i avstand 1 - 100 km., mens den bare er 0,5 øre i avstanden 201-300 km. Prinsippet begrunner en med at de som bor nærmest, kan betale forholdsvis mer i frakt uten at det skader. Jernbanen har foruten den oppgaven å tjene til dekning av sine utgifter også som formål mest mulig effektivt å støtte næringslivet. Størsteparten av våre gårder og produksjonssteder har stor avstand fra markedet, og av den grunn gjelder det i særlig grad å holde fraktene på de større avstander rimelige.

I en egen klasse kommer de av jernbanen benyttede standardfrakter for varer som sendes i standardemballasje. Systemet som er en etterlikning av postvesenets frimerkesystem, gjør at en kan sende en slik standardpakning uansett avstand for samme fraktbeløp. Frukt kl. I (27 kg.) i standardkasse koster 150 øre som ilgods og 80 øre som fraktgods uten omsyn til avstanden. Poteter koster pr. 50 kg. 80 øre inn til 300 km. og 160 øre for større avstander.

Den sterke utvikling på bilteknikkens område i de senere år førte til at trafikantene sendte de foredlede, dyre varer med bil og overlot billiggodset til jernbanen. Men dermed mistet jo jernbanen den inntekt som skulle bære disse billigfrakter. Jernbanen har derfor nå bestemt at for å få nytte godt av de lave satser på billiggodset, må en forplikte seg til å sende alle sine varer med jernbane. Denne erklæring avgis på særskilt trykt formular. Trafikanten står dog fritt med omsyn til sendinger over avstander på mindre enn 30 km. samt for sendinger som det er naturlig å la gå sjøveien.

For å bringe på det rene hvor langt ned man kan gå med fraktsatsene, undersøker jernbanen forholdet mellom de faste og de variable driftsutgifter.

De faste utgifter har en i alle tilfelle. De variable utgifter er de ekstra utgifter som vanligvis følger en forsendelse, f.eks. det tør kull som skal til for å trekke en vogn ekstra og derfor må dekkes av dette gods. Disse ekstra utgifter kan være små, og i visse tilfelle kan en gå mot dette minimum. En regner også med at en lav fraktsats vil øke virksomheten og dermed godsmengden i framtiden. Av den grunn kan fraktene settes ennå lavere for en tid.

For å nytte fordelene ved de lavere vognladningsatser kan en ved forsendelse av dyr få samle ved flere stasjoner når det oppføres en person som avsender og en som mottaker.

Noen spesielle frakter ved jernbanen (se "Jernbanefrakter" utgitt av Torp og Esvall). Såvel som en ved framstilling av kraftfôrblandinger kan lage mange like gode, men til forskjellig pris pr. kg, kan en også sende varer på mange like gode, men ulik dyre måter.

Da en sjøl kan gjøre atskillig for å oppnå det beste resultat, skal her gis enkelte opplysninger om de omsyn en kan ta:

I ilgodsklassen har vi pakkegodt til og med 20 kg. Minstefrakten er 40 øre ved forskuddsbetaling og 60 ved etterskudd. Den større avgift ved etterkrav svarer til jernbanens ekstra utgifter ved øket regnskapsarbeid m.m.

Produsenter som til stadighet nytter jernbanen ved pakkeforsendelser, kan få nytte jernbanefrimerker, som klebes på følgebrevet, og større firmaer vil med fordel kunne nytte egne frankeringsmaskiner.

For enkelte store forsendelser kan en få opprettet spesiell kontrakt med reduksjon i satsene. Det er egentlig i det tilfelle at jernbanefrimerker eller frankeringsmaskin får betydning.

Kan det ved jernbanen oppstå tvil om hvilken forsendelsesmåte som en skal nytte, skal jernbanen velge den som faller billigst for trafikanten.

Kjøtt er billigere å sende enn levende dyr; men hjemmeslaktet vare blir ofte betalt dærligere enn slakteribehandlet vare. Ved kort transport lønner det seg derfor å sende levende dyr. Ved lang transport kan det bli fordelaktigere å sende kjøtt. Ved slaktehusene blir trekket for slakting ofte nok så stort.

Levende dyr sender en fordelaktigst på bestemte dager med de såkalte dyretog. Større dyr sender en billigst uten emballasje. Således kan en godt sende slaktegriser løse.

Fuller vogner gir alltid billigst frakt. Forekommer det standardemballasje for et produktslag, bør en bruke denne, da den stuer godt, er lett å håndtere og virker som god reklame.

Trafikkanten lesser sjøl opp når det gjelder vognladninger, men stykkegods lesses opp av jernbanen unntaken store kolli på over 500 kg. som trafikanten må besørge oppløsningen av.

Jernbanen har rett til å koble ut vogner med fraktgods og sende dem når det passer best. Vil en hindre dette, kan en påhefte vognen avkoblingsforbud mot et frakttillegg av 25 %.

De billigste klasser går i åpne vogner. Dekking med presenning eller lukket vogn får en mot ekstra avgift. Nyttor og private presenninger, returneres disse gratis.

Oppvarmet eller avkjølet vogn kan en kreve mot et tillegg av 10 %. Minimumstillegg for hel vogn er 10,- kr.

"Lett gods" og "langt gods" som tar for mye plass i forhold til vekten, fraktrignes etter vekt + 50 %. "Lett bedervelige varer" forsendes som il-gods, men fraktberegnes som fraktgods etter klasse 3 + 10 %. Det gjelder: Bear, grønnsaker, kjøtt og fisk.

For mjølk og fløte er det satt opp egen fraktberegning for tog som befordrer mjølk. Prinsippet har vært at 50 l. spann blir regnet for 50 kg., skjønt de veier 62 kg. Tomspann i retur går gratis, mens mager mjølk og myse går i retur for $\frac{1}{2}$ frakt.

Emballasje i retur skulde egentlig gå i klassen "lette varer", men fraktberegnes etter virkelig vekt (innrømmelse).

Sogn som er levert trafikant til av- eller pålessing, kan en ikke oppholde mer enn ett døgn uten avgift. Beholdes vognen utover denne frist, beregnes kr. 3,- pr. vogn pr. døgn de første 3 døgn, deretter kr. 5,-. Dispensasjon gis når mottakeren bor mer enn 10 km. fra stasjonen, eller når han mottar så mange vogner på en gang at en ikke med rimelighet kan vente at han skal klare å losse dem på et døgn.

Husdyr går i visse tilfelle for $\frac{1}{2}$ frakt. Det gjelder således ved fram- og tilbakesending av husdyr i vogulaster ved sending til beiter over en jernbanestrekning av minst 50 km.

Ennvidere gjelder $\frac{1}{2}$ frakt ved sending enkeltvis som i vogulast av: Husdyr til stats- og fylkesutstillinger, hingster og hopper til hesteavlsstasjoner som administreres av stat, fylke, landbruksselskap eller landbrukslag, ungdomster, okser, varer og bukter til havneganger som administreres av de samme institusjoner som nevnt foran.

For dyr som ikke er sendt fram med jernbanen, får en ingen moderasjon ved tilbakesendingen.

455. Fraktenes innflytelse på nettoprisene blir illustrert i følgende tabell som gjelder jernbanefrakter og en avstand av ca. 300 km. (Oslo - Otta). Den er beregnet på basis av prisene 1909-14 og fraktsatsene like før krigen beregnet i % av varens verdi. Det er nå skjedd en del forskyvninger for de enkelte artikler. Se nærmere "Intensitetsproblemet" paragrafene 36, 38 og 39.

Produksjonsmidler ble fordyret med:		Produkter ble redusert i verdi med:	
		Avstand	
		300 km.	Oslo-Bodø.
Slåmaskin	3,9 %	Smør	1,3 %
Norgessalpeter	5,4 %	Egg	1,9 %
40 % kali	6,7 %	Levende dyr	6,5 %
Kainitt	14,7 %	Kjøtt	4,0 %
Superfosfat	11,7 %	Mjølk, a vognl.	6,0 %
Thomasfosfat	16,7 %	b stykkeg.	10,3 %
Mais, a vognl.	6,4 %	Høy	7,6 %
b stykkeg.	13,7 %	Halm	13,5 %
Plog	10,8 %	Poteter: a vognl.	10,0 %
Drensrør	8,9 %	b stykkeg.	26,0 %
Sement	18,9 %	For de fleste av disse varenes vedkommende	
Ulesket kalk	22,0 %	er det jo i det hele tatt ikke tale om sen-	
Mursten	53,0 %	ding. De er tatt med for å vise fraktens	
Gjødselkalk	80,0 %	innflytelse.	
Pudrett	mer enn 100,0 %		
De to siste går i unntakelsesklassen.			

Landeveitransport faller regelmessig dyrere. Bruker en rutebiler eller leier noen til å utføre frakten, vil en kjenne den nøyaktig. Bruker en egne hester, vil utgiftene måtte beregnes noe forskjellig ettersom en har med alminnelig kostnads-kalkyle å gjøre eller en driftsmessig vurdering for den enkelte gård. I det første tilfelle må en regne med alle utgifter, dog ikke mer enn det en kan få leid noen til å utføre transporten for. I det andre tilfelle blir det spesial-utgiftene som en må regne med. Skjer transporten med egne hester og folk på en tid da hester og folk allikevel går ledige, bør som merutgifter ved driftsøkonomiske kalkulasjoner bare bli å regne slit av redskap og ekstrafor til hestene samt ekstra-utgifter til kjørekaren.

For all fast kjøring for meierilag f.eks. er utgiftene fastsatt. Det samme gjelder hvis en må anskaffe en ekstra hest for varekjøring. Utgiftene for dette må derfor belastes vedkommende driftsgrein direkte og med sitt riktige beløp, ikke med gjennomsnittsbetrag for hesteholdet.

Ved forsendelse nordover langs kysten vil omlasting koste 20 % ekstra. Hvordan fraktbelastningen ellers vil stille seg, vil tildels avhenge av hvor varen kommer fra. Kommer den som f.eks. kraftfor fra oversjøiske land, blir frakten nesten den samme enten varen tas i land i Oslo, Bergen eller Bodø. Men kommer den fra Hamburg, stiger alltid frakten nordover. Maskiner tar en som regel hjem over Oslo. Skal de sendes til Nordland, må de overføres fra jernbane til båt. Slik overføring fra båt til jernbane eller omvendt kommer i tillegg til de takster som er ført opp i regulativene. De såkalte spedisjonsfirmaer besørger slik overføring.

456. Arbeidslønns geografiske variasjoner. De tekniske produksjonsmidler som blir kjøpt inn utenfra og således blir fordyret med voksende driftsmessig avstand, utgjør bare en del av driftsutgiftene. Den viktigste enhetspost under driftsutgiftene er for de norske jordbruksforhold arbeidsutgiftene, og for den endelige vurdering av beliggenhetens innflytelse på drifta, må deres variasjon med beliggenheten tas med i betraktning. Under ellers like forhold vil arbeidsutgiftenes størrelse avhenge av arbeidslønns høyde. Ved en rent teoretisk betraktning må arbeidslønna angitt i penger, være høyere nær markedet enn langt borte. Forutsatt at det ikke er noe som hindrer arbeidernes bevegelse, vil de søke dit hvor de oppnår den største reallønn, og denne vil overalt bli den samme. Reallønna består av goder fra stedet ("kornandelen") og goder hentet fra markedet ("markedsandelen"). På grunn av omsetningskostnadene vil de første være billigere, de siste dyrere jo lenger en kommer bort fra markedet, og da arbeiderne bruker mer av "kornandelen" enn "markedsandelen", vil til den samme reallønn svarende kontantlønn være lavere lengre borte fra markedet enn nær. Det er heller ikke alltid at markedsandelen er dyrere et stykke borte fra markedet. Mange artikler kan en få like billig og endog billigere ute på landet på grunn av billigere betjening og husleie. Dette kan forsterke denne tendens. På den andre siden kan ymse forhold binde arbeiderne til stedet så de ikke kan søke den største reallønn. Et for stort antall arbeiderbruk, hva enten det er husmannsbruk eller sjøleierbruk, vil på stedet gjøre tilbudet av arbeid relativt større enn på andre steder; men da de er bundet til stedet ved hus og hjem, kan det ikke lønne seg for dem å trekke bort, sjøl om de på annet sted kunne oppnå en i objektiv henseende høyere lønn. Sådanne forhold kan enkelte steder bidra til å trykke lønningene sterkt ned. På den andre siden kan rent lokale foretagender heve lønningene sterkere enn prisen på livsfornödenheter tilsier, f.eks. konkurransen med andre næringer, sterk etterspørsel i visse områder, anleggsarbeider osv. (N.Off.St.Arbeidslønna i jordbruket 1923/24, s. 13). Regelen om avtakende kontantlønn med stigende avstand fra markedet gjelder bare med mange unntakelser. Men i mange tilfelle vil den gjelde. Således kan en innen Akershus se at lønningene er høyest i Aker og Follo, dernest følger Nedre Romerike og til slutt Øvre Romerike, som ligger langt vekk. Innen Telemark har en en liknende rekke med synkende lønninger: Bamble, Nedre Telemark og Øvre Telemark, "dog mindre utpreget i nyere tid". Innen Oppland har man Toten, Sør-Gudbrandsdal og Nord-Gudbrandsdal, i Buskerud: Ringerike, Hallingdal, i Aust-Agder: Nedenes, Setesdal m. fl. (N.Off.St. VII 122. Arbeidslønna i jordbruket 1923-24, s. 12).

Hvordan lønningenes relative høyde varierte fylkesvis i årene 1922 - 24 går fram av tabellen og diagrammet side 198 i "Intensitetsproblemet". Den gang lå lønningene for Østlandsfylkene over gjennomsnittet for landet, Vestlandets og nordover under.

Følgende tabell angir den relative høyde av lønningene i 3 år 1931-1934. Lønningene i Østlandsfylkene er nå som en ser, sunket betydelig. Det er nå lønningene i det sydlige Norge som ligger høyest.

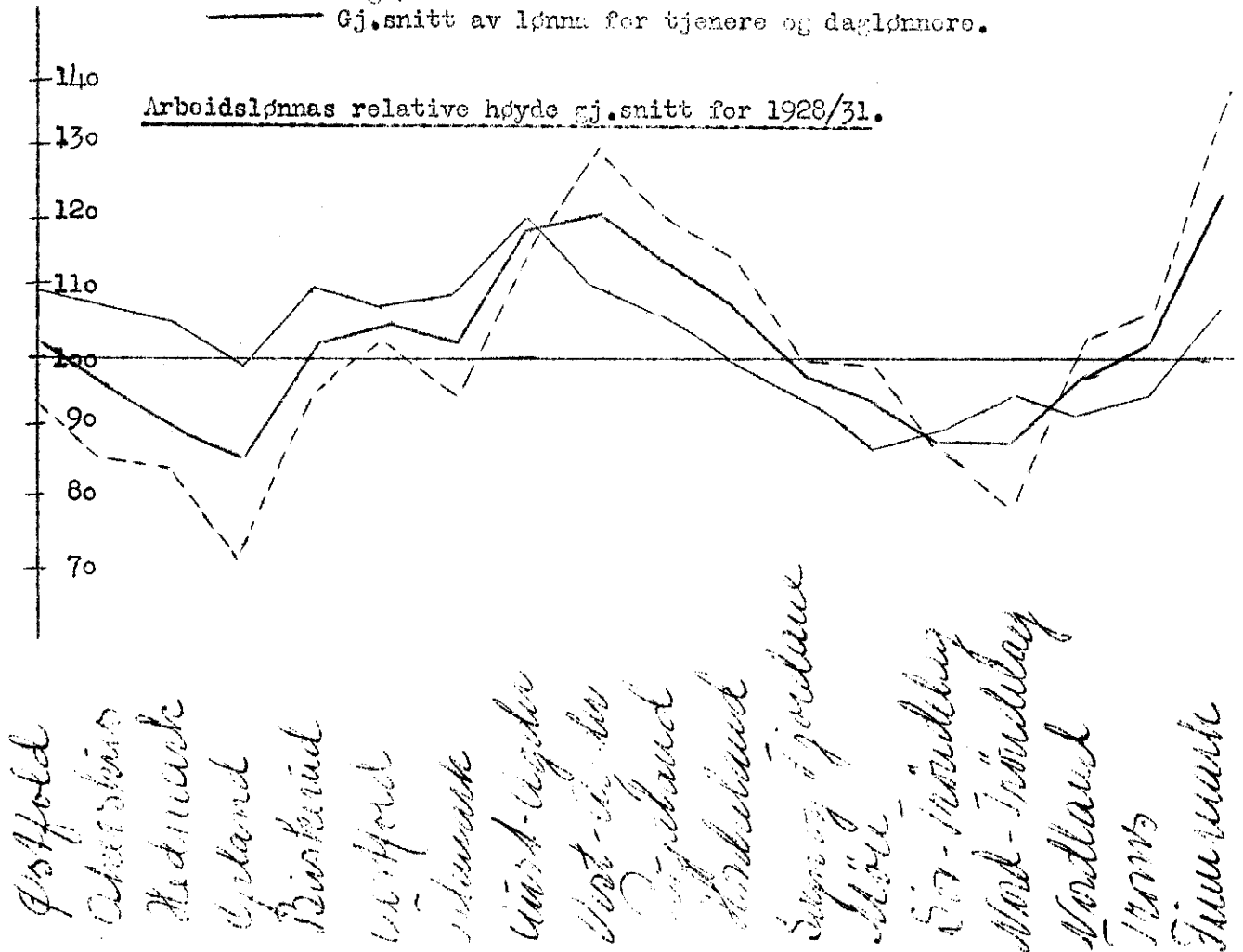
Arbeidslønns relative høyde fylkesvis.

Landet = 100.

Bygdene fylkesvis.	Årslønn for tjenere			Daglønnere			Gj.snitt for tjenere og daglønnere.
	Menn.	Kvinner.	Veiet gj. ^x snitt.	Menn.	Kvinner.	Veiet gj. ^x snitt.	
Østfold	106	120	110	92	101	94	102
Akershus	103	123	108	84	91	86	97
Hedmark	103	112	105	82	88	84	90
Opland	96	107	99	70	77	72	86
Buskerud	107	120	110	93	95	94	102
Vestfold	101	126	107	100	109	102	105
Telemark	108	112	109	95	95	95	102
Aust-Agder	120	118	120	117	108	115	118
Vest-Agder	110	110	110	131	123	129	120
Rogaland	105	110	106	119	124	120	113
Hordaland	99	99	99	115	112	114	107
Sogn og Fjordane	93	96	94	100	99	100	97
Møre	86	88	87	98	100	99	93
Sør-Trøndelag	90	89	90	83	95	86	88
Nord- "	97	90	95	76	82	78	87
Nordland	98	73	92	106	91	102	97
Troms	102	74	95	112	92	107	101
Finnmark	113	89	107	113	124	138	123

x) Menn 75 % og kvinner 25 %.

— Tjenere veiet gj.sn. for menn og kvinner.
 - - - - - Daglønner " " " " " "
 — Gj.snitt av lønna for tjenere og daglønner.

457. Transportutgiftenes (beliggenhetens) innflytelse på bruttoavkasting og driftsutbytte. får vi som nevnt foran, den beste oversikt over ved å beregne den samlede innflytelse for en gårdsdrift. Innflytelsen blir sjeldsagt ulik etter forholdet mellom de ymse produkter og produksjonsmidler. Ved en helt teoretisk betraktning fra Oslo og nordover stiller transportutgiftene i prosent av bruttoavkastinga ved Oslo seg slik, idet vi tenker oss at vi flytter den samme gårdsdrift.

Transportkostnadene i prosent av verdien etter prisforholdene og transportkostnadene før krigen for en Østlandsgård (se "Intensitetsproblemet", s. 176 - 233).

	Driftsutgifter		Bruttoavkastning	
	Tekniske- prod. midler.	Arbeidsut- gifter 1922-1924.	Mjlk, uforedlet.	Mjlk som smør.
<u>Fra Oslo</u>				
til	%	%	%	%
Lillestrøm	0,7	0,0	2,0	0,9
Eidsvoll	1,3	0,0	3,9	1,7
Hamar	2,0	+3,0	5,7	2,4
Lillehamar	2,3	+2,5	6,9	3,0
Otta	2,9	+2,5	9,2	3,8
Hjerkin	3,2	+2,5	9,9	4,2
Trondheim	1,7	+10,6	11,2	5,0
Røyrvik	3,0	+7,5	15,7	9,8
Brndy	3,5	+14,6	17,0	10,6
Mosjøen	3,7	+14,6	18,1	11,0
Bodø	3,7	+14,6	19,5	11,8
Harstad	3,9	+15,2	20,8	12,5
Skjervøy	4,3	+15,2	22,0	13,1
Hammerfest	4,6	+ 3,3	23,1	13,6
Vardø	5,1	+ 3,3	24,9	14,5
Kirkenes	5,2	+ 3,3	26,2	16,3
<u>Fra Trondheim til</u>				
Røyrvik	6,0	3,7	6,0	3,7
Brndy	7,4	4,5	7,4	4,5
Mosjøen	8,5	5,0	8,5	5,0
Bodø			9,9	5,6
Kirkenes			16,3	9,2

I denne gårdsdrift var forholdet mellom produktgruppenes andel av bruttoavkastninga:

Planteprodukter	26,6
Mjlk	49,7
Kjøtt	11,1
Flesk	9,6
Egg, ull	3,0
Sum	100,0

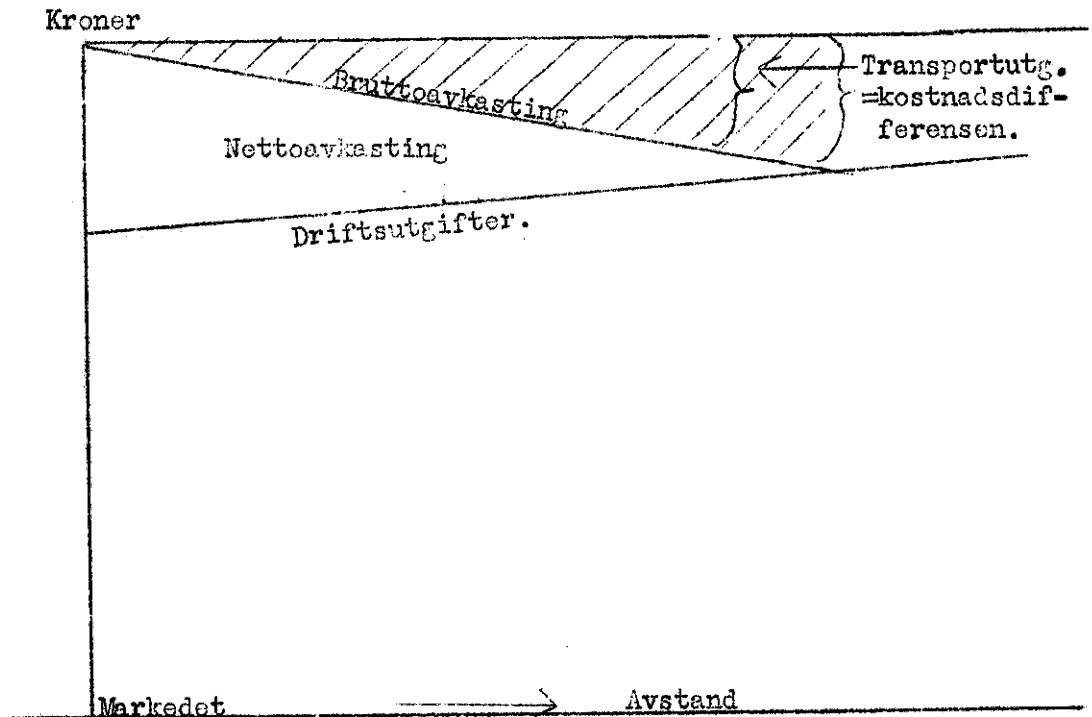
Til sammenlikning skal innflytelsen av transportkostnadene vises for noen avstnder på en fjellbygdegrd hvor sammenlikningen mellom produktgruppene er:

Mjølkk	76,3
Kjøtt	17,5
Flesk	4,4
EGG, ull	1,8
S u m	100,0

<u>Fra Oslo til</u>	Mjølkk uforedlet.	Mjølkk som smør.
Lillestrøm	2,2	0,5
Otta	10,5	2,1
Trondheim	12,3	2,5
Røyrvik	13,2	3,9
Bodø	17,1	5,0
Kirkenes	23,6	6,8
<u>Fra Trondheim til</u>		
Røyrvik	4,9	1,4
Bodø	8,9	2,5
Kirkenes	15,4	4,2

Med omsyn til driftsutgiftene vil en si at mens de tekniske produksjonsmidler tiltar i pris, avtar arbeidslønnene ettersom en kommer ut fra markedet. De siste kan avta prosentisk sterkere enn de første tiltar. I såfall vil driftsutgiftene i alt ved uendret sammensetning avta. Denne tendens kan forsterkes der ved at en substituerer tekniske produksjonsmidler med arbeid. Det er dog begrenset hvor langt en kan gå i denne retning. En ser også av tabellen at transportutgiftene blir prosentisk størst når produktene, spesielt husdyrproduktene, markedsføres i uforedlet stand. Det blir nærmere omtalt i neste avsnitt.

Best forståelse av transportkostnadenes innflytelse får en om de sees i forhold til nettoavkastninga. Vi går da ved markedet ut fra en gårdsdrift med en viss nettoavkastning og reduserer den med det beløp som driftsutgiftene og bruttoavkastninga påvirkes tilsammen. Denne endring i nettoavkastninga vil gi kostnadsdifferensen, som gir uttrykk for den driftsmessige avstand. Da nettoavkastninga utgjør en brøkdel av driftsutgifter og bruttoavkastning, blir innflytelsen av transportutgiftene på nettoavkastninga forholdsvis så mye større. Følgende diagram vil illustrere det.

Produktenees brutto-realiseringsverdi på markedet. Tar en ikke omsyn til transportkostnadene eller kostnadene ved foredlingen, men alene til prisene på markedet, stiller de seg vanlig slik at planteproduktene har høyere verdi enn de foredlingsprodukter de utbringes i. Må foredlingsprodukter av første grad forødes ytterligere, reduseres bruttoverdien tildels også om ikke alltid. Foredlingen koster imidlertid, så nettoverdier i allfall går ned.

Dette forhold illustreres av følgende beregning over salgsværdien pr. dekar av de angitte avlinger og deres foredlingsprodukter. Det er gått ut fra Osloprisene 1909/13 + 10 % for:

Planteprodukter.	Flesk.	Mjôlk	Mjôlkeprodukter.
2500 kg: poteter kr. 137,75	84,70	80,58	80,50
200 " bygg " 25,30	34,65	32,23	32,19
400 " halm " 14,00		12,90	12,88
500 " høy " 36,57		32,23	32,16

Som en ser, er det bare for bygg at verdien øker ved foredling. For såvel poteter som stråfôr reduseres den. Dertil kommer at foredlingen koster, hvor mye er vanskelig å angi i sin alminnelighet. For foredling til mjôlk har jeg i "Intensitetsproblemet" side 223 kalkulert kostnadene til 16 - 29 % alt ettersom mjôlka blir brukt til konsum på stedet eller blir ført videre. Tallene må betraktes som approksimative, men illustrerer dog forholdet.

Den praktiske erfaring går derfor også ut på at kan en få levere planteprodukter på markedet med tilstrekkelige små utgifter, er det fordelaktig. Near markodene forsøker en da også å innrette seg slik at det kan levere mest mulig planteprodukter i form av poteter, stråfôr, grønnsaker, bær osv. Kommer

en ut fra markedet, vil en større og større andel av den høyere verdi fortæres av de tiltagende kostnader. I noen utstrekning kan disse utgifter driftsmessig sett bli små, fordi en kan utføre transporten med egne transportmidler og på ledig tid. Derfor ser en at driftsmåten med salg av planteprodukter direkte går lenger utover enn en ved regnskapsmessig analyse skulle anta var fordelaktig. At en ved direkte salg kan få kontanter hurtig, spiller en svært stor rolle. At etterspørselen av visse planteprodukter på markedene har avtatt, har sjølsagt minsket prisene og derved er foredlingsproduktet rykket nærmere markedene. Eksempel herpå er Follobygdenes for høyetts vedkommende.

Kommer en utover en viss grense, blir dog utgiftene ved transporten og salget av den uforedlede vare så stor at det blir billigere å foredle den og levere den i form av foredlede produkter. Poteter omdannes en til fleisk, smør, ost. Høy til kjøtt, kjøttkonserver, smør osv.

Transportbesparelse ved foredling. For nærmere å illustrere foredlingens innflytelse på transporten og transportutgiftene, gjengir en følgende beregning.

Naturalutbyttet pr. dekar i form av:

Planteprodukter.	Fleisk.	Mjølkk.	Smør og ost.
Poteter 2 500 kg.	97 kg.	610 kg.	76 kg.
Bygg 200 "	31,5	200	25
Halm 400 "		96	12
Høy 500 "		240	30

Volummessig reduseres poteter fra 2 500 kg. til 610 kg. mjølk (1 kg. mjølk pr. f.e.), 97 kg. fleisk er 76 kg. smør og ost. 400 kg. halm reduseres til 96 kg. mjølk eller 12 kg. smør og ost.

Da fraktsatsene for de verdifulle produkter er høyere, blir dog ikke de faktiske jernbanefrakter tilsvarende redusert.

Fraktutgiftene blir etter jernbanefraktene i 1930 pr. dekar regnet fra Otta til Oslo (297 km.).

	Planteprodukter.	Fleisk.	Mjølkk.	Smør og ost.
Poteter, stykkkg.)	72,00	2,80		
vognl.)	26,00		9,70	3,40
Bygg	3,20	0,90	3,20	1,10
Halm	3,85		1,50	0,50
Høy	5,20		3,80	1,30

Eller om fraktene for planteproduksjonen settes lik 100,

Poteter (stykkkg.)	277			
" (vognl.)	100	10,8	37,3	13,0
Bygg	100	28,1	100,0	34,4
Halm	100		39,0	14,0
Høy	100		73,1	25,0

Mjølkk er det pr. enhet minst verdifulle husdyrprodukt. En vil ikke oppnå noen besparelse i transporten ved å overføre bygg f.eks. til mjølk. Bare det forhold at vi her har regnet såvel bygg som mjølk i vognladninger, har satt dem likt. På kortere avstander blir mjølk sendt ofte som stykkg. (kl. 3), og i såfall ville den blitt dyrere å sende. Kjøtt og fleisk er mer verdifullt, og mest verdifullt er smør.

Av forangående tabell går fram at for hele gårdsdrifta blir transportutgiftene med henholdsvis mjølk uforedlet og som omdannet til smør i en avstand som Otta fra Oslo:

	Mjølkk, uforedlet,	Som smør.
Fjellbygddrift, prosent	10,6	2,1
Østlandsdrift, prosent	9,2	3,8

Ved sending av mjølk uforedlet, blir transportkostnadene i prosent av verdien litt større fra fjellbygdgården med den store mengde mjølk (ca. 76 %) enn for Østlandsgården. Til gjengjeld settes de også sterkere ned om mjølka blir sendt i form av smør.

Foredlingsgrensen. Den besparelse i transporten en oppnår ved å foredle, må en se i forhold til hva det koster å utføre foredlingen.

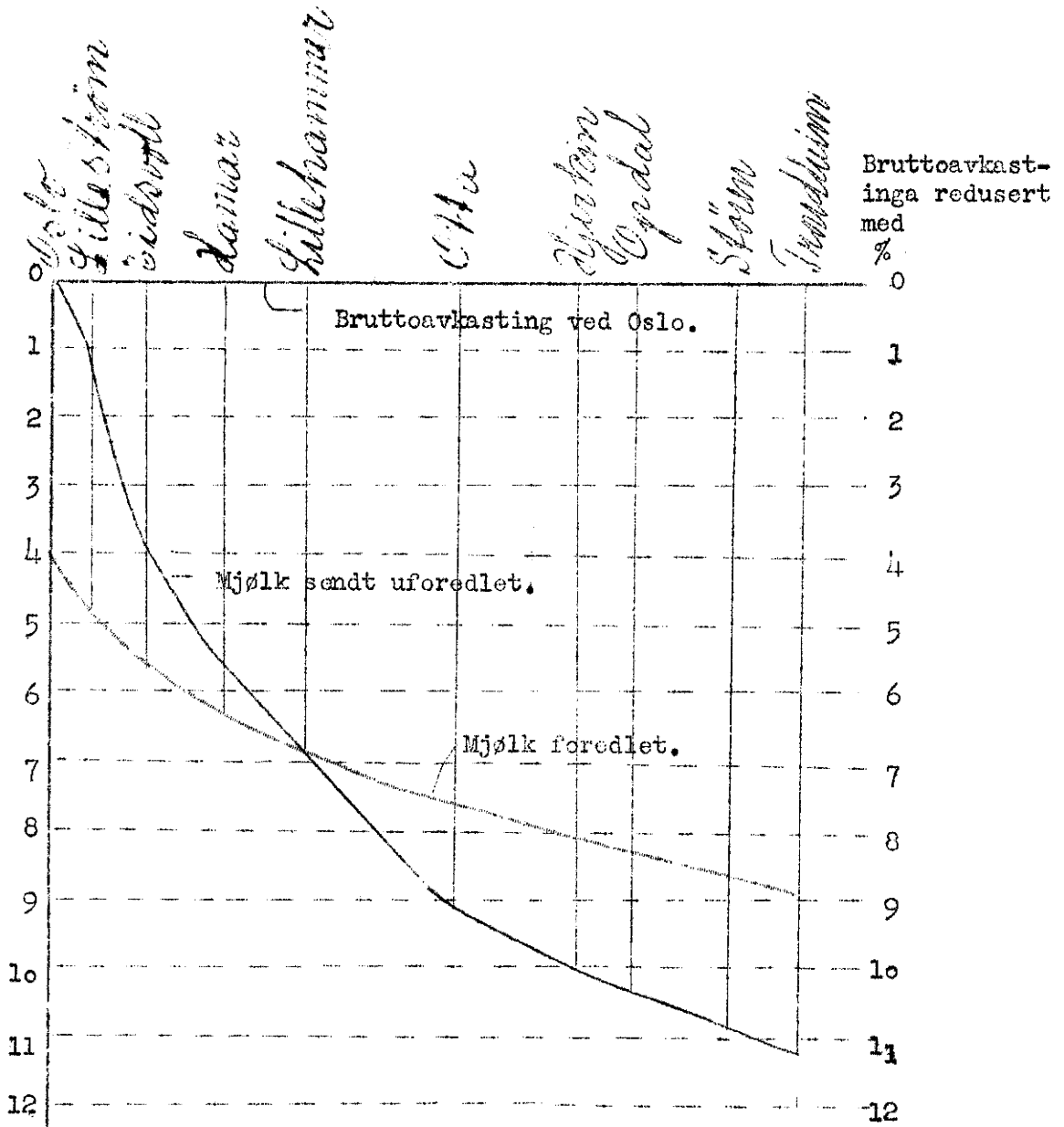
For enkelhets skyld går vi ut fra at kostnadene ved foredlingen er de samme ved alle avstander. Antagelig avtar de med tiltagende avstand, fordi de i betydelig grad avhenger av arbeidsutgiftene om enn ikke helt. Det blir f.eks. kjøpt kraftfôr som tidligere ble fordyret med avstanden. Til å illustrere forholdet, tar en foredlingen av mjølk til smør og ost. Vi går her ut fra at foredlingsutgiftene ved smør- og osteproduksjon er 3,9 % av foran nevnte Østlandsgårds bruttoavkastning. De samlede transport- og foredlingsutgifter blir da, når vi går fra Oslo og nordover i prosent av bruttoavkastninga:

	Mjølkk uforedlet.	Mjølkk som smør.
Til Lillestrøm	2,0	4,8(0,9 ^x +3,9)
Eidsvoll	3,9	5,6
Hamar	5,7	6,3
Lillehammer	6,9	6,9
Otta	9,2	7,7
H jerkin	9,9	8,1
Opdal	10,4	8,3
Støren	10,8	8,6
Trondheim	11,2	8,9

x) Til Lillestrøm er transportutgiftene 0,9 % for mjølk foredlet til smør, og foredlingen koster 3,9 % = 4,8 %.

Ved Lillehammer koster det i dette eksempel like mye å sende mjølka som mjølk eller å omdanne den til smør. Innenfor denne sone lønner det seg å sende mjølka istedenfor å foredle den. Det kan en framstille grafisk ved å gå ut fra en linje, svarende til bruttoavkastinga i Oslo og så tegne opp reduksjon i bruttoavkastinga nedover fra den linje med prosenttall som er angitt for de enkelte steder. Følgende diagram er framstillet på den måten.

Foredlingsgrensen.

Dette forhold som her er framstillet for mjølk, gjelder all slags foredling, idet foredlingsgrensen vil variere for de ymse slags produkter.

Da en videre kan gjennomføre foredlingen med ulike kostnader ved ymse bruk og i noen grad gjelder det også transporten, vil foredlingsgrensen bli forskjellig fra bruk til bruk. På grunn av utvikling i transportmidler og for-

edlingsteknikk forskyves dog foredlingsgrensen. Framgang i foredlingsteknikk flytter den nærmere markedet, framgang i transportmidler flytter den lenger ut. Begge deler flytter produksjonsområdene nærmere markedet.

458. Driftsmåttens tilpassing til avstanden for markedet. Utenfor foredlingsgrensen må en foredle alt; men en kan ikke like sikkert slutte seg til at en innefor denne grense avsetter alt for uforedlet. Foruten transport- og foredlingsutgifter er det en hel del andre faktorer som er med å bestemme hvor mye en skal foredle. Av sådanne kan en nevne:

1. Tilstedeværelsen av absolutte førstoffer betinger at en bruker eventuelle markedsprodukter (eller andre innkjøpte produksjonsmidler) i foredlingen.
2. Tilstedeværelsen av driftsmidler som ikke nytter f.eks. arbeidskraft, fører med seg at de reelle foredlingsutgifter i virkeligheten blir mindre enn de en kalkulerer med.
3. Høve til å kjøpe billige produksjonsmidler til foredlingen f.eks. skyller, drank o.l. gjør husdyrproduksjonen billigere.
4. Muligheten av å få levere kvalitetsvarer f.eks. varm mjølk, stjerneegg o.l. betinger høyere priser.
5. Muligheten av å få levere foredlingsvarerne på dager med gode priser, samt til detaljister, eventuelt forbrukere, direkte betinger og høyere priser.

I virkeligheten vil det innenfor foredlingsgrensen bli en blanding av foredling og direkte salg, men i alminnelighet tiltar muligheten for direkte salg, og brukeren vil i det hele tatt stå friere jo nærmere en kommer markedet. Holder en husdyr, vil en nær markedet stå friere i realisasjonsmåten for plante- produksjon enn om en ikke holder husdyr. I år med gode potet- og høypriser kan en selge mer av disse produkter og basere husdyrholdet mer på innkjøpt fôr, eventuelt redusere det; mens en i år med dårlige priser på planteproduktene fører opp større mengder. En vil også derved lettere nytte ut fordelene ved billig vareinnkjøp som av og til kan by seg nær markedet, f.eks. beskadigede kornpartier.

Å trekke opp nærmere grenser for de ymse driftstyper er ikke mulig. Det er dog en tendens til følgende sonedeling.

1. Nærmest markedet innretter en seg på salg av planteprodukter spesielt såkalte hagebruksvekster, varm mjølk, kvalitetsegg og oppføring av slaktegriser på avfall fra den intensivere planteproduksjon og avfall fra byen. Mjølkeproduksjonen baserer en tildels på skiftegjøs og innkjøpt fôr. Det har dog vært en tendens i de senere år til å holde gode kuer flere perioder, eller er kjøp av kalvkuer nokså alminnelig. Samvirke har vanskelig for å arbeide seg fram.
2. Utenfor der kommer en sone med blandet planteproduksjon og delvis salg av poteter, høy og tildels grovere grønnsaker. Det drives mjølkeproduksjon for

leveranse til samlestasjoner for de store meierier. Unntakelsesvis har meieriene leveranse til kjøpmenn eller har egne utsalg i byen. Der drives som regel oppdrett til eget behov eller de innkjøpte kuer holdes i så mange perioder de gir noenlunde avkasting. Det kjøptes tildels smågriser, tildels holdes det grisepurker. Samvirkeorganisasjonen for såvel innkjøp som salg blir tillagt større betydning.

3. Det selges nå sjelden planteprodukter unntagen korn og eventuelt høy. Poteter leverer en til teknisk bruk på sine steder. Besetningen holder en helt ut vedlike ved eget oppdrett og tildels selger en kalvekuer til sone 1. Som regel holdes tilstrekkelig av grisepurker. Mjølka leverer en til meierier og blir holdt tildels i reserve for markedet. Det meste blir foredlet til smør og ost. Det blir drevet oppfôring av slaktesvin på egen avl ved benyttelse bl.a. av skummet mjølk som en tar tilbake fra meieriene. Såvel i denne som i sone 2 drives oppfôring av slakteokser, eggproduksjon er alminnelig, saueholdet får nå større betydning. Samvirke blir av stor betydning.
4. Ikke salg av planteprodukter, overskuddsoppdrett av kreaturer, sauehold, smågrissalg, mjølka blir foredlet helt ut til smør og ost. Samvirke er av grunnleggende betydning.

Hos oss faller disse fjerntliggende distrikter ofte helt sammen med beitedistriktene. For å nytte ut disse store beitearealer, blir det tildels kjøpt fôr utenfra, men det har hos oss ikke noe med avstandsspørsmålet sjøl å gjøre. Husdyrholdet må bli holdt på et visst ekstensivt trin både av omsyn til avstanden som av omsyn til beitenes beskaffenhet.

Foruten at jordbruket således skifter form etttersom avstanden vokser, vil det c.p. også bli ekstensivere, fordi nettopprisene på produktene blir lavere og de innkjøpte driftsmidler dyrere. (Se foran). På grunn av det blir det kanskje mindre anledning til å nytte ut de simpleste fôrmidler (se under husdyrbruket) og planteproduksjonen må i større grad ta sikte på å tilveiebringe de nødvendige fôrmidler såvel med omsyn til mengde, konsentrasjon og eggenhiteinnhold. Drifta blir også av den grunn mer bundet.

Til slutt skal vi nevne at markedet for salg kan være forskjellig fra markedet for innkjøp. Det kan videre oppstå lokale markeder. Når gårdsregnskapene fra Nordland tildels viser like stort salg av planteprodukter som Østlandsgårdene, så er dette bare et uttrykk for at disse gårder tilfeldigvis har ligget gunstig til for salg. Det er dessuten atskillig salg til fiskeriene og Nordishavsflåten. I Finnmark er det underskudd på de fleste jordbruksvarer, unntagen kjøtt, og produktprisene ligger høyt.

46. Prisforholdenes utvikling.

461. Arbeidslønna. Før 1915 ble det hentet inn oppgaver over arbeidslønna i jordbruket bare hvert fjerde år; fra den tid hvert år.

Følgende tabell viser hvordan lønningene gikk opp fra 1880 til 1915.

	1880.	1915.	1915 i % av 1880.
Årslønn for tjenestegutter	Kr. 153	Kr. 374	244
" " tjenestejenter	" 63	" 193	306
Daglønn på egen kost om sommeren	" 1,83	" 3,85	210
" " " " vinteren	" 1,34	" 3,25	243
Daglønn med kost om sommeren	" 1,12	" 2,82	251
" " " " vinteren	" 0,69	" 2,26	328

Denne summariske oversikt gir dog et ufullstendig bilde, da den ikke viser hvordan stigningen artet seg i de enkelte perioder. Av følgende tall ser en at det i de første tjue år var liten stiging, derimot var den svært stor i de siste 15 år.

Tjeneres årslønn:

År.	Gutter, rell. tall.	Jenter, rell. tall.
1880	100	100
1885	107	116
1890	110	122
1895	118	135
1900	143	160
1905	153	181
1910	190	235
1915	244	307

Jentelønna stiger hele tiden sterkere enn guttelønna. Etter krigen har jentelønna falt langsommere enn guttelønna, slik at det nå driftsmessig sett lønner seg bedre å leie mannfolk hjelp enn kvinnfolk hjelp i forhold til tidligere. I 1937/38 lå lønna for tjenestegutter på 178 og for tjenestejenter på 211 når lønningene 1909-14 = 100.

I krigstiden gikk arbeidslønna sterkt opp. Denne stiging varte helt til 1920/21, hvoretter vi hadde en jevn nedgang til 1933/34. Siden er den steget igjen. Setter vi arbeidslønna i 1909/14 = 100, får vi følgende bilde av de senere års utvikling:

1920/21	439	1930/31	176
1921/22	362	1931/32	161
1922/23	291	1932/33	152
1923/24	274	1933/34	146
1924/25	294	1934/35	147
1925/26	272	1935/36	152
1926/27	228	1936/37	162
1927/28	199	1937/38	189
1928/29	185	1938/39	200
1929/30	183	1939/40	215

I forhold til produktene og de andre produksjonsmidler har arbeidslønna hele tiden hatt en stigende tendens. Et klart bilde av dette får man ved å berogne arbeidets byttestverdi i forhold til produktene. En bestemt arbeidsmengde svarer til:

1881/85	100 enheter produkter
1886/90	129 " "
1891/95	125 " "
1896/00	136 " "
1901/05	153 " "
1906/09	168 " "
1910/13	190 " "

Setter vi arbeidets byttestverdi for 1909/14 = 100, har den i de senere år vært:

1933/34	130	1936/37	113
1934/35	121	1937/38	119
1935/36	110	1938/39	126
		1939/40	131

For menn har den vært mindre, enkelte år bare ubetydelig over førkrignivået, for kvinner har den ligget betydelig over.

For en alminnelig vurdering av arbeidslønna og dens utvikling i jordbruket skal vi se nærmere på følgende tre punkter:

1. Lønna i jordbruket i forhold til lønna for noenlunde tilsvarende arbeid i andre yrke.
2. Arbeidslønna i forhold til det alminnelige prisnivå og da særlig til levokostnadene.
3. Arbeidslønna i jordbruket i forhold til jordbrukets bæreevne - betalingsevne.

Følgende tabell viser en sammenlikning mellom lønningene i jordbruket og i industrien i tidsrommet 1900 til 1937.

Midlere arbeidslønn pr. dag for voksne menn.

	a. Jordbruk kr. (2)	b. Industri kr.	c. a i % av b
1900	2,10	3,05	69
1905	2,21	3,12	71
1910	2,65	3,64	73
1915	3,55	4,78	74
1921 1)	9,09	18,58	49
1925	6,90	15,21	45
1930	4,33	11,59	37
1935	3,75	11,34	33
1936	3,98	11,71	34
1937	4,70	12,59	37
1938	4,81	13,82	35
1939	5,10	14,04	36

1) I 1920 har Rikstrygdeverket ingen industrilønnsstatistikk.

2) Middell av lønn for menn på egen kost sommer og vinter.

En vil særlig feste seg ved den sterke forskyving mellom lønningene i jordbruk og industri. Fra 1900 til 1915 var lønnene jevnt over stigende, og stigningen var heller prosentisk større i jordbruk enn i industri. Mens jordbrukslønnen i 1900 lå på ca. 69 % av industrilønna, var den i 1915 kommet opp i 74 %. Dette blir ennå mer merkbart om vi går lengre tilbake med sammenlikningen.

Men så kommer den store forskyving mellom disse to lønnsnivåer. Fra 1915 til 1921 dumper jordbrukslønnen ned fra 74 % til 49 % av industrilønna. Denne forskyving foregår vesentlig i de siste krigs- og de første fredsår. Og den fortsetter gjennom nedgangsår. I 1935 lå jordbrukslønningene på 33 % av industrilønna. Senere er den gått litt opp igjen til 37 % i 1937.

Det er en revolusjonerende endring dette at jordbrukslønnene synker fra nesten $\frac{3}{4}$ til $\frac{1}{3}$ av industrilønnen.

I dette tidsrom har det alminnelige prisnivå og dermed også levokostnadene endret seg sterkt, som følgende tabell viser.

Indeks for engrospriser, levkostnader og arbeidslønn for menn.

	Engros- priser.	I n d e k s		
		Levekost- nadene.	Arbeidslønn i industri.	Arbeidslønn i jordbruket.
1913	100			
1914		100	100	100
1921	-	277	412	273
1925	253	243	338	208
1930	137	161	257	130
1935	127	151	252	113
1936	134	155	260	119
1937	156	166	280	141
1938	153	171	307	149
1939	156	173	312	149

Arbeidslønna i jordbruket er steget mindre og arbeidslønna i industrien mye sterkere enn henholdsvis engrospriser og levkostnader.

Enda tydeligere viser dette seg når en slik som i neste tabell regner ut endringen i reallønn i dette tidsrom.

Reallønn i jordbruk og industri.

	Reallønn i kr. pr. dag regnet i forhold til:			
	Levekostnadene		Engrosprisene	
	Jordbruks- arbeid.	Industri- arbeid.	Jordbruks- arbeid.	Industri- arbeid.
1914	3,32	4,49	3,32	4,49
1921	3,28	6,71	-	-
1925	2,84	6,27	2,72	6,03
1930	2,69	7,20	3,16	8,46
1935	2,48	7,46	2,96	8,90
1936	2,57	7,56	2,97	8,74
1937	2,73	7,57	3,02	8,07
1938	2,81	8,09	3,14	9,03
1939	2,95	8,12	3,27	9,00

Mens reallønna i jordbruket i perioden 1914/39 er minket, er reallønna i industrien gått opp med ca. 80 %.

Det er levkostnadene i byene det her er regnet med. Det er noe billigere å leve i bygdene, særlig for dem som produserer noe sjøl av de varer de forbruker, eller får jordbruksprodukter fra gårdene til nettopprisene der. Eske-land har kalkulert at levkostnadene dermed blir 25 % billigere. Sjølve stigningen i levkostnadene kan dog være like stor for det, mens det ikke er så stor

skilnad i levestandarden som ulikheten i reallønningene antyder.

Som nevnt har lønnsnivået i jordbruket i perioden 1914-37 sunket svært sterkt sammenliknet med lønnsnivået i industrien. Hvorvidt den betinger en virkelig lavere levestandard, tør vi ikke si sjøl om tallene synes å vise det. Trekker en sammenlikningen noe tilbake til 1909/14, står arbeidslønna noe bedre. Men reallønna for menn er neppe steget før de aller siste år. Av etterfølgende tabell vil gå fram at både for 1935/36 og 36/37 lå indekstallet for mannlig arbeidslønn lavere enn for konsumartikler i jordbruket. I disse er de egentlige jordbruksprodukter ikke regnet med, heller ikke hus, lys og brenne. Lønna for kvinner er steget betydelig.

Hvordan har jordbrukets egne til å betale arbeidslønn forandra seg i nevnte tidsrom?

Jordbrukets egne til å betale en større eller mindre arbeidslønn avhenger av prisene på de produkter som blir solgt og kjøpt i jordbruket, av produksjonens effektivitet, kapitalinnsats, rentefot osv. En dominerende virkning har prisene på jordbrukets salgsprodukter.

Følgende tabell viser stigningen i prisene på jordbruksprodukter sammenliknet med lønnsstigningen i jordbruket og med prisene på de produksjonsmidler og konsumsjonsartikler en kjøper i jordbruket.

Stiging i arbeidslønn og i prisene på de varer som bonden selger og kjøper.

Jordbr.- prod.	Arbeidslønn			I n d e k s		
	Menn.	Kvinner.	Middel ¹⁾	Tekniske prod.- midler.	Konsum- artikler.	
1909/14	100	100	100	100	100	100
1930/31	138	162	197	174	230	160
1931/32	115	150	184	161	123	149
1932/33	110	140	174	151	127	154
1933/34	112	135	167	146	119	154
1934/35	121	137	168	147	122	156
1935/36	138	142	173	152	133	156
1936/37	142	151	185	162	144	161
1937/38	162	178	211	189	156	175
1938/39	161	188	223	200	162	174
1939/40	166	202	240	215	172	184

1) $\frac{2M + Kv}{3}$

Basisperioden er her 1909/14. Arbeidslønnsindeksen kommer derfor til å ligge noe høyere enn i den tabell foran hvor 1914 var basisperioden.

Arbeidslønna i jordbruket, sjøl om den er lav i forhold til lønna i industrien, er likevel steget sterkere enn prisen på jordbruksproduktene, særleg er det tilfelle for kvinner. Jordbrukets betalingsevne for arbeidet av-

henger dog ikke bare av prisutviklingen. Den avhenger like mye av driftas organisasjon og gjennomføring. Regnskapsresultatene skulle så langt de foreligger, gi et uttrykk for alle disse forhold; men bildet av jordbrukets evne til å bære tilfredsstillende arbeidslønninger er misstrøstig. Følgende sammenstilling viser midlere utbetalt arbeidslønn pr. dag (for arbeid på egen kost etter Statistisk Sentralbyrå) og den arbeidsfortjeneste som i gjennomsnitt er oppnådd pr. normalarbeidsdag ved de bruk som er med i S.f.N.V.'s driftsundersøkelser, når det regnes normalprosent forrenting av nedlagt kapital.

Arbeidslønn og arbeidsfortjeneste.

	Arbeidslønn pr. dag kr.	Oppnådd arbeidsfortjeneste kr.pr. dag.
1933/34	3,58	1,69
1934/35	3,62	2,59
1935/36	3,75	2,92
1936/37	3,98	3,33
1937/38	4,70	4,22
1938/39	4,81	4,07

Ved vurdering av den oppnådde arbeidsfortjeneste må en dog ta omsyn til den spesielle måte en ved disse regnskapsundersøkelser vurderer verdien av nedlagt kapital på. I nedgangsårene har den antakelig hele tiden ligget over handelsverdien i de år regnskapene er oppgjort for. Om verdiene hadde vært om-taksert etter den endrede pengeverdi, ville verdien av nedlagt kapital og rentebelasting blitt noe mindre og arbeidsfortjenesten noe større. Særlig stor betydning skulle dette ikke ha på sammenlikningen.

Alt i alt kan en si:

- at arbeidet i jordbruket idag er dårlig betalt sammenliknet med det som blir betalt for industriarbeidet.
- at det i de siste 20 år har gått for seg en sterk forskyving disse to lønnsnivåer i uheldig retning for jordbruksarbeidet.
- at arbeidslønna i jordbruket ikke gir anledning til den øking av levestandarden i disse 20 år som folket ellers kan glede seg ved og som i særlig grad er kommet industriarbeiderne tilgode.
- at denne lave arbeidslønn i jordbruket ikke skriver seg fra uforholdsmessig stort kapitalutbytte, men fra at de alminnelige produksjonsvilkår som jordbruket i vårt land arbeider under ikke er tilfredsstillende.
- at en heving av levestandarden i jordbruket som for lønnsarbeiderne må gi seg utslag i høyere lønninger, ikke kan skje uten gjennom bedring av jordbrukets lønnsomhet.
- at en bedring av jordbrukets lønnsomhet dels står i samband med en bedre ordning av jordbrukets struktur og rasjonellere driftsordning, men dels står

den òg i samband med bedre prisforhold. Om denne bedring av prisforholdene kalles fram ved høyere priser for det som bonden og arbeideren selger eller lavere priser for det de kjøper, er ikke avgjørende. Det siste er i allfall like ønskelig som det første, men da det har vært vanskelig å oppnå noe i den retning, har den praktiske bondepolitikk blitt rettet mot arbeidet for høyere produktpriser.

4.52. Tekniske produksjonsmidler. a. Kraftfôret. Kraftfôrets store anvendelse i husdyrbruket hører særlig den siste mannsalder til. Allerede i 1860-årene begynte man så smått å fôre med raps og linmjøl, men først i 80-90-årene ble bruken mer alminnelig.

Da en stor del av kraftfôret består av kornprodukter, og substitusjoner lett kan foretas, følger kraftfôrprisene i det store og hele kornprisene.

De sank således sterkt til i slutten av 90-årene, men begynte å stige samtidig med kornet, slik at enkelte slag ikke før krigen var like dyre som i 80-årene.

	Relativtall.			
	Raps.	Linmjøl.	Jordnøtt.	Mais.
1882/86	100	100	100	100
1887/90	88	87	93	98
1891/95	85	85	94	93
1896/00	<u>77</u>	<u>75</u>	<u>89</u>	<u>76</u>
1901/05	81	85	95	91
1906/09	85	92	96	102
1910/13	78	99	99	107

Under og etter krigen har prisindeksen for blandet kraftfôr stillet seg slik:

	Kraftfôrblanding 1909/14 = 100.	
	For mjølkprod.*	For fleskeprod.
1914/15	120	-
1921/22	251	-
1922/23	217	-
1923/24	224	-
1924/25	275	-
1925/26	223	-
1925/26	225	215
1926/27	162	147
1927/28	163	136
1928/29	168	140
1929/30	149	132
1930/31	106	99
1931/32	101	86
1932/33	106	92
1933/34	91	93
1934/35	99	99
1935/36	120 (104)	117 (98)
1936/37	131 (117)	128 (111)
1937/38	144 (132)	141 (128)
1938/39	155 (129)	149 (123)
1939/40	167 (150)	157 (140)

x) Se s. 107 i "Intensitetsproblemet" samt "Jordbrukets Prisindeks".

Tallene i ( ) er indeks uten kraftfôravgift.

Jordbruksproduktenees bytteverdi i forhold til kraftfôr utviklet seg inntil forrige verdenskrig i gunstig retning fra et produksjonsmessig synspunkt.

Når en i 1881 for en bestemt produktmengde fikk 100 enheter kraftfôr, fikk en i:

1881	100
1886/90	102
1891/95	111
1896/00	128
1901/05	127
1906/09	130
1910/13	137

Utviklingen i de senere år går fram av følgende tallrekke hvor bytteverdien for mjølk, kjøtt, fleusk og egg overfor kraftfôr er satt lik 100 i 1909/14:

	Mjølk.	Kjøtt.	Fleusk.	Egg.
1925/26	120	155	130	105
1926/27	123	152	107	108
1927/28	114	121	104	99
1928/29	105	108	114	90
1929/30	105	135	106	90
1930/31	136	185	98	113
1931/32	117	137	100	97
1932/33	109	101	98	86
1933/34	134	118	102	93
1934/35	128	140	88	89
1935/36	117 (135)	122 (139)	94 (113)	82 (97)
1936/37	113 (126)	118 (132)	88 (102)	83 (95)
1937/38	116 (127)	135 (149)	86 (95)	82 (92)
1938/39	109 (131)	119 (143)	89 (108)	77 (94)
1939/40	104 (117)	104 (118)	91 (105)	75 (85)

Tallene i ( ) er uten kraftfôravgift.

For mjølk og kjøtt har bytteverdien for kraftfôr vært bedre enn før forrige krig, men derimot ikke for fleusk og egg. For disse produkter er bytteverdien avtatt sterkt, et forhold som for en del står i samband med rasjonaliseringen i disse produksjonsgreiner.

b. Kunstgjødselen. Av kunstgjødselslagene var det fosfatene som først kom i mer alminnelig bruk. Dertil bruktes noe guano og chilisalpeter. Men kunstgjødselen var i det store og hele for dyr inntil 80-årene og lite brukt.

Da kom det billige tomasfosfat på markedet i store mengder og trykket prisene på superfosfat. Samtidig falt prisen på chilisalpeter i løpet av få år

med 1/3. Også kaliet fulgte denne nedadgående prisbevegelse på grunn av den sterke produksjonsutvidelse.

For kaliets vedkommende hadde en den abnormitet at det beregnet med K_2O var dyrest i de minst konsentrerte slag, hvilket utelukkende skyldtes uvidenhets hos kjøperne.

I de første årene etter århundreskiftet hadde kvelstoffet en stigende tendens inntil Norgessalpeteret fra 1909 tvang fram en ny prisnedgang. I det store og hele var fosfatene det gjødselslag som før krigen falt sterkest i pris. For øvrig går utviklingen fram fra 1883 til 1913 av følgende tallrekke hvor prisen i årene 1883/86 settes lik 100.

	Salpeter.	Superfosfat.	Høyprosentisk kalisalt.
1883/86	100	100	100
1887/90	90	85	84
1891/95	82	79	80
1896/00	75	56	71
1901/05	80	47	65
1906/09	87	42	66
1910/13	78	41	66

Under verdenskrigen gikk prisene på kunstgjødsel som alt annet, opp og nådde maksimum i 1920/21.

	A. Salpeter.	B. Superfosfat.	C. Høyprosentisk kalisalt.	Gj.snitt 2 A + 2 B + 1 C
1909/14	100	100	100	100
1920/21	224	485	261	336
1921/22	220	331	198	260
1922/23	186	258	163	202
1923/24	187	197	163	186
1924/25	217	214	173	207
1925/26	190	189	158	183
1925/26	197	192	163	192
1926/27	136	138	141	134
1927/28	111	112	125	111
1928/29	102	106	117	104
1929/30	95	115	109	104
1930/31	89	117	108	101
1931/32	76	104	110	93
1932/33	72	99	122	92
1933/34	72	100	108	90
1934/35	69	97	87	84
1935/36	70	99	90	85
1936/37	70	99	90	85
1937/38	76	116	108	98
1938/39	78	118	109	100
1939/40	78	141	108	109

For sesongen 1939/40 ble det gitt et statstilskot på 3,35 øre pr. kg. 40 % kaligjødsel og 3 øre pr. kg. 16 % superfosfat. Uten dette tilskot vil-
le kunstgjødselindeksen blitt mye høyere for dette året.

Mens de ymse gjødselslag før forrige krig så noenlunde fulgte hver-
andre i prisbevegelsene, skiltes de rent under krigen. Salpeter gikk således
lite opp i pris da våre anlegg på Rjukan og Notodden jo arbeidet uavhengig av
utenlandsk råstofftilførsel. Også kaliet holdt seg relativt billig. Fosfatene
derimot gikk sterkt opp og var tildels vanskeligere å få tak i. Ved verdens-
krigens opphør 1918/19 gikk prisene på alle kunstgjødselslag sterkt opp. For-
bruket som under verdenskrigen var øket svært sterkt - særlig av salpeter - sank
da på kort tid ned på et nivå som omtrent svarer til hva det antakelig ville
vært under normal utvikling. Siden er forbruket gått opp igjen og er i de siste
år blitt mye større enn det var i krigstiden. (Sml. Ødelions forelesninger).
Det står bl.a. i forbindelse med at kunstgjødselens bytteinverdi er gått ned så-
vel i forhold til jordbrukets produkter som i forhold til de øvrige produksjons-
midler i jordbruket. Settes kunstgjødselens bytteinverdi overfor jordbrukets pro-
dukter i 1881 lik 100, var utviklingen før krigen:

1881	100
1886/90	105
1891/95	92
1896/00	73
1901/05	69
1906/09	66
1910/13	59

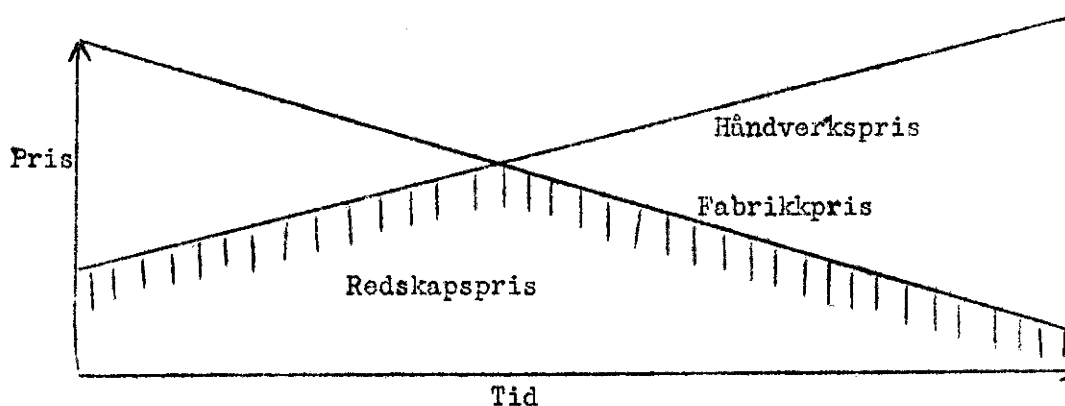
Settes kunstgjødselens bytteinverdi overfor alle jordbruksprodukter i
1909/14 = 100, har den vært:

1914/15	95	1927/28	65
1915/16	130	1928/29	58
1916/17	115	1929/30	67
1917/18	95	1930/31	73
1918/19	69	1931/32	81
1919/20	64	1932/33	81
1920/21	57	1933/34	80
1921/22	65	1934/35	69
1922/23	59	1935/36	62
1923/24	82	1936/37	66
1924/25	76	1937/38	61
1925/26	69	1938/39	62
1926/27	70	1939/40	65

Hvordan vil De karakterisere utviklingen i de siste år i sammenlikning med kraftfôr og andre produksjonsmidler? Hvilken konsekvens bør denne ha for jordbrukerne?

c. Maskiner og redskaper. Som før nevnt, gikk industrien sterkt fram i slutten av det forrige århundre, hvorfor industriproduktene stadig falt i pris. Dette kom også landbruket til gode i form av stadig bedre og billigere maskiner og redskaper til flere og flere slags bruk. Mens en 2-hesters slåmaskin i 1873 kostet 440 kr., kostet den i 1914 bare 200 kr.

På hvilket tidspunkt prisfallet kom de enkelte gårdbrukere til gode, er ikke godt å si. Opprinnelig ble de fleste redskaper laget på gårdene, og så lenge det skjedde, steg prisen på redskapene med arbeidslønna. Først da innkjøp ble alminnelig, kunne en nytte prisfallet. Det går fram av følgende skjematisk diagram.

Den egentlige prisutvikling for denne produksjonsmiddelgruppe er vanskelig å vurdere med tilstrekkelig sikkerhet, da kvalitetsendringer gjør seg så sterkt gjeldende både for materialer, konstruksjon og i sjølve maskinens virkemåte. Før krigen var det en tendens til prisnedgang til tross for kvalitetsendring. Hvor stor denne var, er dog vanskelig å finne noe mål for.

Prisstigningen under verdenskrigen nådde maksimum i 1921. Siden er prisene gått ned, men ikke så mye som kraftfôr- og kunstgjødselprisene og heller ikke så mye som produktprisene. Særlig bemerkelsesverdig er det hvor godt de holdt stand mot prisfallet i de verste kriseår omkring 1932/33, sammenliknet med prisene på jordbruksproduktene.

Prisindeksen for maskiner og redskaper fra 1921 går fram av følgende tabell:

Prisindeks for maskiner og redskaper.

462
6

1909/13	100	1930/31	172
1920	332	1931/32	163
1921	366	1932/33	165
1922	304	1933/34	167
1923	277	1934/35	173
1924	310	1935/36	173
1925	270	1936/37	189
1925/26	267	1937/38	204
1926/27	215	1938/39	207
1927/28	184	1939/40	219
1928/29	176		
1929/30	172		

Bemerk forskjellen i utviklingen av maskiner og redskapers bytteverdi før og etter krigen. Hvilken?

d. Bygningsartikler. For bygningsartikler har vi en liknende utvikling som for maskiner og redskaper, således f.eks. for sement som viser et jevnt og sterkt prisfall fra 1880 og helt til 1913.

Enkelte varers prisutvikling kan dog skille seg sterkt ut fra gjennomsnittet, således f.eks. malerverver som faller inntil århundreskiftet, men deretter stiger uavbrutt.

Felles for maskiner, redskaper og bygningsartikler er at de under krigen stiger sterkere i pris enn de andre produksjonsmidler, og at de etter krigen holder seg forholdsvis dyre.

Bygningsmaterialer, 1909/14 = 100^{x)}.

1915	115	1930/31	155
1920	387	1931/32	147
1921	397	1932/33	155
1922	301	1933/34	149
1923	295	1934/35	148
1924	323	1935/36	157
1925	296	1936/37	167
1925/26	259	1937/38	178
1926/27	167	1938/39	176
1927/28	168	1939/40	183
1928/29	168		
1929/30	164		

x) Senere år etter Storm-Bull.

Denne for landbruket uheldige prisutvikling spiller en særlig stor rolle hos oss hvor klimaet tvinger til kostbare bygninger. De fleste norske gårder har således en utgift til amortisasjon som løper opp i vel så mye som de årlige utgifter til innkjøp av kunstgjødsel gjør, nemlig 6 - 7 % av driftsutgiftene. Legger en hertil amortisasjon av maskiner og redskaper, utgjør beløpet 9 - 10 % av de samlede driftsutgifter.

Nå vet vi at den samme utvikling gjelder for arbeid. Regner vi med et arbeidsbudsjett på 50 % av driftsutgiftene og hertil adderer de 10 % som amortisasjon av maskiner, redskaper og bygninger utgjør, får vi at den del av produksjonsmidlene som utgjør 60 % av driftsutgiftene, har hatt en for landbruket uheldig prisutvikling. Dette har da i høy grad bidratt til å vanskeliggjøre stillingen for de norske jordbrukere i de senere år. Hvordan denne prisutvikling skal oppveies, er et av de store problemer i jordbruket.

e. Kvalitetsendringene. For de fleste av de produksjonsmidler som nå er omtalt, gjelder det som nevnt under maskiner og redskaper, at kvalitetsendringenes økonomiske betydning er vanskelig å vurdere med tilstrekkelig stor sikkerhet. Spesielt for maskiner, redskaper er dette en faktor som en må regne med. Som eksempel kan vi nevne koldpressingen og adusering (adousoring) av de maskin- og redskapsdeler som før ble støpt. Disse deler blir derved seigere og sterkere og tåler bøyning og vridning, mens de før lett gikk istykker på grunn av støpejernets sprøhet. Ennvidere kan vi nevne den alminnelige bruk av kulelagre i mange landbruksmaskiner, hvilket gjør at de går lettere enn før. Før var forfalskninger og ujevn kvalitet i kraftforet mer alminnelig enn nå. (Særlig interessant herom skriver Anders Hedberg i "Dansk Bondekooperation"). Skadelige innblandinger i kunstgjødsele, sortsuekte, ugrasblandet og dårlig spiredyktig frø var mangler en måtte regne med.

Årsaken til disse kvalitetsforbedringer kan vi nok for en del tilskrive de ymse kontrollorganer i landbruket. Således kan en nevne de kjemiske kontrollstasjoners analyser av kunstgjødsel og kraftfor, maskinprøveanstaltens og frøkontrollstasjonenes virksomhet, samt samvirkelagens kvalitetskrav støttet på deres maktposisjon som store forretningsorganer. Det må heller ikke bli glemt at gårdbrukerne sjøl nå som følge av sin bedre utdannelse mye bedre enn før forstår å vrake og velge mellom gode og dårlige varer, urimelige og rimelige priser. Men for en del skyldes den òg den alminnelige tekniske utvikling og industriens større forståelse av jordbrukets behov. Konkurransen mellom bedriftene har øket denne forståelse.

f. Produksjonsmidlernes samlede prisutvikling. Den samlede prisutvikling for produksjonsmidlene går fram av følgende tabell:

	Tekniske produksjonsmidler.	Konsumsjonsartikler.	Behovsartikler.	Arbeidslønn.
1909/14	100	100	100	100
1914/15	112			
1915/16	136			125
1916/17	174			168
1917/18	256			234
1918/19	327			326
1919/20	308			390
1920/21	365			439
1921/22	305			362
1922/23	249			291
1923/24	245			274
1924/25	285			294
1925/26	235	249	241	272
1926/27	171	207	186	228
1927/28	162	184	171	199
1928/29	161	174	167	185
1929/30	151	168	159	183
1930/31	130	160	143	174
1931/32	123	149	134	161
1932/33	123	154	138	152
1933/34	119	152	133	146
1934/35	122	154	136	147
1935/36	133	156	143	152
1936/37	144	161	151	162
1937/38	156	175	164	189
1938/39	162	174	167	200
1939/40	172	184	177	215

463. Eiendomsprisene. Et uttrykk for svingningene i eiendomsprisene har vi i verdien pr. skyldmark ved kjøp og salg av eiendommer. Etter Statistisk Sentralbyrå har prisen pr. skyldmark vært:

1822/37	kr. 529	1916/20	kr. 6162
1838/42	" 715	1921/25	" 6614
1848/52	" 830	1926	" 5621
1852/55	" 864	1927	" 5141
1856/60	" 1174	1928	" 5100
1861/65	" 1200	1929	" 4930
1866/70	" 1133	1930	" 4543
1871/75	" 1280	1931	" 4239
1876/80	" 1542	1932	" 3936
1881/85	" 1563	1933	" 3971
1886/90	" 1608	1934	" 4247
1891/95	" 1700	1935	" 4683
1896/00	" 1707	1936	" 5099
1901/05	" 1851	1937	" 5318
1906/10	" 2134	1938	" 5617
1911/15	" 2644		

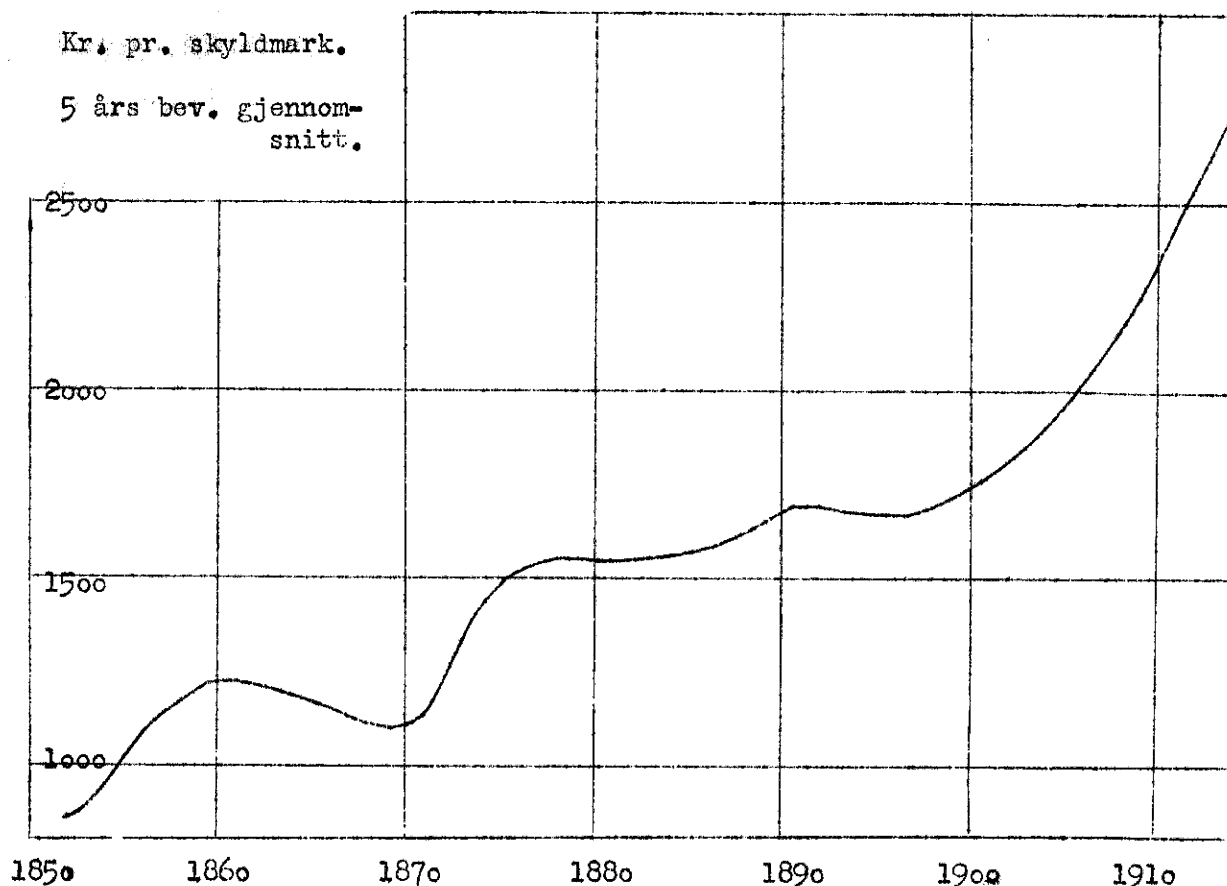
Fra 1852 er tallene beregnet etter sorenskriverienes oppgaver over salg av faste eiendommer i bygdene. For å få det best mulige uttrykk for svingningene i jordprisen, er eiendommer med store naturherligheter som stor skog, fosser, tomtearealer o.l., altså slike tilfelle hvor en må tro at prisen ligger høyere enn vanlig, ikke tatt med. Det samme gjelder bruk under 0,24 skyldmark. Tilfelle hvor det er sannsynlig at prisen ligger lavere enn vanlig, som ved salg mellom nære slektninger og ved tvangsalg, er heller ikke tatt med.

Prisen pr. skyldmark er de eneste noenlunde sikre oppgaver vi har over svingningene i eiendomsverdien; men de er ikke noe helt pålitelig mål for utviklingen. Når prisen pr. skyldmark er steget til det tidobbelte på 100 år, betyr ikke det at en eiendom som for 100 år siden kostet 2 000 kroner nå ville bli betalt med 20 000; men en kan ta det som et uttrykk for at den samlede verdi av landets gårdsbruk er omtrent tidoblet i dette tidsrom. Endel av verdiøkningen er nemlig reell. Når arealet av dyrket jord er fordoblet og jorda dessuten nå for det meste er i en langt bedre kulturtilstand, så er det sjølsagt en reell verdiøkning, likeså at husa - og da særlig driftsbygningene - nå jevnt over er mye bedre enn da. I motsatt retning må en anta det virker, om enn i langt mindre grad, at utmarka - utslåtter, setrer, utmarksbeiter o.l. - nå blir mindre nyttet enn før.

Men den største del av stigningen har noen andre årsaker enn de som nå er nevnt. Minskingen av pengeverdien spiller en svært stor rolle, men av størst betydning må en anta at sjølve jordbrukets tekniske og økonomiske utvikling er, da en må gå ut fra at eiendomsprisene i det lange løp innstiller seg etter netto-utbyttet og kapitaltilgangen. Lettere adgang til kreditt har sikkert hatt betydning. Den sterke stiging i femtiåra, straks etter at Hypotekbanken var kommet i virksomhet, er kanskje mer enn et tilfeldig sammen treff.

Året 1914 setter et skille også når det gjelder utviklingen av eiendomsprisene. Det faller derfor naturlig å dele opp det tidsrommet vi her har for oss, i to perioder.

Følgende diagram viser prisutviklingen 1852-1914.

Utover til 1850-åra steg skyldmarksverdien jevnt og sikkert. Den største del av oppgangen skyldes sannsynlig en reell verdistiging på grunn av nydyrkingen. Sist i femtiåra kommer så en svært kraftig stiging som faller sammen med og sikkert for en stor del skyldes den høy-konjunkturperiode som kulminerte litt før 1860. Når oppgangen i eiendomsverdien ble så stor, er det grunn til å tro at den sterke prisstiging på skogsprodukter har vært av betydning, sjøl om de egentlige skogeiendommer blir holdt utenfor ved utarbeiding av statistikk.

Nedgangen i sekstiåra, som er den eneste periode hvor skyldmarksverdien viser nevneverdig nedgang, beror for en del på de samme årsaker som laget oppgangen ti år tidligere. Men grunnen til at nedgangen i denne periode er så mye større enn i andre depresjonstider, synes å ligge i et annet forhold, nemlig de forbedrede kommunikasjoner som førte til at kornavlenn i de østlandske og opplandske slettebygder begynte å bli utkonkurrert av billig utenlandsk korn. Særlig virket åpningen av Østerdalsbanen, som ble ferdig til Elverum i 1863, svært sterk. Fra 1856/60 til 1866/70 falt skyldmarksverdien i Hedmark fogderi med 38,5 %, på Toten 44,5 % og i Øvre Romerike 32,2 %.

Stigingen i syttiåra faller igjen sammen med en alminnelig konjunkturstiging; men denne gangen følger ikke skyldmarksverdien med konjunkturølgen når den igjen går nedover. Dette er verd å legge merke til, for nettopp i disse åra

er det at det europeiske landbruk får sin store krise på grunn av konkurransen fra den oversjøiske kornproduksjon. En sammenstilling av eiendomsprisene i Norge og Danmark viser skilnaden i utviklingen.

	Norge, kr. pr. skyldmark.	Danmark, kr. pr. tønde Hartkorn.
1875/77	1 526	7 411
1883/85	1 578	7 428
1886/88	1 574	6 437
1899/00	1 746	6 113
1901	1 812	6 053
1910	2 308	8 190

Dette forhold har vært lagt ut som et tegn på at krisen ikke rammet vårt land; men det er sikkert ikke rett. Men det billige oversjøiske korn ble ikke bare til skade, og i noen av de landsdeler hvor korndyrkingen for salg fra gammelt av spilte noen nevneverdig rolle, var folk alt i sekstiåra blitt nødt til å legge om drifta.

Dertil kom at det ble gode skogpriser, og sjøl om de egentlige skog-eiendommer holdes utenom, så er det så mye skog til gårdene at en endring i skogprisene vil influere på eiendommenes verdi. Gode tider i andre erverv førte videre med seg at mange utenom jordbruket kjøpte jord. Typiske salg etter åsetesloven tas ikke med i statistikken; men det hindrer ikke at denne lov sammen med karytelsen, som var alminnelig før, bevirket at kontantgjelden var liten og at da nedgangen kom, var det plass til en betydelig gjeldsstifting før brukenes verdi ble overskredet. Når en så husker at det for arvoberettigede brukere - sjøl åsetesberottigede - har vært skikk å overta all gjeld på brukene, og at overdragelsesverdien måtte settes så høyt at den dekket gjelden, kan vi forstå at skyldmarksverdien ikke gikk ned sjøl om det var vilkår tilstøde for en virkelig verdimink. Og muligheten for gjeldstifting økte dels ved lettere adgang til å oppnå pante- og vekstobligasjonslån og dels gjennom landhandlerne ved borging. Dertil kom at i vårt land har forsanking og husdyrproduksjon alltid betydd nokså mye og med den rasjonalisering som ble innledet på det område i 50-åra og som krisen i 80-åra tvang til alminnelig gjennomføring, var det mulighet for å oppveie atskillig av nedgangen i kornprisene. At denne rasjonalisering allerede ut gjennom 80 - 90-åra fikk noen innflytelse på eiendomsprisene, er sannsynlig. Det var muligheter for mange forbedringer i drifta. Større innflytelse har dog denne rasjonalisering hatt fra århundreskiftet (se nærmere "Intensitetsproblemet" side 153 - 174) og når eiendomsprisene har holdt seg så høyt som tilfelle har vært etter forrige verdenskrig, skyldes det at det ved hjelp av rasjonaliseringen har vært mulig å holde lønnsomheten bedre oppe enn prisutviklingen skulle gi grunn til å vente. Det må òg føyes til at skyldmarksverdien ligger noe høyere for de små bruk enn for de større, og at den oppstykk-

king av eiendommene som har funnet sted og den relativt stigende omsetning av små bruk har bidratt til å heve verdien.

Det er dog særlig prisen på bruk med mindre enn 0,50 skyldmark som steg sterkt i pris fra århundreskiftet til 1913. Men denne prisstiging behøver ikke å ha noen særlig sammenheng med de økonomiske tilhøve for jordbruket. Disse små eiendommer er sjelden grunnlaget for eierens ervervsvirksomhet. Verdien av slike eiendommer avhenger mer av tilstanden i det yrke hvor eieren har sitt hovederhverv.

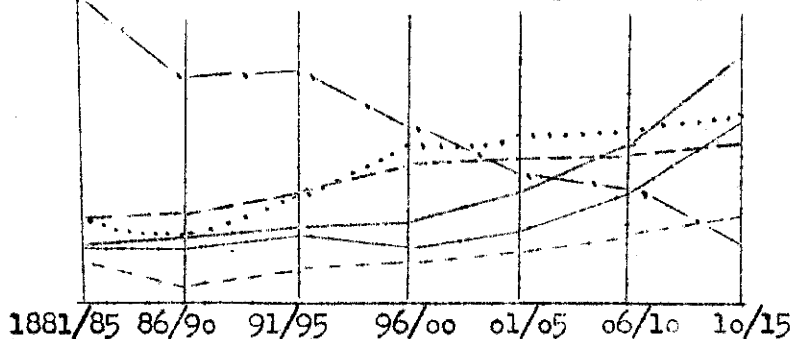
Men også de egentlige jordbruk viste sterk stiging i denne tid. Stigingen var langt større enn økingen i arealet av dyrka jord. Den kan heller ikke i nevneverdig grad skyldes øket verdi av gårdsskogene, for stigingen er like stor i skogfattige distrikter som i skogsbygdene (H. Five i Tidsskrift for det Norske Landbruk, 7. hefte 1911). Stigingen måtte altså skyldes at en har vurdert jordbrukets økonomiske avkastningsevne til å være langt større i 1914 enn i 1900. Arealet av dyrka jord økte med ca. 10 % i perioden, mens stigingen i skyldmarksverdien var ca. 60 %, så må det være andre faktorer som har virket langt sterkere.

Produktprisene steg ganske sterkt, særlig husdyrproduktene, og da produktmengden dessuten økte, var det en sterk stiging i landbrukets samlede bruttoavkastning. Forholdet mellom landbrukets samlede bruttoutbytte og eiendomsverdien er beregnet til: 1)

	Eiendomsverdi.	Produktverdi.	Eiendomsverdi pr. 1000 kr. produktverdi.
1900	866,5 mill.kr.	177,5 mill.kr.	4 882 kr.
1914	1 238,4 " "	256,9 " "	4 821 " "

Eiendomsverdien steg altså nesten proporsjonalt med produktverdien. Stigingen, sett i forhold til produktprisene og produktenes kjøpekraft overfor ymse utgiftsgrupper, viser følgende diagram.

Priser på landeiendommer og produktprisene.

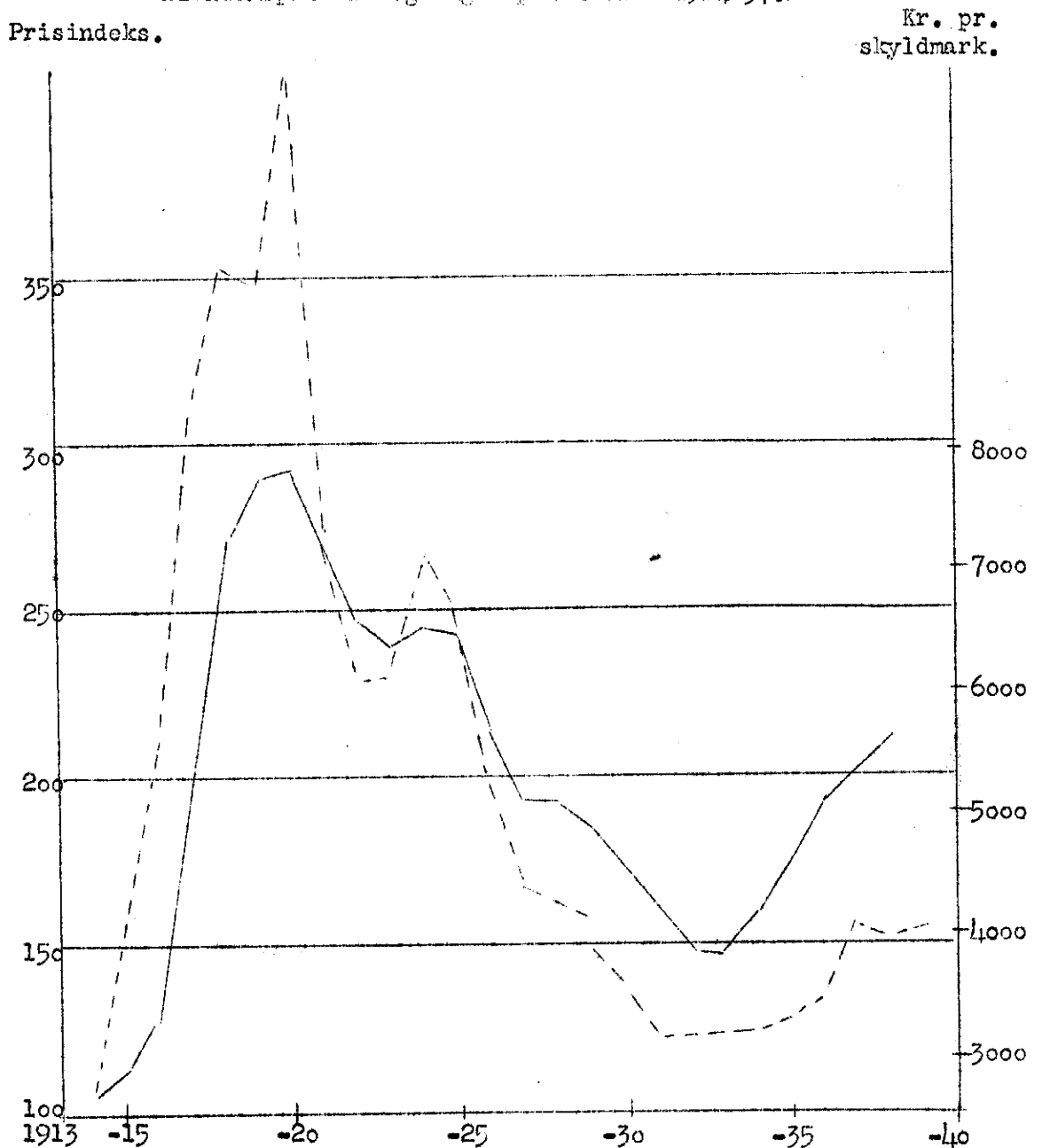
- Skyldmarksverdien.
- " redusert etter arealet av dyrka jord.
- ..... Produktprisene, veiet gjennomsnitt.
- . - . - Produktprisene i forhold til kunstgjødsel
- " " " " kraftfor.
- " " " " arbeidslønna.

1) S. Skappel: De høje priser paa jordeiendommene. Statsøkonomisk tidsskrift, 1916, side 271.

Produktprisene og bytteverdien overfor kunstgjødsel og kraftfor viser stiging. Derimot viser bytteverdien overfor leiet arbeid sterk nedgang. Når jordbruket til tross for at arbeidsutgiftene er den største utgiftspost, økte sin nettoavkastning, slik at det kunne gi seg uttrykk i en såvidt sterk stiging i eiendomsverdien, må arbeidsmengden pr. produktenhet være blitt mindre. Det må med andre ord ha foregått en sterk rasjonalisering. Om hele stigningen skyldes en lønnsommere drift og øking i jordbrukets nettoavkastning er vanskelig å si noe sikkert om. Det er sannsynlig at en viss overvurdering har gjort seg gjeldende i slutten av perioden, som jo var en utpreget høykonjunkturtid.

I høykonjunkturårene under og etter verdenskrigen steg eiendomsprisene voldsomt. Diagrammet viser utviklingen i eiendomsprisene og det alminnelige prisnivå.

Eiendomsprisene og engrosprisnivået 1914-37.

Som diagrammet viser er det god overensstemmelse mellom eiendomsprisene, uttrykt ved skyldmarksprisen, og det alminnelige prisnivå. At eiendomsprisene henger litt etter og heller ikke viser så store svingninger som engrosprisene, er jo helt naturlig. Det er først de siste ti år som viser en noe forskjellig utvikling. Eiendomsprisene som bare delvis fulgte engrosprisene nedover, viser når omslaget kommer, en raskere oppgang.

En sammenlikning av eiendomsverdi og bruttouthytte viser også for denne perioden god sammenheng.

	Samlet eiendoms- verdi.	Produktverdi.	Eiendomsverdi 1000 kr. prod.verdi.
1914	1238 mill.kr.	257 mill.kr.	4821
1929	2465 "	465 "	5301
1932	1968 "	359 "	5482
1935	2342 "	441 "	5311
1936	2550 "	468 "	5449
1937	2659 "	526 "	5055
1938	2809 "	558 "	5034

Oppgavene fra 1914 kan en ikke direkte sammenlikne med de andre. Fra 1929 er produktverdien regnet ut slik at de skal gi samlet bruttoavkastning i landbruket. For 1914 er det regnet med hele avlinga av korn og poteter, uten fradrag for det som er brukt til for og utsed, men samtidig er ikke inntekten av fleskeproduksjonen regnet med og heller ikke inntekten av hagebruket. Sannsynligvis blir produktverdien når en regner etter den metode som er brukt for 1914, noe høyere enn etter den metode som er brukt de senere år, så stigningen i eiendomsverdi pr. 1000 kr. produksjonsverdi fra 1914 til 1925 er nok i virkeligheten svært ubetydelig. Nedgangen i 1937 og -38 kommer sikkert av at det disse år var svært gode avlinger og bruttoavkastningen av den grunn ble større enn vanlig.

Det viser seg altså at det er en meget sterk korrelasjon mellom eiendomsverdi og bruttoavkastning. Sjøl om det naturligvis ikke er bruttoavkastninga som bestemmer en eiendomsverdi ser det ut til at kjøperne bygger sin vurdering meget på den, og mer enn på nettoavkastningen. Å beregne nettoavkastningen for eiendommene i landet er meget vanskelig, og noen virkelig brukbare tall har vi ikke. Nettoavkastningen ved de bruk som er med i S.f.N.V.'s driftsundersøkelser viser dårlig sammenheng med eiendomsprisene. Etter denne burde prisene i kriseårene ha vært lavere enn i 1914.

I jordbrukstillingen 1929, 4. hefte, side 133 er det en oversikt over jordpriser i 1930 og 1913.

Jordpriser 1930.

Kr. pr. dekar	Tomte- pris.	Dyrket jord		Udyrket dyrklar jord.	Skog av alm. tetthet	
		Sentralt.	Ellers.		Bedre mark.	Dårlig mark.
Rikets bygder	587	241	155	53	55	28
Østlandet	726	207	137	57	53	27
Opplanda	255	173	129	20	35	20
Sørlandet	537	292	202	65	42	22
Vestlandet	915	399	226	79	112	56
Trøndelag	533	266	157	44	46	21
Nord-Norge	208	118	77	26	-	-
I prosent av prisene 1913.						
Rikets bygder	175	151	148	136	141	147
Østlandet	182	145	140	130	139	135
Opplanda	155	141	137	67	130	133
Sørlandet	160	147	153	151	150	129
Vestlandet	177	162	155	136	149	147
Trøndelag	178	156	143	137	135	150
Nord-Norge	175	171	157	124	-	-

Disse tall er regnet ut på grunnlag av oppgaver fra arbeidsnemndene for Småbruk og Boligbanken i de forskjellige herredor. De gjelder jordparseller u t e n h u s, og kan ikke direkte sammenliknes med de eiendomsverdier som er regnet ut på grunnlag av skyldmarkprisen som omfatter jord med hus og skog til husbruk.

Disse oppgaver har likevel en viss interesse, de viser bl.a. den store forskjell i vurderingen av jord i de ymse landsdeler. En ser at i de landsdeler hvor det er lite jord som er dyrka eller dyrklar, der ligger prisene høyt. I samband med jordknappheten kan det være adgang til å nytte utmarksarealer på forskjellig vis.

Den andre halvdel av tabellen viser prosentvis stiging fra 1913 for de forskjellige grupper. Som en ser, er det tomteprisene som er støget mest, 75 % i gjennomsnitt, dyrket jord er støget med ca. 50 %. Skyldmarksverdien stog i samme periode med 70 %. Prisen på fraselgte parseller er altså støget mindre enn verdien av landets jordeiendommer under ott. Årsaken kan være at det i 1913 var gode tider og stor etterspørsel etter jord til småbruk og boligbruk.

464. Produktenes prisutvikling. a. Planteproduktene. Da k o r n alltid har vært betraktet som det viktigste jordbruksprodukt, er det prisutviklingen for dette som har vært omfattet med størst interesse. Den dominerende betydning som kornet har inntatt i menneskenes ernæring, er dog etterhvert blitt

nedsatt og vil formodentlig bli nedsatt enda mer. Mjølmaten er etterhvert blitt erstattet med husdyrprodukter, frukt og grønnsaker. Det er de fattige klasser som bruker mest mjølmot, da den faller billigst. Ettersom velstanden stiger, erstatter folk brød og grøt med husdyrprodukter, frukt og grønnsaker.

Det prisfall på korn som var innledet i 70-årene, fortsatte inntil siste halvdel av 90 årene. (Se "Markedspriser for korn og poteter 1836-1914" av Statistisk Sentralbyrå). Fra hundreårskiftet kom kornet med i den alminnelige oppgang som også preger prisutviklingen på alle landbruksprodukter. Som eksempel hitsetter en Oslo torgpriser på bygg og havre:

	Bygg		Havre	
	Kr.pr. hl.		Kr.pr.hl.	
1881/85	8,29	100	7,70	100
1886/90	6,79	82	6,34	82
1891/95	7,43	90	6,94	90
1896/00	6,81	82	7,21	94
1901/05	7,07	86	7,37	96
1906/09	7,64	92	8,12	106
1910/13	8,00	97	6,97 ^{x)}	91

x) Antakelig feil. "Markedsprisen" viser litt stiging.

Den alminnelige prisoppgang før verdenskrigen skyldtes som før nevnt, for en del fallet i gull- og pengeverdien.

En annen årsak var industriens sterks oppblomstring i forbindelse med handelen på kolonilandene. Dette førte til stigende lønninger for industriarbeiderne. Dermed fulgte stigende behov, spesielt for jordbruksprodukter og her igjen spesielt for husdyrprodukter. Sammenliknet med 80-årene sto prisene før krigen høyest for disse.

Verdenskrigen (førrige) fikk kornprisene til å stige raskere enn prisen på de andre jordbruksprodukter. Det har sin grunn i at planteproduktér og da særlig korn har en mindre elastisk etterspørsel enn husdyrprodukter. Etter førrige verdenskrig sank kornprisene på verdensmarkedet sterkt. Kornarealene var drevet sterkt opp og etterspørselen ble med freden sterkt redusert. Særlig katastrofal ble kornkrisen etter at Tyskland fra 1929 igjen fikk opp den innenlandske produksjon og sluttet med å innføre korn. Andre forhold i U.S.A. spesielt bidrog til å framkalle krisen i begynnelsen av 1930-årene.

Som eksempel på hvor lavt kornprisene sank på verdensmarkedet i kriseårene 1930/33 gjengir vi følgende tabell fra U.S.A. hvor prisene disse år er sammenliknet med prisene 1909/13.

År.	Mais		Bygg		Hvete		Rug	
	c.pr.bush.	rel.	c.pr.bush.	rel.	c.p.bush.	rel.	c.pr.bush.	rel.
1909/13	64,8	100	61,7	100	88,0	100	72,4	100
1929	87,6	135	56,0	91	102,7	117	86,8	120
1930	78,0	120	46,3	75	80,9	92	58,8	81
1931	49,8	77	33,5	54	48,8	55	34,5	48
1932	28,1	43	27,0	45	38,8	44	28,7	40
jan. 33	19,1	33	18,4	30	32,9	38	22,7	32

Følgende indekstall for korn gir et bilde av kornprisenes utvikling i de senere år i Norge.

1909/14=100.

1918/19	419	1929/30	155
1919/20	405	1930/31	110
1920/21	394	1931/32	112
1921/22	335	1932/33	119
1922/23	232	1933/34	111
1923/24	248	1934/35	136
1924/25	325	1935/36	146
1925/26	259	1936/37	155
1926/27	195	1937/38	174
1927/28	185	1938/39	168
1928/29	181	1939/40	169

At kornprisene i det hele tatt har stått såpass høyt som de har gjort hos oss, skyldes i vesentlig grad statens kornpolitikk. Statens Kornforretning betaler for norskavlet korn en pris som svarer til hva innført mjøl koster på stedet. Dertil har det vært gitt visse tillegg. I samband med prisene må en nevne korntrygden: et tilskudd til hjemmeforbruket som i prinsippet svarer til overprisen ved salg. Dette er en prisbeskyttelse som ikke gir seg uttrykk gjennom indeksberegningene. Heller ikke gir prisindeksen for korn uttrykk for at prisene nå gjelder nærmeste jernbane eller dampskipsstoppested, mens en før egentlig bare har Osloprisen som en kan bygge sikkert på og videre at en nå uten videre kan levere kornet eller få trygd for det, mens det før var svært vanskelig for den alminnelige bonde i det hele tatt å bli kvitt det. Bedringen i kornprisene er for jordbruket i sin helhet antakelig større enn kornprisene og deres indekstall gir uttrykk for.

P o t e t e n e er det planteprodukt som hos oss kommer nærmest kornet i betydning. For disse var prisutviklingen inntil krigen som følgende tallrekke viser:

1881/85	100
1886/90	76
1891/95	87
1896/00	99
1901/05	92
1906/09	102
1910/13	102

Etter krigen har vi følgende prisutvikling:

1909/14	100		
1920/21	367	1930/31	153
1921/22	419	1931/32	149
1922/23	224	1932/33	108
1923/24	274	1933/34	135
1924/25	492	1934/35	132
1925/26	361	1935/36	174
1926/27	161	1936/37	137
1927/28	312	1937/38	189
1928/29	231	1938/39	174
1929/30	117	1939/40	186

Som en ser, svinger potetprisene sterkere enn kornprisene. Det skyldes først og fremst at potetene har en enda mer uelastisk etterspørsel enn korn og at variasjonene i avlingene utgjør en svært stor andel av de kvanta som selges til konsum. Dessuten fører prispolitikken til Statens Kornforretning til en utjevning av svingningene i kornprisene.

b. Mjølke og mjølkeprodukter. Mjølka og mjølkeproduktene priser og prisutvikling henger nøye sammen med meieridriftas utvikling og framgang. Det beste mål for mjølkas omsetningsverdi har vi i den pris produsentene får utbetalt pr. kg. mjølk. Denne pris avhenger av:

1. Meieriproduktene salgsverdi (markedspris).
2. Meieriteknikkens framgang.
3. Meieribrukets organisasjon.

Meieriteknikkens framgang har vært svært stor i de siste 60 år. Som et eksempel på hvordan meierienes driftskostnader pr. kg. mjølk falt fra 1880 åra, skal vi referere følgende tall for et Oslomeieris gjennomsnittlige driftskostnader pr. kg. mjølk:

1881/85	1,431 øre/l.
1886/90	1,052 "
1891/95	0,800 "
1896/00	0,729 "
1901/05	0,752 "
1906/09	0,798 "
1910/13	0,868 "

Dertil kommer at med de bedre maskiner nytter en mjølka bedre, f.eks. bedre skumming. Og ved en bedre omsetning reduserer en omsetningsmarginen. Det siste er ikke alltid lett å se, fordi markedet utvides med den stigende produksjon og de stigende tilførsler likosom det blir ofret mer på å bevare eller bedre produktenes kvalitet.

Alt i alt viste det seg før forrige verdenskrig at den pris som ble utbetalt til produsentene, steg sterkere enn prisstigningen på produktene skulle tilsi. Prisstigningen fra 1881/85 til 1910/13 var således for:

Smør	13 %
Sveitserost	10 %
Geitost	21 %
Mjølke	20 %

I samme tidsrom steg den til produsentene utbetalte pris med følgende tall:

Ørlandet	39 %
Møre	24 %
Steinkjeer	25 %
Lillehammer	20 %
Løiten	31 %

Ut gjennom 80-åra gikk prisene også ned for meieriproduktene som for de øvrige husdyrprodukter, men nedgangen steppet opp tidligere enn for korn, og fra 90-åra inntil forrige krig ble prisutviklingen gunstigere for husdyr- og meieriprodukter enn for korn. Det går fram av følgende tabell:

År.	Smør.	Mager nøkkelost.	Sveitserost.	Bygg.	Havre.
1891/95	100	100	100	100	100
1896/00	98	104	102	91	104
1901/05	102	100	94	96	107
1906/09	109	112	107	102	118
1910/13	117	112	120	108	101

De utbetalte mjølkpriser steg ennå mer, som nevnt ovenfor.

Under forrige verdenskrig sank mjølkeproduksjonen ganske sterkt, men tok seg opp igjen etter krigen. I de første etterkrigsår måtte vi innføre en del meieriprodukter. Prisene som da tildels lå på importprisnivået, var forholdsvis bra. Dette i samband med det gunstige forhold mellom mjølkpriser og kraftfor- og kunstgjødselpriser stimulerte forproduksjonen og husdyrproduksjonen derunder også mjølkeproduksjonen, slik at vi i slutten av 20-åra nådde sjølforsyningsstadiet og til og med hadde en litt ujevn overskuddseksport av smør og ost.

Dette stadium i produksjonsutviklingen er det ugunstigste en kan ha,

da prisene på dette nivå svinger svært sterkt. Snart er det en liten overskudds-eksport med trykkede priser, snart utilstrekkelig produksjon med høye priser.

Tendensen gikk dog mot lavere priser, spesielt for produksjonsmjølka. Konsumsjonsmjølka derimot holdt seg bedre oppe iallfall nominelt. Resultatet av denne prisutvikling var at flere og flere meierier og produsentgrupper søkte inn på konsummjølkemarkedet med sin mjølk. Dette ble støttet av de stadig bedre kommunikasjoner, spesielt av biltrafikkens sterke utvikling i disse år.

Det ble følgelig etter hvert en stadig sterkere konkurranse på konsummjølkemarkedet, og som det ofte vil gå i slike tilfelle hvor den frie konkurranse får fritt slag, utviklet det hele seg i stadig mer usund retning. Prisen på konsummjølka sank jevnt, men enda sterkere sank den til produsentene utbetalte pris som følge av skjulte rabatter, godmål, ekstragodtgjørelser, for større fettprosjenter o.l.

En hadde også enkelte steder tilløp til mjølkekrig. Følgende tabell viser forskyvingen mellom prisen på konsummjølk og utbetalingsprisen fra meieriene.

	Detaljpris på mjølk.	Relativtall for detaljpris på mjølk.	Utbetalingspris fra meieriene.
1913	-	-	100
1914	17	100	103
1921	54	318	-
1922	41	241	244
1923	39	229	253
1924	43	253	297
1925	46	270	186
1926	35	206	186
1927	30	176	163
1928	29	171	161
1929	27	159	149
1930	27	159	145
1931	28	165	126
1932	27	159	117

Skulle denne utvikling fortsette, kunne en risikere et sammenbrudd på konsummjølkemarkedet. Det skulle derfor synes forsvarlig å gjøre ett eller annet for å holde konsummjølkprisen oppe, og da helst i samband med en markedsregulering, eventuelt ved hjelp av eksport. I denne hensikt ble eksportlaget opprettet i 1928, og mjølkesentralene dannet i 1930 og 1931.

De har stort sett løst sin oppgave på en tilfredsstillende måte, idet de har klart å regulere mjølkeanvendelsen og holde de noterte priser på konsummjølka. Det er som bekjent skjedd ved et utjevningssystem. Av konsummjølkprisen må det avgis så mye til produksjonsmjølka at produsentene i samme av-

stand fra markedet oppnår samme utbetalingspris. Konkurransen mellom produsentene om konsummjølkemarkedet er dermed opphevet.

Da konsummjølksalget er en mer konstant faktor og mjølketilførselen stadig er steget, må følgelig mer og mer mjølk brukes til den mindre lønnsomme smør- og osteproduksjon, og den utbetalte gjennomsnittspris går nedover. Når prisen på disse produkter synker på grunn av den økede produksjon, trekkes den utbetalte pris ned av to grunner:

1. Øket kvantum produksjonsmjølk. Dette gjelder òg de enkelte årstider.
2. Lavere pris på denne.

Prisutviklingen på mjølk og meieriprodukter i det hele i de senere år går fram av følgende beregnede indekstall. De er inntil 1931 beregnet på basis av smør og osteprisene satt i forhold til de fra meieriene utbetalte mjølkepriser i 1909/14 og siden etter en beregnet middelpriis for konsum- og produksjonsmjølk ved Østlandets Melkesentral.

1909/13	100	1930/31	144
1920/21	407	1931/32	132
1921/22	346	1932/33	122
1922/23	249	1933/34	122
1923/24	279	1934/35	125
1924/25	325	1935/36	138
1925/26	270	1936/37	155
1926/27	199	1937/38	167
1927/28	183	1938/39	169
1928/29	177	1939/40	173
1929/30	156		

Før sentralene ble organisert, regnet en med at konsummjølka i det lange løp måtte rette seg etter den verdi mjølka ble utbraktⁱ til smør og ost, og at det i første rekke var smørprisene som var bestemmende.

Som eksempel på hvordan prisene til produsentene stiller seg for Østlandssentralen sammenliknet med den pris mjølka beregnes å bli utbrakt i netto ved produksjon, gjengis følgende tall fra sentralens årsberetning over Oslo grunnpris og hva produksjonsmjølka er utbrakt i. Grunnprisen er tatt med for å vise hvordan den ligger i forhold til utbetalingsprisen. Den midlere utbetalingspris er beregnet ved Institutt for driftslære.

1935.	Produksjonsmjølk.	Oslo grunnpris.	Beregnet midlere utbetalingspris.
Januar	11,1	14,9	13,4
Februar	11,2	14,9	13,5
Mars	11,3	14,9	13,6
April	11,5	15,0	13,5
Mai	11,6	15,2	13,7
Juni	11,9	16,0	14,8
Juli	11,9	16,3	14,9
August	12,1	16,8	15,6
September	12,1	17,0	15,6
Oktober	12,2	17,0	15,6
November	12,3	17,1	16,0
Desember	12,2	17,1	16,2

Konsummjølka utgjør en ulike stor prosent i de ymse månedene. I november 1933 utgjorde den således 35 %, mens den i april samme år utgjorde 27 %. Som følge derav varierer grunnprisen og utbetalingsprisen sterkere med årstiden enn tilfelle er for produksjonsmjølkprisen.

c. Kjøtt. Oksekjøtt. Prisen for oksekjøtt utviklet seg før forrige verdenskrig gunstig som det går fram av følgende tallrekke:

	Relativtall, Oslo torgpriser.
1881/85	100
1886/90	88
1891/95	95
1896/00	102
1901/05	130
1906/09	141
1910/13	148

Sjøl om vi eliminerer virkningen av kronefallet i perioden, får vi stigende priser. Realprisen steg nemlig fra 1894 til 1914 med 12 %. Både tilførsel og etterspørsel steg i denne periode; men etterspørselen steg altså sterkere, og stigningen var større for oksekjøtt enn for andre produkter. Prisen på oksekjøtt steg også i forhold til de andre jordbruksprodukter.

1.kg. oksekjøtt har samme pengeverdi som:

	Liter bygg.	Liter havre.	Liter mjølk.
1881/85	6,8	7,3	5,7
1886/90	7,2	7,7	5,4
1891/95	7,2	7,7	5,5
1896/00	8,4	7,9	5,8
1901/05	10,4	9,9	7,3
1906/09	10,4	9,7	7,6
1910/13	10,4	10,9	7,3

Etter forrige krig har prisene stillet seg slik for kl. I av okse og kukjøtt med hud og hår, kr/kg.

	Okse.	Ku.		Okse.	Ku.
1920	3,88	3,59	1930	1,85	1,59
1921	3,69	3,44	1931	1,41	1,18
1922	2,88	2,48	1932	1,03	0,81
1923	3,00	2,69	1933	1,08	0,81
1924	3,61	3,45	1934	1,34	1,05
1925	3,63	3,28	1935	1,39	1,19
1926	2,46	2,25	1936	1,43	1,23
1927	1,93	1,73	1937	1,80	1,55
1928	1,83	1,67	1938	1,79	1,53
1929	1,80	1,53	1939	1,65	1,36

Realprisene for storfekjøtt viser et trendmessig fall i nedgangs-årene etter krigen. Men nedgangen er sterkest for det beste kjøtt. Følgende tabell illustrerer det:

	Realpris, øre/kg.	
	Høyeste klasse.	Laveste klasse.
1921	124	87
1922	124	90
1923	129	93
1924	134	100
1925	140	116
1926	126	94
1927	121	92
1928	117	90
1929	121	99
1930	135	114
1931	116	96
1932	84	63
1933	89	64
1934	108	86
1935	109	91
1936	107	91
1937	115	99
1938	117	103
1939	106	91

Denne ulike prisutvikling for høyeste og laveste klasse oksekjøtt kan ha flere årsaker. For det første kan jo kjøpekrafta være svokket, slik at etterspørselen etter billig kjøtt er steget. For en del kan

dette ha gjort seg gjeldende. Sjøl om nemlig arbeidslønna regnet pr. time er høy, var det jo et forholdsvis stort antall av industriarbeidere som var helt eller delvis arbeidsløse i kortere eller lengre tid.

Men dernest kan også produksjonen være lagt om til en mer bevist kvalitetsproduksjon, slik at det tilbys mindre av det dårlige kjøttet og mer av første kvalitet enn før. Reveholdet bidrar også til at etterspørselen etter dårlig kjøtt stiger, sjøl om det ikke blir brukt så mye egentlig kjøtt som er antatt. Reveholdet har i første rekke bidradd til at alt kjøttavfall, tarmer og innmat er steget i verdi.

Direkte oppgaver over tilførselen av de enkelte kvalitetsklasser har vi ikke, men ved å sammenholde oppgavene over tilførsel, derunder innførsel og prisutvikling, er det grunn til å tro at produksjonen av de bedre kjøttkvaliteter er øket.

I de første år etter verdenskrigen innførte vi betydelige mengder kjøtt, det vesentlige av god kvalitet.

	Innført kjøtt	
	Tonn.	Innførsel i % av kontrollert kjøtt.
1920	12 792	33,9
1921	11 156	30,2
1922	14 606	35,2
1923	8 978	21,7
1924	8 212	20,3
1925	8 341	23,2
1926	4 539	12,7
1927	3 588	9,9
1928	4 367	11,1
1929	4 342	11,3
1930	5 015	13,8
1931	2 851	7,6
1932	1 802	4,4
1933	901	2,2

Det meste av denne innførsel av kvalitetsvare har vi altså kunnet erstatte.

Prisene på s a u e k j ø t t har i det store og hele fulgt prisene på storfekjøtt, men for saueholdets lønnsomhet har også ullprisenes utvikling vært en faktor av betydning. I de siste år før forrige verdenskrig utgjorde inntektene av ulla ca. $\frac{1}{4}$ og av kjøtt ca. $\frac{5}{4}$. Det samme forhold var tilstede i 1928, men til 1931 gikk ullverdien ned til 14,5 % av den årlige produksjonsverdi. Siden er den igjen steget. (Se innstilling til forslag om ordning av ullomsetningen 1935, s. 4).

Sauholdet var jo før basert like mye på ullproduksjon om kjøttproduksjon, men med den sterke utvidelse av sauholdet i kolonilandene i forrige århundre falt ullprisene sterkt, da ull er vel egnet til skibstransport over lange avstander. Hertil kom den sterke konkurranse i tekstilindustrien av bomull og i den senere tid også av kunstsilke og andre erstatningsstoffer. Ull inngår nå i virkeligheten med en relativt mindre andel av verdens samlede produksjon av tekstilvarer. Sauholdet i sin gamle form ble derfor ulønnsomt i Nord- og Vest-Europa. Produksjonens hovedvekt måtte legges på kjøttproduksjonen, og i alle land hvor jordbruket gikk sterkt fram, gikk sauholdet tilbake. Denne tilbakegang varte til ut i 1920 åra. Siden har det begynt å stige igjen, iallfall hos oss. Samtidig gikk en over til å legge større vekt på kjøttproduksjonen.

I denne driftsomlegging gikk vi hos oss antakelig lenger enn vi burde, idet vi nå er kommet til at skal en få sauholdet til å lønne seg, må en vie ullproduksjonen den fornødne oppmerksomhet.

Prisene på sauekjøtt og ull (middel av maks. og min.) har fra 1884 til 1914 og omkring kriseåra 1931/33 stillet seg slik:

	Saukjøtt kr.pr.kg.	Ull kr.pr.kg.	Kg. sauekjøtt kr.pr.kg.ull.
1884/85	0,72	1,80	2,50
1886/90	0,65	1,80	2,77
1891/95	0,68	1,59	2,34
1896/00	0,71	1,33	1,88
1901/05	0,83	1,21	1,46
1906/09	0,86	1,66	1,93
1910/13	0,94	1,52	1,62
1928	1,51	2,50	1,66
1929	1,47	2,35	1,60
1930	1,51	1,65	1,09
1931	1,22	1,05	0,86
1932	0,95	1,10	1,16
1933	0,88	1,30	1,48

Kalvekjøtt. Prisutviklingen for gjøkalv og spødkalv går fram av følgende tabell som gjelder de noterte maksimumspriser, øre pr. kg., Oslo Kjøttthall.

	Spekalv.	Gjøkalv.
1881/90		73,6
1891/95		78,5
1896/00	43,6	88,4
1901/05	50,0	96,9
1906/09	51,8	105,3
1910/13	59,3	112,1

Etter forrige krig har vi følgende prisutvikling (tallene gjelder maksimumpriser på Oslo Kjøttthall):

	Spedkalv, øre pr. kg.		Gjøkalv, øre pr. kg.	
	Nom. pris.	Realpris.	Nom.pris.	Realpris.
1921	250	84	477	160
1922	196	84	361	155
1923	186	80	363	156
1924	226	84	409	152
1925	243	97	392	156
1926	163	83	298	152
1927	130	81	253	158
1928	119	76	225	143
1929	129	87	213	144
1930	140	102	206	150
1931	109	80	182	149
1932	79	65	154	126
1933	72	59	144	118
1934	91	73	152	123
1935	101	80	163	128
1936	104	78	175	130
1937	122	78	200	128
1938	131	86	213	139
1939	118	76	202	129

Både for gjøkalv og spedkalv faller trendlinjen for realprisen etter krigen. Fallet er sterkest for gjøkalv.

For alt kjøtt under ett viser følgende tabell prisutviklingen etter forrige verdenskrig (fra det år prisene sto høyest).

1909/14	100		
1918/19	552	1930/31	197
1919/20	441	1931/32	137
		1932/33	107
1920/21	440	1933/34	107
1921/22	356	1934/35	137
1922/23	284		
1923/24	306	1935/36	145
1924/25	384	1936/37	154
		1937/38	195
1925/26	348	1938/39	185
1926/27	228	1939/40	175
1927/28	196		
1928/29	182		
1929/30	201		

d. Flesket. Prisutviklingen på fleesk før krigen går fram av følgende tabell:

	Øre pr. kg.	Relativtall.
1881/85	74,0	100
1886/90	62,4	84
1891/95	67,8	92
1896/00	73,0	99
1901/05	82,4	111
1906/09	86,4	117
1910/13	100,0	134

Fleskets byttestverdi overfor de andre produkter gjennom denne periode går fram av følgende tall:

	1 kg. fleesk svarer til:		
	1. bygg.	1. havre.	1. mjølk.
1881/85	8,9	9,6	7,5
1885/90	9,3	10,0	7,0
1891/95	9,2	9,8	7,1
1896/00	10,7	10,1	7,4
1901/05	11,9	11,4	8,4
1906/09	10,9	10,2	8,0
1910/13	12,0	12,6	8,5

Tendensen i kjøpekrafta av fleesk var som for kjøtt, stigende, men noe svakere. Etter verdenskrigen har prisutviklingen vært:

	Kl. I Fellesslakteriet (etter 1936 omregnet etter N.K.F.) øre/kg.	
	Nom. pris.	Realpris.
1920	398	104
1921	356	120
1922	302	130
1923	252	108
1924	309	115
1925	341	136
1926	205	105
1927	146	91
1928	172	110
1929	157	106
1930	118	86
1931	94	78
1932	103	84
1933	97	80
1934	90	73
1935	115	90
1936	126	94
1937	138	89
1938	149	97
1939	158	101

Under avsnittet om fleskeproduksjonen vil fleskeprisene bli nærmere behandlet. Her skal en bare bemerke at fleskeproduksjonen med sin korte om-løpsti er lett å regulere, og følgen er en sterk svingning eller periodisitet i tilførselene. Tendensen (trend) i de norske tilførsler har dog vært stigende, nemlig fra 3 000 slakt på Oslomarkedet i 1921 til ca. 11 000 slakt i 1932, pr. måned. Samtidig har realprisen falt jevnt. Det trendmessige fall utgjør i gjennomsnitt ca. 2 realører pr. år, nemlig fra 110 øre i januar 1920 til 88 øre i januar 1931.

Prisene på smågriser følger i det store og hele fleskeprisene, da tilførselene synes å ha svært liten innflytelse på dem. Smågrisene er dog en mer uelastisk vare enn fleesk, så prisvariasjonene blir større.

Smågrisprisenes trendlinje faller jevnt fra 1920.

e. Eggprisene. Prisutviklingen for egg inntil krigens utbrudd går fram av følgende tabell:

	Øre pr. kg.	Relativtall.
1881/85	86	100
1885/90	75	87
1890/95	82	95
1895/00	92	107
1900/05	104	121
1905/09	117	136
1909/13	135	157

Under og etter verdenskrigen har vi følgende prisutvikling:

	Øre pr. kg.	Relativtall.
1909/14	113	100
1919/20	620	456
1920/21	604	444
1921/22	541	398
1922/23	380	279
1923/24	375	276
1924/25	371	273
1925/26	311	229
1926/27	236	195
1927/28	221	162
1928/29	216	151
1929/30	192	134
1930/31	169	118
1931/32	137	96
1932/33	130	91
1933/34	115	80
1934/35	127	89
1935/36	141	98
1936/37	154	108
1937/38	169	118
1938/39	170	119
1939/40	175	122

465. Sammen drag. a. Prisutviklingen. Før forrige verdenskrig ser vi at prisene på de tolkniske produksjonsmidler gikk ned sammenliknet med hva de var i begynnelsen av 80-åra. Det er mulig at denne prisnedgang for noen produksjonsmidler stopper opp ved århundreskiftet, men for enkelte er det også tydelig at den fortsetter. Det synes således å gjelde kunstgjødsel og maskiner og redskaper. Arbeidslønningene som i jordbruket var meget lave, stiger ganske raskt, tildels forholdsvis raskere enn arbeidslønningene i industri.

For produktene er det prisnedgang ut gjennom 80- og 90-åra. For korn fortsetter prisnedgangen til slutten av 90-åra, mens den for husdyrproduktene stopper opp tidligere, og like før verdenskrigen var husdyrproduktene kommet opp på et betydelig høyere nivå enn kornprisene. Men det var dog ad-

skillig forskjell på ^{de} priser de ymse husdyrprodukter hadde nådd. Mens prisen på meieriprodukter lå ca. 15 % høyere, lå prisene på fleisk og sauekjøtt omkring 30 % høyere, okseskjøtt 48 % og egg 57 %. Utbetalingsprisen for mjølk var dog gått betydelig høyere opp enn prisen på smør og ost, og en kan vel stort sett si at prisen på husdyrproduktene lå omlag 30 % høyere enn i begynnelsen av 80-åra.

Nedgangen i prisene ut gjennom 80 - 90 åra og stigningen i fra den tid inntil verdenskrigen sto i samband med prisnivåets utvikling og pengenes verdi.

Ut gjennom 80 - 90 åra steg pengenes verdi, mens de i den etterfølgende tid gikk ned igjen. I de 2 - 3 siste år før verdenskrigen hadde vi nærmest en høykonjunktur, og det var da gode år for jordbruket, men i 1914 så det ut som det skulle komme en tilbakegang. Men det tilbakeslag ble utsatt på grunn av krigen. Ut gjennom årene 1916, 1917 og 1918 gikk prisene sterkt opp. I 1919 var det en liten nedgang, men i 1920 satte det inn med en ny prisstiging. Generalindeksen for jordbruksproduktene nådde i middel for det driftsår opp i en høyde av vel 400 når den for 1909/14 settes lik 100. I de følgende to år gikk generalindeksen ned med 150 points til 250 for i 1923-24 og 1924/25 å gå opp med ca. 90 points til ca. 340, hvorpå den i de neste to år gikk ned igjen 150 points til ca. 190. Følgende tabell gir en oversikt over prisenes bevegelse i forhold til femåret 1. april 1909 til 31. mars 1914.

Driftsår.	Jordbruks- produkter.	Tekniske pr.midler.	Konsum- artikler.	Behovs- midler.	Arbeids- lønn.
1909/14	100	100	100	100	100
1913/14	106	-	-	-	-
1914/15	114	112	-	-	-
1915/16	158	136	-	-	125
1916/17	210	174	-	-	168
1917/18	296	256	-	-	234
1918/19	389	327	-	-	326
1919/20	379	308	-	-	390
1920/21	400	365	-	-	439
1921/22	342	305	-	-	362
1922/23	250	249	-	-	291
1923/24	275	245	-	-	274
1924/25	339	285	-	-	294
1925/26 ¹	273	235	249 ²	241 ²	272
1926/27	189	171	207	186	228
1927/28	187	163	171	199	199
1928/29	178	163	174	167	185
1929/30	154	152	168	159	183
1930/31	138	130	160	143	176
1931/32	123	123	149	134	161
1932/33	113	127	154	138	152
1933/34	112	119	152	133	150
1934/35	121	121	154	135	147
1935/36	138	133	156	143	152
1936/37	142	144	161	151	162
1937/38	162	156	175	164	189
1938/39	161	162	174	167	200
1939/40	166	172	184	177	215

1) Fra 1925/26 er indekstallene regnet ut på et noe annet grunnlag enn i de foregående år, men med tilnærmet nøyaktighet kan tallene godt sammenliknes.

2) Først beregnet fra 1925/26.

I forhold til produktprisene gikk prisene på de tekniske produksjonsmidler og arbeidet langsomt opp. Arbeidslønningene lå fra 1914/15 til 1918/19 ca. et år etter produktprisene med omsyn til stiging. Men til gjengjeld fortsatte de å stige etter at produktprisenes stiging var opphørt, og i 1920/21 lå de ca. 40 points eller 10 % høyere enn produktprisene. Siden har indekstallet for arbeidslønningene holdt seg over indekstallet for produktprisene unntagen i 1924/25.

Med den unntakelse som er nevnt for 1924/25, fortsetter prisene å gå nedover til 1932/33. I 1933 nådde prisene bunnen. Årene fra 1930 til 33/34 blir vanlig betegnet for kriseår. På sett og vis må en vel si at alle nedgangsår etter verdenskrigen hadde karakter av kriseår, da prisene konstant gikk ned og eiendommene mistet mer og mer av sin verdi. For dem som hadde kjøpt i den dyre tid og hadde lånt i forhold til kjøpesummen, var det ganske sikkert krise i alle disse år. Men denne ble særlig akutt i de nevnte år fra 1930 til 33/34 på grunn av at prisene gikk så langt og sterkt ned som de gjorde. Siden 33/34 har det vært bedring, og særlig stor var prisoppgangen i 1937. Det gjelder såvel det alminnelige prisnivå som de spesielle jordbrukspriser. For vårt lands jordbruk ble prisnivået drevet ekstra opp på grunn av det gode forår og den dermed følgende sterke stiging i kjøttprisene. Ut gjennom 1938/39 kom det et tilbakeslag i prisene, men de fortsatte dog å ligge høyere enn de hadde gjort før prisoppgangen i 1937 og også høyere enn de hadde vært i de siste 9 - 10 år. 1938 vil antakelig etter den annen verdenskrig bli betraktet som et forholdsvis normalt år, som vi vil kunne trekke sammenlikning med på samme måten som vi etter forrige verdenskrig har trukket sammenlikninger med 1913 eller for jordbruket 1909/14. Dog må en sjølsagt være oppmerksom på det nivå som de enkelte grupper var kommet opp på. Når lønningene i jordbruket absolutt sett ligger lavt i forhold til f.eks. industrien, er det klart en og den samme kronestiging vil gi et meget sterkere utslag for jordbrukslønningene enn for industri- lønningene.

Et karakteristisk trekk ved prisutviklingen gjennom nedgangsårene særlig i kriseårene fra 1930, var at prisene på jordbruksproduktene gikk mer ned enn prisene på behovsmidler og engrosprisene. En sammenlikning av produsentprisene og detaljprisene for de samme produkter, viser også den samme tendens. En taler i denne forbindelse om prisspalten eller priskløyften mellom produsentpriser og detaljpriser. Så lenge prisnedgangen varte, tiltok denne priskløft, men er siden avtatt igjen. En vil legge merke til den samme priskløft ved å sammenlikne indekstallene for engrosprisene og leveomkostningene. Indekstallene for leveomkostningene ligger atskillig høyere enn indekstallene for engrosprisene. En sier i den forbindelse at kronen har fått mindre kjøpekraft i detaljhandel enn i engroshandel.

Sammenlikner vi kriseforløpet hos oss med kriseforløpet i mange andre land, vil vi finne at vi slapp forholdsvis lett i fra krisen, sjøl om den også her ble tung nok. Forholdet var det at krisen i særlig grad rammet råstoffproduksjonen, først og fremst produkter som gummi, bomull, sukker og korn. De mer foredlede produkter ble mindre sterkt rammet. Det gjaldt også husdyrproduktene. Dertil kom at kornomsetningen hos oss var godt organisert gjennom Statens Kornforretning, og prisene på korn gikk hos oss i all fall ikke under førkrignivået, mens de som nevnt tidligere, enkelte steder i U.S.A. gikk ned på 1/3 av førkrignivået. Vi hadde videre gjort atskillig for å utbygge omsetningen av husdyrprodukter og særlig fikk det stor betydning at mjølkosentralen med dens utjevningssystem var gjennomført. Om det ikke hadde vært tilfelle, kunne vi ha risikert et sammenbrudd som vi vanskelig kan gjøre oss noen forestilling om, da smørprisen på verdensmarkedet i disse år gikk ned på det laveste nivå det hadde vært på siden 1880. I det lange løp pleier konsummjølkprisene på det frie marked å variere med smørprisene.

b. Prisendringene sammenliknet med nettoinntekt og privatforbruk etter forrige krig. Den raske prisstiging på produktene sammenliknet med prisstiging på tekniske produksjonsmidler og arbeid frembrakte under krigsåra en overordentlig sterk stiging i nettoinntekten, som er det inntektsbeløp jordbrukerne år om annet kan forbruke privat uten å øke eller minske sin formue. Sammenlikner en nettoinntekten med prisstiging, synes den i disse år å stige urimelig mye. Dette skyldes dels at produktprisene utover landet steg forholdsvis mer enn i Oslo som ovenstående prisoppgave før 1925 skriver seg fra. Men for en del må det skyldes at den regnskapsteknikk som vi anvender; medfører at den regnskapsmessige inntekt i oppgangstider blir for stor, mens den i nedgangstider blir for liten i forhold til hva den virkelig er. Det er dog et spørsmål som vi har lite rede på. Det er også slik at det antall bruk som det er regnskap fra, er forholdsvis få og skiftene fra år til år. Men til tross for disse merknader må det bilde vi får av nettoinntekt og privatforbruk gjennom disse tall være av en viss interesse.

Nettoinntekt og privatforbruk i forhold til før krigen.

	Antall regnskaper.	Netto- inntekt.	Privat- forbruk.
Før krigen		100	100
1914/15	80	100	115
1915/16	100	172	129
1916/17	83	384	167
1917/18	79	492	220
1918/19	90	599	306
1919/20	89	398	354
1920/21	107	302	356
1921/22	120	142	355
1922/23	118	145	314
1923/24	138	221	274
1924/25	140	260	315
1925/26	160	136	299
1926/27	183	100	243
1927/28	183	117	217
1928/29	193	117	193

Privatforbruket var mange år svært rimelig. Dette viser jordbruker-
nes nøysomhet og forsiktighet. Men denne forsiktighet glippet i noen grad fra
1918/19 av. Til tross for at produktene opphører å stige i pris, ja dels går
tilbake og nettoinntekten avtar, fortsetter privatforbruket i det følgende
driftsår 1919/20 å stige som om inntektene fortsatte å flyte inn like rummelig
som før. I de følgende år 1920/21 og 1921/22 går nettoinntekten enn ytterligere
ned, mens privatforbruket holdes oppe på det høye nivå det var nådd opp til i
1919/20, og nedgangen i de følgende år er ikke alene liten i forhold til netto-
inntektens størrelse, men den er også liten i forhold til nedgangen i produkt-
prisene. Og det er neppe noen tvil om at den prisoppgang vi fikk igjen i
1920/21 har en stor del av skylden. Den kom lenge etter krigens slutt og gav
løfter om at de gode tider skulle holde seg framover. Det førte med seg at
den relativt høye levestandard kom til å festne seg for sterkt. Men dermed
bredte troen på de gode tiders varighet seg utover til stats- og kommuneполи-
tikerne så det oppskrudde offentlige forbruk festnet seg som varig forbruk som
vi siden har strevet med å betale.

Denne optimisme i nedgangsårene førte også med seg at eiendomsprisene
i denne tid kom til å holde seg for høye. Riktignok gikk de noe ned da produkt-
prisene styrtet nedover. Men nedgangen er langt mindre enn driftsvilkåra skul-
le tilsi, et forhold som ene og alene må tilskrives forhåpningen om at det
igjen skulle bli bedring. Og når det ble bedring i prisene 1920/21, lenge et-
ter at krigen var slutt, hvorfor skulle så ikke denne bedring bli varig? Men
det var neppe bare jordbrukerne som var forventningsfulle. Kreditorenes for-
håpninger har ganske sikkert spillet en like stor rolle. Nå, vi unngikk sterkt
prisfall på eiendommene den gang, og det ledet svært mange til å overta bruk
til priser som drifta i normale tider ikke kan forrente. Fra 1919 lå eiendoms-
prisene mer enn 50 % over prisene i 1913, og i 1913 var de høye. Det hadde i
de foregående år vært en sterk stiging i eiendomsprisene som følge av oppgangen
fra århundreskiftet av. Fra og med 1918 til og med 1926 lå eiendomsprisene
over 100 % høyere enn i 1913. Regner vi at den gjennomsnittlige brukstid er
40 år (det er kanskje like riktig å regne med 30 års brukstid), vil det si at
2,5 % av brukene blir omsatt hvert år og at minst 23 % ble kjøpt til en pris
som lå over 100 % høyere enn i 1913 og at under kriseårene 1930/31 var minst
35 % som var kjøpt under et prisenivå av over 150 i forhold til 100 i 1913. Som
foran vist var produktprisene i de verste år bare 12 - 13 % høyere, og produk-
tenes bytteverdi for behovsartikler var atskillig dårligere enn før krigen. Nå,
alle betalte ikke like mye. Men i den tid ble sjøl bruk som ble overdratt fra
far til sønn vurdert alt for høyt. For å rette på gjeldsforholdene i jordbru-
ket opprettet staten 1933 "Lånekassen for jordbrukere" og en gjeldsordnings-
institusjon i hver kommune.

c. Betydningen av stabile priser. En lærer av prisutviklingen under

og etter forrige krig at det langt fra er noen fordel for noen samfunnsklasse at prisnivået blir skrudd for høyt opp. Folk tror i øyeblikket å tjene gode penger, og enkelte gjør det kanskje også; men ofte er fortjenesten mer tilsynelatende enn virkelig. Etter forrige krig oppsto i Tyskland læren om "Die Scheingewinne". En synes å tjene, og bokholderitallene viser det, men realverdiene kan avta sjøl om det ikke går så galt som for skoghandleren som begynte med å selge en skog for å kjøpe igjen tømmer, og til slutt sto igjen med en fyrstikk-eske, uaktet regnskapet hele tiden viste overskudd. Etter de sterke oppgangstider følger regelmessig nedgangstider, og under disse nedgangstider vil da særlig alle som har kjøpt i den dyre tid og stiftet gjeld, bli særlig vanskelig stillet; men sjøl for de gjeldsfrie produsenter kan nedgangstiden bli vanskelig.

Et jevnt prisnivå er utvilsomt det ønskverdige for alle slags erverv, også for jordbruket. Men hvordan en skal kombinere det jevne prisnivå med en slik utjevning av prisene at en øker jordbrukets kjøpekraft for industrivarer og dets evne til å betale høyere lønninger, er et stort og vanskelig problem. Det er ikke en gang lett å vurdere bøndernes økonomiske stilling. Jeg har brukt nettoinntekten; men den gir bare en del av de opplysninger vi trenger. For det ene er levestandarden et relativt begrep. Den ene person vil sammenlikne seg med andre, og de enkelte samfunnsklasser vil sammenlikne sin levestandard med den de andre har. Men sjøl om en finner at jordbrukerne etter nettoinntekten i sammenlikning med inntekten i andre samfunnslag må være tilfredsstillende, har en et annet forhold som kan redusere den, nemlig det at de i langt større utstrekning enn andre blir tvunget til å spare. Det er meget sjelden at en i jordbruket har produksjonsapparatet i orden. Det er mangler ved husene, redskapene eller ved jorda som en må rette på, og det er videre som regel gjeld som en er tvunget til å avdra. Riktignok kan en si at en derved øker realverdien og den formue som en skal overlate sine etterkommere, men ofte vil denne sparing allikevel bli så stor at såvel brukeren som hans familie vil ha en følelse av at de lever dårligere enn andre som mer uhindret kan bruke opp det de tjener.